Direk Talk 2562

รัฐศาสตร์ในยุคสมัยของความท้าทายและทางเลือก

จัดทำโดย:
ศูนย์วิจัย ดิเรก ชัยนาม คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พิมพ์ครั้งแรก: มิถุนายน 2563
จำนวนพิมพ์: 200 เล่ม

บรรณาธิการ:
ประจักษ์ ก้องกีรติ

บรรณาธิการต้นฉบับ:
พัชรี อังกูรทัศนียรัตน์

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ
National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

ประจักษ์ ก้องกีรติ.
Direk Talk 2562 รัฐศาสตร์ในยุคสมัยของความท้าทายและทางเลือก.--
ปทุมธานี : ศูนย์วิจัย ดิเรก ชัยนาม
คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2563. 148 หน้า.
1. รัฐศาสตร์. I. ชื่อเรื่อง.

พิมพ์ที่:
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
เลขที่ 99 หมู่ 18 ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี
โทร. 0-2564-3104-6

คำนำ

หนังสือที่ทุกท่านถืออยู่ในมือนี้ เป็นหนังสือรวบรวมปาฐกถาและเนื้อหาการเสวนาจากงานดิเรก ทอล์ค (Direk Talk) ประจำปี 2562 ซึ่งจัดขึ้นที่คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ในวันที่ 13 มิถุนายน 2562 ความตั้งใจของการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ก็เพื่อเผยแพร่เนื้อหาสาระอันมีประโยชน์จากงานสัมมนาดังกล่าวสู่สังคมในวงกว้าง

งานดิเรก ทอล์ค เป็นการสัมมนาประจำปี ที่จัดโดยศูนย์วิจัย ดิเรก ชัยนาม คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยของคณาจารย์คณะรัฐศาสตร์สู่สาธารณะ รวมทั้งจุดประเด็นทางความคิดเพื่อนำไปสู่การถกเถียง แลกเปลี่ยน เรียนรู้ทางปัญญาในสังคม โดยในแต่ละปีจะมีการคัดเลือกปัญญาชนสาธารณะที่มีผลงานทางความคิดโดดเด่นมากล่าวปาฐกถาในนามของท่านดิเรก ชัยนาม อดีตคณบดีคนแรกของคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นทั้งนักวิชาการ ผู้นำทางการเมือง นักการทูต และรัฐบุรุษคนสำคัญของสังคมไทยที่สร้างคุณงามความดีไว้มากมายเมื่อครั้งที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ โดยในปี 2562 ผู้จัดงานได้รับเกียรติจาก ศ.ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้เป็นนักวิชาการและปัญญาชนสาธารณะคนสำคัญของสังคมไทย มากล่าวปาฐกถาในหัวข้อ “รัฐอากาศยาน” ซึ่งเนื้อหาของปาฐกถาชิ้นนี้มีความแปลกใหม่ ท้าทาย และ

ชวนให้ขบคิดถึงการทำความเข้าใจประเด็นปัญหาใจกลางของการศึกษาทางรัฐศาสตร์ นั่นคือ รัฐและอำนาจรัฐ ปาฐกถาของอาจารย์ชัยวัฒน์ไม่เพียงชี้ถึงคำนิยามและการคลี่คลายขยายตัวของอุปมาอุปไมยเกี่ยวกับรัฐในการศึกษาทางรัฐศาสตร์ตั้งแต่ยุคโบราณถึงปัจจุบัน แต่ยังอภิปรายถึงความสำคัญของเทคโนโลยีในยุคสมัยใหม่ที่ส่งผลกระทบต่อรูปแบบของการใช้อำนาจรัฐ จนทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับผู้คน และอำนาจรัฐกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนเปลี่ยนไปอย่างมหาศาล ประเด็นหลายประเด็นที่นำเสนอในปาฐกถาชิ้นนี้ช่วยจุดประกายให้ชุมชนวิชาการและสังคมไทยต้องขบคิดและใคร่ครวญเรื่องนี้อย่างลึกซึ้งต่อไป

นอกจากปาฐกถาแล้ว เนื้อหาในงานดิเรก ทอล์ค ยังประกอบไปด้วยเวทีเสวนาของคณาจารย์สาขาต่างๆ คือ สาขาการระหว่างประเทศ สาขาบริหารรัฐกิจ และสาขาการเมืองการปกครอง ภายใต้หัวข้อใหญ่เรื่อง “รัฐศาสตร์ในยุคสมัยของความท้าทายและทางเลือก” ซึ่งประเด็นที่นำเสนอมาจากการศึกษาค้นคว้าวิจัยของคณาจารย์แต่ละท่านในประเด็นร่วมสมัยที่เป็นโจทย์สำคัญในทางวิชาการและการกำหนดนโยบาย เนื้อหาที่เข้มข้นและการแลกเปลี่ยนระหว่างวิทยากรและผู้ฟังเป็นบทพิสูจน์ว่า เวทีทางวิชาการและการผลิตสร้างองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงระหว่างมหาวิทยาลัยกับสังคมยังมีความหมายและความสำคัญอยู่ไม่เสื่อมคลาย

ในนามของผู้จัดงาน หวังใจเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้จะได้รับความสนใจจากแวดวงวิชาการ ผู้อ่านและสาธารณชน และศูนย์วิจัยดิเรก ชัยนาม ยึดถือเป็นพันธกิจที่จะสร้างพื้นที่ทางปัญญาเพื่อสื่อสารและเชื่อมโยงองค์ความรู้ทางวิชาการสู่สังคมอย่างต่อเนื่องสืบไป

ประจักษ์ ก้องกีรติ
รองคณบดีฝ่ายวิจัยและบริการวิชาการ
ผู้อำนวยการศูนย์วิจัย ดิเรก ชัยนาม
รัฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์
มิถุนายน 2563

สารบัญ

คำนำ โดย ประจักษ์ ก้องกีรติ 3

ปาฐกถาดิเรก ชัยนาม ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2562 7
"รัฐอากาศยาน" โดย ศ.ดร. ชัยวัฒน์ สถาอานันท์

การนำเสนอผลงานวิชาการ

01 วงสนทนาที่ 1 สาขาการระหว่างประเทศ 28
การทูตไทยในศตวรรษที่ 21 ปริทัศน์ความเปลี่ยนแปลง
ความท้าทายและทางเลือก
- คุณดำรง ใคร่ครวญ
- คุณพิมพ์ชนก วอนขอพร
- ศ.ดร.จรัญ มะลูลีม

ดำเนินรายการโดย ดร.พีระ เจริญวัฒนนุกูล

02 วงสนทนาที่ 2 สาขาบริหารรัฐกิจ 68
จุดยืน-จุดเปลี่ยนการศึกษา Public Administration
- ศ.ดร.อัมพร ธำรงลักษณ์
- ศ.ดร.ศุภชัย ยาวะประภาษ
- ผศ.ดร.ณัฐกริช เปาอินทร์

ดำเนินรายการโดย รศ.ดร.โสภารัตน์ จารุสมบัติ

03 วงสนทนาที่ 3 สาขาการเมืองการปกครอง 97
รัฐ(ชาติ) เทคโนโลยี และความขัดแย้งในศตวรรษที่ 21
- อ.วศิน ปั้นทอง
- อ.ดุลยภาพ จาตุรงคกุล
- รศ.ธเนศ วงศ์ยานนาวา
ดำเนินรายการโดย ผศ.ดร.ประจักษ์ ก้องกีรติ

รัฐอากาศยาน

ศ.ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์

ปาฐกถาดิเรก ชัยนาม ครั้งที่ 3 วันที่ 13 มิถุนายน 2562

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

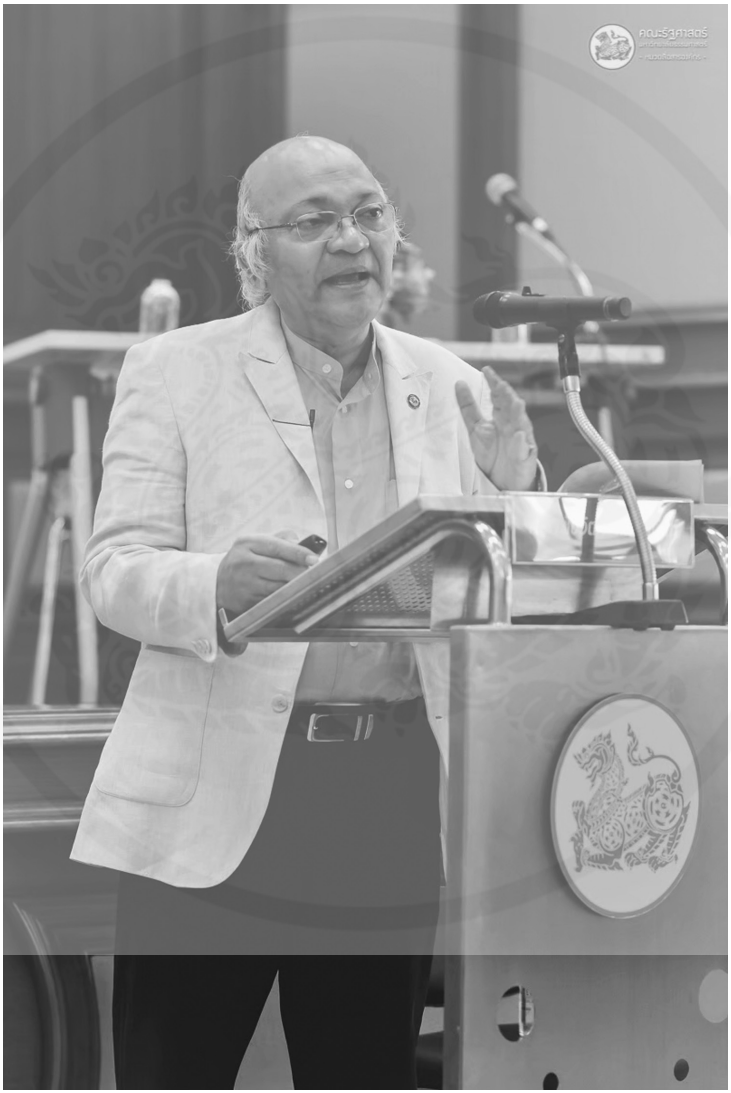

ขอความสันติจงมีแด่ทุกท่าน ท่านผู้มีเกียรติ เมื่อเปรียบเทียบกับหัวข้อต่างๆ ที่จัดกันมาแล้ว หัวข้อของผมฟังแล้วคงพะอืดพะอมเล็กน้อย เพราะว่าอาจารย์เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ท่านพูดเรื่อง “การเมืองไทยกับสังคม 4.0” อาจารย์ผาสุก พงษ์ไพจิตร ก็พูดเรื่อง “ปริศนาความเหลื่อมล้ำ” แต่ผมพูดเรื่อง “รัฐอากาศยาน”

จากภาพขวามือคือ “บิสมิลลาฮิรเราะฮฺมานิรเราะฮีม” ในนามของพระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงมหาเมตตากรุณา แล้วก็ชื่อเรื่องคือ “รัฐอากาศยาน”

บทนำของผมชื่อ “หอกกับโสเกรตีส” ประเด็นที่อยากจะพูดคือ เมื่อเร็วๆ นี้ โตมร ศุขปรีชา นักเขียนรุ่นใหม่เขาเขียนบทความเรื่อง “ทำไมโสเครตีสเกลียดประชาธิปไตย”[1] และในนั้นเขาก็เริ่มต้นด้วยการกล่าวว่า คนที่กล่าวเช่นนี้มักยกเรื่องเรือมาเล่า โตมรก็เตือนผู้อ่านให้ระมัดระวังด้วยข้อเท็จจริงที่ว่าโสเกรตีสไม่เคยเขียนอะไรไว้ในนามของตนเลย ที่เป็นที่รู้จักกันในภายหลังก็ล้วนมาจากบันทึกของเพลโตผู้เป็นศิษย์เท่านั้น เรื่องเรือที่นำมาประกอบเรื่องก็เช่นเดียวกัน

โตมรเขียนว่า เอเธนส์ก็เหมือนเรือที่แล่นอยู่ท่ามกลางพายุ ฝรั่งเรียกอุปมานี้ว่า Ship of State จะต้องนำเรือฝ่าพายุฝนไปให้ได้ คำถามก็คือถ้าใช้ประชาธิปไตยแทนแบบให้คนเลือกผู้นำกันเองก็มีโอกาสจะได้ใครก็ไม่รู้ที่ไม่มีความรู้เรื่องการบังคับเรือมาเป็นกัปตัน จึงเป็นไปได้ที่เรือจะล่มฉิบหายกันไปทั้งลำ

ประเด็นก็คือคนในกรีกในเอเธนส์สมัยนั้นไม่ได้รู้จักเพลโตจาก *The Republic* รู้จักโสเกรตีสไม่ใช่จาก *The Republic* อย่างเดียว แต่รู้จักจากงานอย่างของเซโนฟอน *The Memorabilia* “โสเครตีสรำลึก” รู้จักจาก *The*

---

[1] โตมร ศุขปรีชา, “ทำไมโสเครตีสเกลียดประชาธิปไตย”, https://thematter.co/thinkers/why-socrates-hate-democracy/74529, เผยแพร่เมื่อ 5 เม.ย. 2562

Clouds บทละครเรื่อง “เมฆ” ของอริสโตฟานีส

ประเด็นก็คือ ใน *The Republic* ตอนที่โตมรเอามาเขียน โสเกรตีสพยายามอธิบายกับอไดแมนทัส (Adeimantus) ว่าเหตุใดนครจะไม่มีวันสงบสุขหากไม่ได้ปกครองโดยราชาปราชญ์ โดยการใช้ภาพพจน์ “เรือ” มาประกอบคำอธิบายของตน เพลโตเขียนข้อความตอนนี้ไว้อย่างพิสดารว่า คำถามของอไดแมนทัสน่าสนใจมาก ถ้าต้องตอบจะต้องตอบโดยใช้ภาพพจน์ โสเกรตีสกล่าวว่า “จงฟังภาพพจน์ที่ว่าเพื่อท่านจะได้เห็น” (488a)[2] อันนี้อยู่ใน *The Republic*

นี่คือวิธีที่อุปลักษณ์ทำงานผ่านภาษาภาพ เมื่ออาศัยถ้อยคำ ผู้ฟังจะได้ยินภาพที่ว่า แต่จากการได้ยิน ผู้ฟังจะเห็นภาพนั้น และภาพนั้นคือภาพเรือที่เจ้าของมีอาการอย่างไร สิ่งที่โตมรไม่ได้เขียนคือ เจ้าของเรือมีอาการทั้งหูตึง สายตาก็สั้น และบรรดาลูกเรือก็ล้วนไม่มีความรู้อะไรเกี่ยวกับการเดินเรือเลย แค่อยากจะมาทำหน้าที่บังคับเรือเท่านั้น

บทตอนนี้ใน *The Republic* ถูกใช้เพื่อแสดงว่าผู้ปกครองควรมีที่มาแต่ไหน และเพื่อชี้ให้เห็นว่าคนไม่ได้มีความรู้เท่าเทียมกัน ดังนั้นในสถานการณ์เช่น การบังคับเรือ คนส่วนใหญ่ซึ่งไม่มีความรู้เรื่องการบังคับเรือจะสู้บางคนที่รู้ได้อย่างไร อุปลักษณ์เรือของโสเกรตีสมักถูกใช้เพื่อให้เห็นจุดอ่อนของระบอบประชาธิปไตยดังเช่นที่โตมรเสนอมา

วันนี้ผมขอเสนออุปลักษณ์ “รัฐอากาศยาน” (aircraft of state) มาแทน “รัฐนาวา” โดยจะตั้งคำถามว่า รูปการปกครองของ “รัฐอากาศยาน” เป็นเช่นไรในปัจจุบันและอนาคต

ข้อถกเถียงของผมในทีสิสเมื่อครู่มี 4 ประเด็น 4 คำถาม

---

[2] *The Republic of Plato*, Trans. With Notes by Allan Bloom (New York and London: Basic Books Publishers, 1968), pp. 167-168.

คำถามที่ 1 อุปลักษณ์ "รัฐนาวา" ในประวัติความคิดทางการเมืองมีที่มาอย่างไร

คำถามที่ 2 การดำรงอยู่ของ "รัฐนาวา" ในโลกภาษาไทยเป็นอย่างไร

คำถามที่ 3 การปกครองใน "รัฐอากาศยาน" เป็นเช่นไร

คำถามที่ 4 ความคิดเรื่องรัฐอากาศยานในอนาคต เมื่อโลกไม่ใช่ที่ของมนุษย์อีกต่อไป จะเปลี่ยนแปลงอย่างไร

อุปลักษณ์ "รัฐนาวา" ที่ท่านเห็นคืองานของ นอร์มา ธอมป์สัน (Norma Thompson) จากมหาวิทยาลัย Yale นั่นคือหนังสือเรื่อง *The Ship of State*[3] ที่จริงงานชิ้นนี้ของธอมป์สันเป็นการอภิปรายปัญหาศิลปศาสตร์แห่งการปกครองและการเมืองคือ Statecraft ตั้งแต่กรีกโบราณจนถึงอเมริกาประชาธิปไตย ประเด็นสำคัญของงานสำคัญชิ้นนี้อยู่ที่สัมพันธภาพชาย-หญิง เธออธิบายว่าสิ่งสำคัญไม่ใช่การแยกขั้วตรงข้ามระหว่างชายกับหญิง แต่คือการเติมเต็มและการสถาปนาดุลยภาพระหว่างกัน เช่นที่นักคิดกรีกโบราณเคยเข้าใจ

เธอแบ่งงานเขียนของเธอเป็น 3 ส่วน ว่าด้วยสังคมการเมือง (The Polis), รัฐ (The State) และอเมริกาประชาธิปไตย (Democratic America) ที่ผมชอบงานชิ้นนี้มากก็เพราะว่า ถ้าท่านอ่านงานของเธอ เธอใช้แหล่งข้อมูลการศึกษาเยอะมาก เช่น ใช้มหากาพย์ *Odyssey* ของโฮเมอร์ ใช้บทละครร้ายลึกของมาคิอาเวลลี คือ *Mandragola* ใช้ความเรียงโรแมนติกเรื่อง *Emile* ของรุสโซ และใช้ต้นกำเนิดนิยายสยองขวัญ *Frankenstein* ของ แมรี เชลลีย์

ทั้งหมดนี้ที่น่าสนใจที่สุดสำหรับผมคือ หนังสือชื่อนี้ไม่มีอะไรกล่าวถึงรัฐนาวาเลย แต่ไปกล่าวถึงรัฐนาวาในบทสุดท้ายซึ่งเป็น afterword ตามหลัง

---

[3] Norma Thompson, *The Ship of State: Statecraft and Politics from Ancient Greece to Democratic America* (New Haven: Yale University, 2001).

บทสรุป ธอมป์สันเขียนถึงชะตากรรมของอุปลักษณ์ทางการเมืองรัฐนาวาไว้น่าสนใจ เธอบอกว่าการแพร่หลายของอุปลักษณ์รัฐนาวาเริ่มต้นในสมัยจักรวรรดิโรมัน ในยุคของ Augustan Rome เปรียบเปรยสาธารณรัฐว่าเป็นพาหนะทางทะเล Republica เป็นพาหนะทางทะเล การเทียบเคียงถอยไปถึงกรีกยุคต้น ถอยไปถึงโฮราซ (Horace) ซึ่งโฮราซเองดูภูมิใจที่การอ้างอิงรัฐนาวาที่ใช้มีร่องรอยมาจากอัลกีอุสแห่งมีทิลีน (Alcaeus of Mytilene) ผู้ใช้อุปลักษณ์รัฐนาวา

ที่สำคัญคือ มีตอนหนึ่งที่พูดถึงกรีก ถ้าไม่ดูประวัติศาสตร์หรือเทพปกรณัมของเฮโรโดตัส (Herodotus) ที่น่าสนใจก็คือหนังเรื่อง *300* ซึ่งมี 2 ภาค ผมคิดว่าภาคที่ 2 ว่าด้วยวีรบุรุษของเรา เธมิสโตคลีส (Themistocles) มันมีคำพยากรณ์แห่งเมืองเดลฟาย (Delphi) ที่บอกว่า “มหาเทพผู้รอบรู้ได้ตอบสนองคำภาวนาของชาวเอเธนส์ ให้เอเธนส์มีกำแพงไม้ มีเพียงกำแพงนี้ที่จะดำรงคงอยู่ไม่สลาย และจะช่วยเจ้าและบุตรหลานของเจ้า”[4] นี่เป็นคำพยากรณ์

เธมิสโตคลีสไม่ยอมจำนนกับสถานการณ์ เขาเลือกตีความคำพยากรณ์แห่งเดลฟายเสียใหม่ ธอมป์สันให้ข้อถกเถียงว่า สังคมการเมืองเอเธนส์จะคงอยู่ตราบเท่าที่กองทัพเรือของเอเธนส์ยังดำรงอยู่ เพราะไม่ว่าจะเป็นอำนาจ ความชอบธรรม หรือสารัตถะทางการเมือง เอเธนส์ในฐานะสังคมการเมืองก็ไม่ใช่อะไรอื่น นอกจากกองเรือนาวีของตน เธมิสโตคลีสนำกองเรือเอเธนส์ขับไล่กองทัพเปอร์เซียออกไป ทั้งหมดนี้คือที่มาของอุปลักษณ์ “รัฐนาวา” ที่ใช้กันมาแต่เก่าก่อน แล้วธอมป์สันไล่เรียง “รัฐนาวา” เรื่อยมาในประวัติศาสตร์ฝรั่ง ตั้งแต่อริสโตเติล, จอห์น ล็อก (John Locke), พูเบลียส (Publius) ผู้เขียน *The Federalist Papers* อันเป็นรากฐานสังคมการเมืองอเมริกัน

---

[4] Herodotus, *The Histories*, Trans. by George Rawlinson (Moscow, Idaho: Roman Roads Media, 2013), 7.141, p. 479.

มาจนถึง เฮอร์แมน เมลวิลล์ (Melville) ผู้แต่ง *Moby Dick* ทั้งหมดนี้คือที่มาของอุปลักษณ์รัฐนาวา

ที่น่าสนใจคือ 3 คนนี้ ในสังคมไทยเมื่อ 2 ปีก่อน ปราปต์ บุนปาน เขียนบทความเรื่อง "รัฐนาวา"[5] อภิปรายการเสนอความคิดของ อาจารย์ธีรยุทธ บุญมี ที่วิพากษ์การทำงานของรัฐบาล คสช. ว่าเหมือน "ยุทธ์เรือโยงป้อมเรือพ่วง" โดยเรียกแนวทางการปฏิรูปรัฐบาล คสช. ที่ถือว่าเข้ามารักษาบ้านเมืองไม่ให้เผชิญกับความรุนแรงและสถาปนาความมั่นคงที่ยั่งยืนผ่านการปฏิรูปว่า "เรือแป๊ะกับแม่น้ำ 5 สาย" ซึ่งมีลักษณะเหมือนพายเรือวนในอ่าง

ปราปต์ตั้งคำถามแหลมคมว่า รัฐนาวาที่กล่าวถึงนั้นเป็นเรือลำเล็กยานพาหนะส่วนตัวของใครคนใดคนหนึ่ง กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือเป็นเรือที่บรรทุกผู้โดยสารร่วมชะตากรรมไว้มากมายหลายสิบล้านราย เพื่อตอบคำถามนี้ ปราปต์หันไปหาอาจารย์เกษียร เตชะพีระ ที่เคยเสนอว่า อาจคิดถึงเรื่องเรือในรูปความสัมพันธ์ทางอำนาจ 2 แบบ คือแบบประชาชนเป็นฝีพายที่ต้องทำตามทุกอย่างที่นายท้ายกำหนด จะโต้แย้งใดๆ ไม่ได้ อีกแบบหนึ่งคือประชาชนที่ผ่านประสบการณ์และเรียนรู้เรื่องการเมืองการปกครองมาชั่วชีวิต ย่อมมีศักยภาพเป็นคนถือหางเสือเรือได้เอง

ตอนหลังอาจารย์เกษียรก็พูดเรื่องนี้อีก โดยเปรียบเทียบกับการเมืองวัฒนธรรม หยิบเนื้อเพลง "ชาติมหาชัย" ที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีแต่งในปี 2475 ก่อนการอภิวัฒน์ 2475 เนื้อเพลงตอนหนึ่งมีว่า "ชาวสยามนำสยามเหมือนนำเรือผ่านเกาะแก่ง เพราะเพื่อชาติพ้นภัย เราร่วมใจ ร่วมรัก สมัครหนุน วางธรรมนูญสถาปนาพาราใหม่"

---

[5] ปราบต์ บุนปาน, "รัฐนาวา", https://www.matichon.co.th/columnists/news_486144, เผยแพร่เมื่อ 6 มี.ค. 2560

อาจารย์เกษียรเปรียบการปกครองของไทยภายใต้ลัทธิรัฐธรรมนูญซึ่งต่างจากก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ว่า "ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ลูกเรือผู้โดยสารรัฐนาวาสยามถูกนายท้ายเรียกร้องให้ช่วยกันลงมือจ้วงพาย และอย่าอวดดีเถียงนายท้าย นายท้ายจะคัดเรือไปทางไหนก็ควรพายไปทางนั้นโดยดุษณี มิฉะนั้นก็จงโดดน้ำให้พ้นๆ ไป ไม่หนักเรือเสียจะดีกว่าแล้ว ในระบอบรัฐธรรมนูญใหม่ รัฐนาวาสยามกลับอยู่ใต้การนำและเป็นของลูกเรือชาวสยามทั้งปวง ที่จะร่วมกันนำพาเรือผ่านเกาะแก่งภยันตรายต่างๆ ไปอย่างปลอดภัย"[6]

ที่น่าสนุกคือ ผมทดลองค้นคำว่า "รัฐนาวา" จากพจนานุกรมมาตรฐานหลายเล่ม เช่น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2525 อีกเล่มคือฉบับ 2554 แต่กลับไม่พบคำที่ว่านี้ เมื่อค้นดูคำว่า "รัฐ" เฉยๆ ในพจนานุกรมฉบับหลัง ก็พบคำสมาสของคำ "รัฐ" 16 คำ เช่น รัฐ+กันชน, รัฐ+มนตรี, รัฐ+ธรรมนูญ, รัฐ+บุรุษ, รัฐ+พิธี และการประหารรัฐ เป็นต้น ไม่มีคำว่า "รัฐนาวา"

ที่สนุกยิ่งกว่านั้นก็คือ "สนุก" ใน sanook.com ไปค้นหาคำนี้ในพจนานุกรม อย่าว่าแต่ไม่มีคำว่า "รัฐนาวา" แม้คำว่า "รัฐ" ก็ไม่มีให้เห็น ถ้าการดำรงอยู่ของ "คำ" บอกอะไรบางอย่างเกี่ยวกับความสำคัญของสิ่งนั้นในสังคม ก็ควรเข้าใจอันตรธานของคำ "รัฐ" เช่นนี้จากพจนานุกรมร่วมสมัยของไทย

ที่น่าสนใจก็คือ ขณะที่ "รัฐนาวา" เหมือนจะอันตรธานไปจากพจนานุกรมภาษาไทย ในที่อื่นไม่ใช่เช่นนั้นเพราะดูเหมือน "รัฐนาวา" จะอวตารกลายเป็นอะไรต่างๆ ได้อีกมาก หัวข้อนี้ชื่อ "อุปลักษณ์รัฐนาวา: อวตารและอันตรธาน"

---

[6] เกษียร เตชะพีระ, "วาทกรรมความเป็นไทย: ความเป็นไทยแบบลัทธิรัฐธรรมนูญ", *มติชนสุดสัปดาห์*, 16-22 พ.ย. 2561

ในสหรัฐฯ อุปลักษณ์นี้ถูกใช้เป็นเกมเพื่อให้สาธารณชนได้เรียนรู้กระบวนการบริหารงบประมาณประเทศอันสลับซับซ้อน ในเกมที่ชื่อ *The Fiscal Ship* รัฐนาวาการคลัง สร้างโดย Serious Games Initiative ที่สถาบันวิชาการชื่อก้องโลก Woodrow Wilson International Center for Scholars และ Hutchins Center on Fiscal & Monetary Policy ที่ Brookings Institute

เกมนี้พิเศษ เพราะเมื่อผู้เล่นพยายามจะออกแบบงบประมาณของประเทศให้ได้ดุล ก็จะถูกบังคับให้ต้องเลือกเป้าหมายเชิงคุณค่าที่สำคัญที่แฝงอยู่ ซึ่งเป็นตัวกำหนดความสำคัญก่อนหลังเวลาผู้กำหนดนโยบายตัดสินใจเลือกทิศทางและการวางแผน เช่น การเผชิญหน้าพยายามเอาชนะการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศด้วยการกำหนดมาตรการทางสิ่งแวดล้อม การเพิ่มงบประมาณกลาโหม และการลดภาษี ผู้เล่นจะชนะเกมนี้ถ้าสามารถบริหารงบประมาณให้สมดุลขณะที่บรรลุเป้าหมายของตน

คนออกแบบเกมที่ Wilson Center มีแนวคิดว่าจะท้าทายตนเองยิ่งกว่าเดิมยังไง จะทำให้เกมยากขึ้นยังไง พวกเขาตอบคำถามนี้โดยพยายามหวนไปศึกษาว่า อดีตประธานาธิบดีผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่ง คือ วูดโรว วิลสัน (Woodrow Wilson) จัดการกับปัญหาชนิดนี้ได้อย่างไร แต่เพราะเหตุใด “รัฐนาวา” ได้อวตารเป็นเกมบริหารงบประมาณที่อาศัยแนวทางการตัดสินใจของ วูดโรว วิลสัน และ “รัฐ” คืออะไรกันแน่

คำตอบที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ เกมนี้ถูกผลิตโดยสถาบัน Hutchins Center และ Wilson Center ก็เป็นเหตุผลที่ชัด แต่อีกเหตุผลหนึ่งคือ วิลสันนอกจากจะเป็นประธานาธิบดีคนที่ 28 แล้ว เขายังเป็นนักรัฐศาสตร์คนสำคัญ เป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัย Princeton และเขียนงานชิ้นสำคัญชื่อ *The State*[7]

[7] Woodrow Wilson, *The State: Elements of Historical and Practical Politics* (D.C. Health & Company, 1911).

หนังสือของ วูดโรว วิลสัน แม้จะชื่อ “รัฐ” แต่เรื่องที่เขาเขียนเป็นเรื่องการปกครองหรือรัฐบาล ในสารบัญ 16 บท ไม่มีคำว่า “รัฐ” อยู่เลย มีคำว่า government อยู่ใน 12 บท ซึ่งกล่าวถึงพัฒนาการการปกครองกรีกโบราณ ตั้งแต่กรีก โรมัน จากนั้นก็ประเทศต่างๆ ฝรั่งเศส เยอรมนี สวิตเซอร์แลนด์ อังกฤษ และสหรัฐฯ 4 บทที่เหลือเป็นเรื่องกฎหมายโรมัน ระบบราชาธิปไตยของออสเตรีย ฮังการี สวีเดน นอร์เวย์ พัฒนาการรัฐธรรมนูญและการบริหาร ธรรมชาติกับพัฒนาการกฎหมาย

สำหรับวิลสันแล้ว ประวัติศาสตร์สังคมมนุษย์พิสูจน์ว่า รัฐบาลเป็นสิ่งธรรมชาติและมีรากอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์ ดังนั้นเขาไม่ได้เห็นว่ารัฐเป็นสิ่งชั่วร้ายที่จำเป็น หากแต่เป็นองคาพยพที่มีคุณและขาดไม่ได้ของสังคม

ผมไม่ได้เขียนผิดนะครับ ใช้คำว่า “รัฐบาล” และ “รัฐ” ไม่ตรงกัน แต่เหตุผลก็คือ สำหรับวิลสัน เขาเองไม่แยกรัฐ รัฐบาล และ polis วิลสันไม่ได้แยกคำสำคัญๆ พวกนี้ อาจเป็นเพราะคำว่า government เอาเข้าจริงมันมีนัยของเรือแฝงอยู่ตั้งแต่ต้น government ในภาษาละตินมันคือ gubernaculum ซึ่งแปลว่า “หางเสือ” เพราะฉะนั้นนัยของนาวาซ่อนอยู่ใน government ตั้งแต่แรกแล้ว

ครึ่งศตวรรษต่อมา งาน *Man and the State*[8] ของ ฌัคส์ มาริแทน (Jacques Maritain) เขาเห็นว่ารัฐไม่ใช่อวตารสูงสุดเช่นที่เฮเกิลคิด และไม่ใช่ชุมชนของอภิมนุษย์ แต่เป็นเพียงหน่วยงานที่ถูกมอบให้ใช้อำนาจบังคับบัญชา มีหน้าที่รักษากฎหมาย ส่งเสริมความกินดีอยู่ดี ธำรงระเบียบสังคม บริหารกิจการสาธารณะ รัฐในแง่นี้ไม่ใช่อะไรอื่นแต่คือการร้อยเรียงบรรสารสถาบันต่างๆ ให้กลายเป็นกลไกสูงสุด มีระบบการใช้เหตุผลสูงสุด เป็นโครงสร้างส่วนบนที่คงทน รัฐจึงมีลักษณะที่นามธรรม และไร้น้ำใจ pitiless มาริแทนใช้คำนี้ ยิ่งกว่าปัจเจกเอกชนใดๆ

[8] Jacques Maritain, *Man and the State* (CUA Press, 1998).

ที่น่าสนใจมากคือ มาริแทนบอกว่า รัฐเป็นงานศิลปะ “work of art” ที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยมันสมองและสองแขนของตน กล่าวได้ว่ารัฐไม่มีความหมายใดๆ หากปราศจากมนุษย์ และดังนั้นรัฐจึงดำรงอยู่เพื่อมนุษย์ ไม่ใช่มนุษย์เพื่อรัฐ เป็นนักปรัชญาคาธอลิกสู้กับความคิดแบบที่รัฐยิ่งใหญ่

อาจเพราะเช่นนี้ ตลอดจนภัยจากลัทธิบูชารัฐที่ดูจะระบาดอยู่ในโลกยุคนั้น นักรัฐศาสตร์อเมริกันอย่าง เดวิด อีสตัน (David Easton) จึงเสนอหนทางที่ radical อีสตัน บอกว่า เลิกใช้แนวคิดรัฐเถอะ โยนทิ้งไปเลย หันมาใช้แนวคิดเรื่องระบบแทน เพื่อชี้ว่าการเมืองคือการใช้อำนาจอันชอบแบ่งสันสิ่งที่มีคุณค่าสำหรับสังคมโดยรวม[9]

“รัฐ” ถูกนำกลับมาใหม่ในงานของ เธดา สค็อกโพล (Theda Skocpol) *Bringing the State Back In*[10] เธออธิบายว่า ในอดีตรัฐเป็นเรื่องน่าเบื่อเพราะเป็นการศึกษาแห้งแล้งฝุ่นจับ ประเภท legal formalism ไปไม่พ้นการศึกษารัฐธรรมนูญ แต่เธอหันมาสนใจรัฐด้วยอิทธิพลของมาร์กซิสต์ใหม่ และที่สำคัญคือการฟื้นความสนใจมามองแบบยุโรปภาคพื้นทวีป คือ continental เปลี่ยนจาก Anglo-Saxons มา สค็อกโพลชี้ว่า จุดอ่อนของทฤษฎีระบบ ทฤษฎีมาร์กซิสต์ ทฤษฎี functionalism ทั้งหลายทำให้ต้องมาพิจารณาศักยภาพความเป็นอิสระของรัฐ พูดง่ายๆ คือ รัฐที่มีประสบการณ์มีระบบราชการที่เสถียรพอควร จะสามารถทำการของตนอย่างอิสระได้ เช่น พัฒนาเศรษฐกิจ หรือเปลี่ยนแปลงสังคม

ในขณะที่สค็อกโพลและคนอื่นประสบความสำเร็จในการนำ “รัฐ” กลับมา แต่ผมคิดว่างานที่น่าสนใจมากคืองานของ เจมส์ สก็อตต์ (James

---

[9] David Easton, *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science* (New York: Alfred A. Knopf, Inc., 1953).

[10] Peter B. Evans, Dietrich Rueschemeyer and Theda Skocpol, *Bringing the State Back In* (Cambridge University Press, 1985).

Scott) เรื่อง *Seeing Like a State*[11] ผมคิดว่า เจมส์ สก็อตต์ ทำให้เรื่องรัฐเปลี่ยนทิศทาง เพราะว่าในความพยายามจะตรวจสอบว่าทำไมในโครงการขนาดใหญ่ที่รัฐต่างๆ พยายามสร้างขึ้นทั่วโลกจึงล้มเหลว สก็อตต์บอกว่าจะตอบคำถามนี้ได้ต้องผ่านการตั้งคำถามที่ผมคิดว่าแปลกมาก คือ การเห็นอย่างรัฐเป็นอย่างไร Seeing Like a State

สก็อตต์บอกว่าปัญหาใจกลางของศิลปศาสตร์แห่งการปกครองคือการอ่านสังคมให้ออก รัฐทุกหนแห่งต้องทำหน้าที่คล้ายกัน คือเก็บภาษี เกณฑ์คนไปรบ ป้องกันกบฏ ไม่ให้คนมาล้มหรือประหารรัฐ แต่ข้อแตกต่างระหว่างรัฐเก่าก่อนสมัยใหม่กับรัฐสมัยใหม่ก็คือ รัฐก่อนสมัยใหม่ตาบอดบางส่วน สก็อตต์ใช้คำว่า “partially blind” ที่จริงรัฐประเภทนั้นแทบไม่รู้อะไรเลยเกี่ยวกับผู้คนพลเมืองของตน ไม่รู้ว่าพวกเขามั่งคั่งจนยากอย่างไร ไม่รู้ว่าครอบครองที่ดินตรงไหน มีผลผลิตมากน้อยแค่ไหน ไม่รู้ตำแหน่งแห่งที่ หรือกระทั่งอัตลักษณ์ของคนที่อยู่ใต้รัฐนั้นเอง รัฐเก่าไม่มีแผนที่บ่งบอกภูมิประเทศและผู้คนของตนเอง ไม่มีวิธีวัดสิ่งเหล่านั้น ซึ่งจะช่วยให้รัฐแปลความที่ตนรู้ให้กลายเป็นระบบที่มีมาตรฐานเพียงพอที่จะเห็นภาพรวมของรัฐได้ชัดเจน ดังนั้นจึงไม่สามารถควบคุมรัฐได้อย่างครอบคลุม แต่รัฐสมัยใหม่ทำได้ผ่านกลไกยิบย่อยต่างๆ

ปัญหาตอนนี้คือเวลาเราจะพิจารณาว่ารัฐที่เรามีอยู่ตาบอดบางส่วนหรือบอดสนิท ที่น่าสนใจก็คือ วันนี้ยุคสมัยใหม่นำพาความท้าทายใหม่ๆ มาจ่อหน้ารัฐอยู่แล้ว ถ้าดูใน IR ก็จะบอกว่า การก่อการร้ายข้ามพรมแดน อำนาจข้อตกลงระหว่างประเทศ โรคระบาด ภัยพิบัติข้ามชาติ อิทธิฤทธิ์การเงิน

---

[11] James C. Scott, *Seeing Like A State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed* (New Haven and London, Yale University Press, 1998)

ระหว่างประเทศ ทั้งหมดเป็นสิ่งท้าทายรัฐในฐานะหน่วยการเมืองที่คิดว่าตน autonomous ใครหรืออำนาจใดจะมาละเมิดมิได้

ในศตวรรษที่ 21 นี้ คำถามเปลี่ยนจากคำถามของสก็อตต์ที่บอกว่า "รัฐแลเห็นโลกอย่างไร" มาเป็น "รัฐอยากให้โลกแลเห็นตัวรัฐอย่างไร" ไม่เหมือนกัน คำถามก็คือ รัฐอยากถูกจัดวาง อยากถูกเห็น อยากถูกรู้สึกอย่างไร ในสมัยแห่งการเป็นภาพตัวแทนทางสุนทรียะ หรือ aesthetic representation เพราะรัฐยังมีหน้าที่ปกปักรักษาบูรณภาพแห่งดินแดน ป้องกัน รักษาชีวิตความเป็นอยู่ของพลเมือง ให้พวกเขามีสวัสดิการอยู่ดีกินดี รัฐจึงต้องหาทางสร้างความหมายให้ผู้คนพลเมืองของตนในมิติต่างๆ ภาพลักษณ์ของรัฐจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพราะรัฐต้องถูกมองว่ามีความชอบธรรมในการปกครอง รัฐจึงต้องก้าวเข้าสู่การเมืองแห่งภาพที่เห็น งานของ โรลันด์ ไบลเกอร์ (Roland Bleiker) *Visual Global Politics*[12] ใน IR ก็หันไปหาทิศทางพวกนี้เยอะแล้ว คือต้องสร้างภาพยี่ห้อของรัฐ state branding ไม่ว่าจะผ่านสื่อมวลชนสาธารณะ สื่อออนไลน์ วัตถุต่างๆ เช่น ธงชาติ ตึกที่ทำการรัฐสภา หรือเฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ของผู้นำประเทศ

ดูเหมือนว่าชีวิตของ "รัฐ" ในทางวิชารัฐศาสตร์นั้นเองก็เหมือน "นาวา" ลอยละล่อง เคลื่อนที่ผ่านแผ่นน้ำทั้งที่เป็นลำธารเล็กคลองน้อย และมหาสมุทรไพศาล ทั้งในวันคืนที่คลื่นลมสงบและในเวลาพายุพัดแรง

ชีวิตของรัฐลอยละล่องเช่นนี้ แต่เพื่อให้อุปลักษณ์มันสมสมัย ในยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงต้องการอุปลักษณ์ใหม่มาแทนอุปลักษณ์เดิม ผมจึงขอเสนออุปลักษณ์ใหม่ คือ "รัฐอากาศยาน" แทน "รัฐนาวา"

ปาฐกถาของผมวันนี้ไม่ได้ตั้งใจจะถามว่า อำนาจในการควบคุมรัฐนาวามาจากไหน อันเป็นแนวทางการตรวจสอบปัญหาอุปลักษณ์ของรัฐ

---

[12] Roland Bleiker, *Visual Global Politics* (Routledge, 2018).

อุปลักษณ์รัฐนาวาไปสู่โจทย์เกี่ยวกับประชาธิปไตย แต่ผมถามว่า ในยุคสมัยที่ความสำเร็จทางเทคโนโลยีมนุษย์ก้าวล้ำรวดเร็ว จนความเร็วนั้นเองกลายเป็นมนตร์คาถาทรงอำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวันนี้ “รัฐนาวา” ดูเหมือนจะติดปีกอวตารเป็น “รัฐอากาศยาน” ไปแล้วนั้น การปกครองใน “รัฐอากาศยาน” เป็นอย่างไร

ดังนั้นเพื่อจะตอบคำถามนี้เราต้องไปต่างประเทศกันครับ ต้องไปที่สนามบินนานาชาติ ปัญหาคือการปกครองที่สนามบินเป็นอย่างไร

สนามบินเป็นพื้นที่พิเศษ เพราะในสนามบินมีพื้นที่หวงห้าม security restricted area เป็นพื้นที่เขตการบินของสนามบินที่ถือเป็นพื้นที่เสี่ยงจนต้องควบคุมการเข้าพื้นที่ ควบคุมรักษาความปลอดภัยต่างๆ พื้นที่เหล่านั้นคือพื้นที่สำหรับผู้โดยสารขาออก ตั้งแต่จุดตรวจค้นถึงตัวอากาศยาน พื้นที่ลานจอดอากาศยาน พื้นที่คัดแยกรับสัมภาระ พื้นที่ไปรษณียภัณฑ์ พื้นที่ครัวการบิน พื้นที่ทำความสะอาดอากาศยาน พื้นที่ทั้งหมดนี้จะถูกควบคุมผ่านระบบอนุญาตใช้พื้นที่ด้วยลักษณะต่างๆ เช่น ผู้โดยสารไปต่างประเทศจะมีหนังสือเดินทางและบัตรโดยสารซึ่งบัตรโดยสารมี 2 ส่วน มีส่วนที่เรียกว่า boarding pass แล้วท่านก็ขึ้นไปนั่งในที่ที่เขาอนุญาตให้นั่ง เป็นใบผ่านให้เข้าพื้นที่ต่างๆ ส่วนญาติที่มาส่งจะทำไม่ได้ ทั้งหมดนี้ถูกควบคุมผ่านระบบการอนุญาตแต่นอกจากท่าอากาศยานจะเป็นพื้นที่พิเศษ เพราะจำกัดสิทธิเสรีภาพของผู้คนในเรื่องการเคลื่อนไหวแล้ว ยังจำกัดสิทธิเสรีภาพเรื่องการแสดงออกในสนามบิน เช่น คุณเดินเข้าไปในสนามบินแล้วลุกขึ้นประกาศใช้เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ว่า bomb! ระเบิด คุณก็ถูกจับ

อีกอย่างหนึ่ง อำนาจอธิปไตยในรัฐก็เปลี่ยน ภาษี สกุลเงิน ภาคปฏิบัติการของอำนาจอธิปไตยของรัฐเปลี่ยนหมดในสนามบิน โดยเฉพาะสนามบินพาณิชย์ เป็นพื้นที่ซึ่งมีสินค้าปลอดภาษี ภาษีเป็นเรื่องสำคัญของรัฐมาก แต่มีสิ่งที่เรียกว่า “ปลอดภาษี” จากมุมโลกต่างๆ ซื้อหาสินค้าได้ด้วย

สกุลเงินต่างๆ เป็นปกติ

นอกจากนั้น อำนาจในการอนุมัติให้ได้บัตรโดยสารหรือขึ้นเครื่องบินยังขึ้นกับพนักงานสายการบิน ซึ่งไม่ใช่เจ้าหน้าที่ของรัฐ พวกเขามีอำนาจในการตรวจสอบบัตรโดยสารและหนังสือเดินทางผู้โดยสาร เขาปฏิเสธผู้โดยสารขึ้นเครื่องก็ได้ถ้าชื่อบนบัตรโดยสารกับหนังสือเดินทางไม่ตรงกัน บางทีหนังสือเดินทางก็ต้องมีวีซ่า คุณมีวีซ่า ไปถึงสนามบินปลายทางเขาไม่ให้คุณเข้าประเทศก็ทำได้อีก ไม่ต้องอธิบายด้วยว่าทำไมไม่ให้

เมื่อผู้โดยสารเครื่องบินพาณิชย์ก้าวเท้าจากสนามบินซึ่งเป็นพื้นที่พิเศษอยู่แล้ว เข้าไปในเครื่องบิน เขากำลังก้าวเท้าเข้าสู่พื้นที่พิเศษยิ่งกว่าเดิม คือพื้นที่ในอากาศยาน แบ่งออกเป็น 2 ห้วง ผมใช้คำว่า moments เพราะไม่ใช่การแบ่งตาม space แต่แบ่งตามเวลา คือห้วงที่เครื่องบินยังจอดอยู่ที่สนามบิน กับเมื่อเครื่องบินปิดประตูแล้ว กฎหมายเรียกสถานะของอากาศยานดังกล่าวว่า “อากาศยานระหว่างการบิน” ที่ผมพูดทั้งหมดมาจาก *พระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดบางประการต่อการเดินอากาศ พ.ศ. 2558*

“อากาศยานระหว่างการบิน” หมายความว่าอย่างไร หมายถึง “อากาศยานซึ่งอยู่ในระหว่างเวลา ตั้งแต่ประตูด้านนอกทุกบานของอากาศยานได้ปิดภายหลังที่ผู้โดยสารและเจ้าหน้าที่ประจำอากาศยานขึ้น จนถึงขณะที่ประตูด้านนอกบานใดบานหนึ่งของอากาศยานนั้นได้เปิดออก เพื่อให้ผู้โดยสารและเจ้าหน้าที่ประจำอากาศยานลงจากอากาศยานตามปกติ” (มาตรา 5)

ผมคิดว่ามันน่าสนใจมากในแง่ของอำนาจ

ทีนี้เมื่ออากาศยานอยู่ระหว่างการบิน อำนาจอธิปไตยก็เปลี่ยน จากที่เคยอยู่ในมือของรัฐมาประดิษฐานอยู่ในมือคู่หนึ่งของคนคนเดียวคือกัปตันบนเครื่องบินที่กฎหมายเรียกว่า ผู้ควบคุมอากาศยาน ซึ่งกฎหมายอธิบายว่าคือนักบินที่ผู้ดำเนินการเดินอากาศ หรือนักบินที่เจ้าของอากาศยานกำหนดให้เป็นผู้ควบคุมและรับผิดชอบความปลอดภัยสำหรับการบินแต่ละเที่ยวบิน กัปตันอากาศยานหรือผู้ควบคุมอากาศยานมีหน้าที่พาผู้โดยสารไปสู่จุดหมาย

โดยต้องคุ้มครองความปลอดภัยของอากาศยาน บุคคล และทรัพย์สินในอากาศยานนั้น

แต่เพราะการเดินทางในอากาศมีปัจจัยที่แตกต่างจากการเดินทางบนบกหรือในน้ำ หากเกิดภยันตรายเครื่องบินตก โอกาสรอดปลอดภัยของผู้โดยสารที่เดินทางด้วยอากาศยานน่าจะน้อยกว่าการเดินทางแบบอื่นๆ ด้วยเหตุที่ความเสี่ยงต่อชีวิตและทรัพย์สินสูงมาก เงื่อนไขในเชิงอำนาจควบคุมสถานการณ์จึงเข้มงวดและสูงตามไปด้วย

เมื่อเครื่องบินทะยานขึ้นสู่ฟากฟ้า อำนาจการปกครองในอากาศยานก็จะเด็ดขาดและอยู่ในมือของผู้ควบคุมอากาศยานแต่ผู้เดียว

ในอากาศยาน เมื่อผู้โดยสารนั่งอยู่บนเครื่องบินชีวิตแทบทุกมิติจะถูกควบคุมและตกอยู่ใต้อำนาจของผู้ควบคุมอากาศยาน พวกเขาต้องนั่งเมื่อกัปตันหรือเจ้าหน้าที่บอกให้นั่ง จะลุกเดินไปไหนดังใจก็ไม่ได้ ต้องคาดเข็มขัดเมื่อมีสัญญาณให้คาด จะไปห้องน้ำ จัดการกับธรรมชาติส่วนตัวก็ต่อเมื่อมีสัญญาณอนุญาตให้ไปได้ อาหารก็ต้องรับประทานตามเวลาที่เครื่องบินนั้นกำหนด ไม่ใช่เมื่อตนหิว ชนิดของอาหารก็มีจำกัด ถ้าต้องการอาหารพิเศษ เช่น ถ้าผมต้องการอาหารฮาลาลสำหรับมุสลิม ผมเป็นยิวต้องการอาหารโคเชอร์ หรือเป็นฮินดูต้องการอาหารมังสวิรัติก็ต้องสั่งล่วงหน้า แล้วเวลาที่พนักงานกำลังบริการเครื่องดื่ม จะขอรับประทานอาหารก่อนก็ไม่ได้

พื้นที่ในเครื่องบินจำกัด ขั้นตอนการบริการออกแบบไว้ชัดเจนแล้ว กล่าวได้ว่าแม้ลมหายใจของผู้คนก็ถูกควบคุมอยู่ในมือของกัปตัน เพราะอุณหภูมิ ความดันอากาศ และออกซิเจนที่ทุกคนหายใจขณะอยู่ในเครื่อง ถูกควบคุมอยู่ตลอดการเดินทาง

ถ้าผู้โดยสารไม่ทำตามคำสั่งของกัปตันหรือเจ้าหน้าที่ประจำอากาศยาน กัปตันก็มีอำนาจจัดการกับผู้โดยสารนั้น กฎหมายระบุว่า ผู้ควบคุมอากาศยานของอากาศยานไทยซึ่งเป็นอากาศยานในระหว่างการบินอาจใช้มาตรการอันสมควร รวมทั้งการควบคุมตัวบุคคลผู้อยู่ในอากาศยานเท่าที่จำเป็น

เพื่อคุ้มครองความปลอดภัยของอากาศยาน หรือบุคคล หรือทรัพย์สินในอากาศยาน เพื่อรักษาไว้ซึ่งกฎระเบียบ ความเรียบร้อย หรือเพื่อส่งตัวบุคคลนั้นแก่เจ้าหน้าที่ หรือนำตัวบุคคลนั้นลงจากอากาศยานได้เมื่อพบเห็นหรือมีเหตุอันควรสงสัยว่าบุคคลดังกล่าวกระทำการ หรือกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใด ความผิดที่ระบุไว้ในกฎหมายมีตั้งแต่สูบบุหรี่ในห้องน้ำ ใช้อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ในเวลาที่ห้ามใช้ซึ่งมีโทษทั้งจำทั้งปรับ ไปจนถึงโทษประหารในกรณีที่ทำให้อากาศยานเสียหายในระหว่างการบินจนเป็นเหตุหรือน่าจะเป็นเหตุให้เกิดอันตรายต่ออากาศยานในระหว่างการบิน (มาตรา 8)

กฎหมายบางประเทศ เช่นของออสเตรเลียระบุชัดว่า กัปตันผู้ควบคุมอากาศยานมีอำนาจสูงสุด final authority ทั้งในการบังคับอากาศยาน และการบังคับควบคุมระเบียบวินัยทุกคนที่อยู่บนเครื่องบิน เมื่อพบการกระทำความผิดหรือสงสัยอย่างมีเหตุผลว่ามีผู้พยายามจะกระทำผิด กัปตันสามารถไล่ผู้โดยสารจากเครื่องบิน ในกรณีที่เครื่องปิดประตูแล้วแต่ยังไม่ขึ้นฟ้า หรือใช้กำลังควบคุมผู้โดยสารนั้นๆ ได้ ทั้งนี้ไม่ว่าจะอยู่ในเขตอากาศของประเทศหรือนอกเขตอากาศของประเทศก็ตาม

นี่แปลว่า อำนาจของรัฐอากาศยานนั้นเหนือกว่าอธิปไตยของรัฐที่ครองน่านฟ้าอยู่

อำนาจที่ดูเหมือนจะเป็นสมบูรณาญาสิทธิ์ของกัปตันบนเครื่องบินออกแบบไว้ให้เบ็ดเสร็จเพราะ 2 เงื่อนไข ข้อแรก อากาศยานเดินทางอยู่บนฟากฟ้า ทุกชีวิตและทรัพย์สินอยู่ในสภาพที่ไม่มีอะไรรองรับนอกจากตัวอากาศยานนั้นเอง หมายความว่า อากาศยานเป็นฐานของการมีชีวิตและความปลอดภัยของคนในอากาศยาน ถ้าเครื่องตก ทุกชีวิตในอากาศยาน**ก็ดับสูญทั้งสิ้น มีโอกาสรอดได้ก็ยาก อากาศยานบินอยู่ได้ด้วยกลไกและอุปกรณ์แวดล้อมละเอียดมากมาย ด้วยเหตุนี้การพยายามทำอันตรายต่ออากาศยานก็อาจจะส่งผลให้อากาศยานประสบหายนะได้**

ข้อ 2 ในส่วนของฝ่ายที่กระทำผิด ความผิดในอากาศยานอาจเป็นความผิดที่สำเร็จแล้ว กำลังจะกระทำความผิด หรือพยายามจะทำ ความผิดเหล่านี้ล้วนถือว่าผิด และเป็นสิ่งที่ผู้ควบคุมอากาศยานเข้าไปจัดการ หยุด หรือป้องกันไม่ให้เกิดขึ้นได้ แม้ผู้กระทำเพียงจะคิด ยังไม่ลงมือกระทำ

ถ้าอากาศยานเป็นรัฐ ก็กล่าวได้ว่ารัฐเป็นทุกสิ่งของชีวิตในรัฐ ไม่ว่าจะเป็นอาหารรับประทาน อากาศหายใจ พื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่ท่องเที่ยว ดังนั้นอำนาจเหนือทุกชีวิตก็เข้มข้นไพศาลไปด้วย

กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ไม่ว่ากัปตันหรือผู้ควบคุมอากาศยานจะมีที่มาจากไหน จะผ่านการเห็นชอบคัดเลือกโดยคนส่วนใหญ่หรือไม่ก็ตาม แต่เมื่อรัฐทะยานขึ้นฟ้า เป็น “รัฐอากาศยาน” แล้ว ระบอบการปกครองในรัฐอากาศยานก็จะแปลงร่างเป็นระบอบอำนาจสมบูรณาญาสิทธิ์ในมือของผู้ควบคุมอากาศยานนั่นเอง

ราวสองทศวรรษมาแล้ว นักทฤษฎีการเมืองแห่งคอร์แนลที่ลุ่มลึกที่สุดคนหนึ่งเสนอว่า รัฐทุกรัฐที่อ้างอำนาจอธิปัตย์เป็นของตน ย่อมมีศักยภาพที่จะครอบครองเขตอำนาจเถื่อน เขาใช้คำว่า wild power ที่ไม่จำกัด และไร้การควบคุมได้ทั้งนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเกิดผลสำคัญว่า “ไม่ว่าธรรมนูญของระบอบรัฐจะเป็นประชาธิปไตยเพียงไร รัฐก็จะเป็นอะไรที่มากกว่าประชาธิปไตย และดังนั้นก็จะเป็นอะไรที่น้อยกว่าประชาธิปไตยไปมากเสมอ”

กล่าวอีกอย่างหนึ่ง เพราะความเป็นรัฐนั้นเองทำให้โอกาสที่จะใช้อำนาจเบ็ดเสร็จแฝงฝังอยู่ในตัวเสมอ ถ้าเป็นเช่นนั้นจริง ยิ่งถ้าโลกก้าวเข้าใกล้ความเป็นรัฐอากาศยานด้วยแล้ว จะมีหนทางใดที่มนุษย์จะหลุดพ้นกับดักอันตรายแห่งอำนาจเบ็ดเสร็จที่มากับรัฐอากาศยาน

นักปรัชญาการเมืองที่ผมพูดถึงคือ ซูซาน บัค-มอร์สส์ (Susan Buck-Morss) ในงาน *Dreamworld and Catastrophe*[13]

---

[13] Susan Buck-Morss, *Dreamworld and Catastrophe: The Passing of Mass Utopia in East and West* (The MIT Press, 2002).

ปี 2008 บริษัท Pixar ในสังกัดของวอลต์ดิสนีย์สร้างแอนิเมชันเรื่องเยี่ยม คือ *WALL-E* ต่อมาได้รับรางวัลมากมาย ในปี 2016 *WALL-E* ถูกยกย่องให้เป็น 1 ใน 100 ภาพยนตร์ดีที่สุดในโลกตั้งแต่ปี 2000 โดยได้ลำดับที่ 29 ภาพยนตร์เรื่องนี้เป็นเรื่องของโลกที่แห้งแล้ง หมดสิ้นชีวิต เหลือแต่หุ่นยนต์เก็บขยะตัวหนึ่งชื่อ WALL-E ย่อมาจาก waste allocation load lifter ที่ถูกโปรแกรมให้เก็บขยะมารวบรวมจัดระเบียบไว้ WALL-E หุ่นยนต์พระเอกมีเพียงแมลงสาบตัวหนึ่งและพืชสีเขียวเล็กๆ เป็นเพื่อนที่มีชีวิต

วันหนึ่งมีหุ่นยนต์ล้ำสมัยแสนสวยลงมาสู่โลก ชื่อ EVE ย่อมาจาก extra-terrestrial vegetation evaluator มีหน้าที่แสวงหาตัวอย่างชีวิตในจักรวาลที่เงียบงันไร้ชีวิต เธอจะเดินทางไปทั่วจักรวาล แสวงหาสัญญาณชีพของดวงดาวต่างๆ ผ่านสิ่งมีชีวิตที่หลงเหลืออยู่ เมื่อ EVE พบพืชสีเขียวเล็กๆ ของ WALL-E ภารกิจของเธอก็เปลี่ยนไปเก็บตัวอย่างชีวิตนั้น แล้วมุ่งหน้ากลับสู่อวกาศยานของเธอ

ที่น่าสนใจคืออวกาศยานของเธอชื่อ Axiom ถ้าขยะของ WALL-E คือวัตถุบรรจุความทรงจำของโลกที่ไม่ดำรงอยู่อีกแล้ว เพราะเป็นอดีตของจักรวาล สิ่งมีชีวิตที่ EVE แสวงหาก็เป็นร่องรอยในปัจจุบัน ที่จะชี้ไปสู่อนาคตที่มีชีวิตไม่แห้งแล้งหมดสิ้นเหมือนดังอดีตที่ WALL-E มีหน้าที่เก็บจัดระเบียบ หรือเก็บสะสมไว้เองในที่พำนัก เมื่อ EVE มุ่งหน้ากลับสู่อวกาศยานของเธอ WALL-E ก็ตามเธอไป สู่การผจญภัยแสนสนุกที่รอพวกเขาทั้งสองอยู่

อวกาศยานที่ WALL-E กลับไปใหญ่โตมโหฬาร เต็มไปด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกล้ำยุคต่างๆ อุปโภคบริโภคครบครัน แล้วอวกาศยานนี้มีมนุษย์อยู่ มีกัปตันซึ่งควรมีหน้าที่ควบคุมยาน แต่ด้วยเทคโนโลยีล้ำสมัย ทำให้งานการต่างๆ ในอวกาศยานนี้ถูกจัดการอย่างมีประสิทธิภาพด้วยฝีมือหุ่นยนต์ที่มีหน้าที่ต่างกันออกไป ผลก็คือผู้โดยสารในอวกาศยานนี้ รวมทั้งกัปตันด้วย ล้วนมีรูปร่างอ้วนท้วน น้ำหนักเกินสมควร กล้ามเนื้อทุกส่วนไร้กำลังทำงานอะไรก็ไม่ได้

อวกาศยาน Axiom กลายเป็นรัฐที่มีทุกสิ่งที่รัฐพึงมี ทำทุกอย่างที่รัฐทำได้ และทำให้กับมนุษย์ จนมนุษย์ในรัฐหมดความหมายในฐานะมนุษย์มีชีวิต กลายเป็นดังเครื่องประดับไร้ชีวิตรอรับบริการจากรัฐ ได้แต่กินอิ่มนอนอุ่น เหมือนมีความสุขในเรือนร่างโตใหญ่ที่ไร้ทั้งกำลังและไร้วิญญาณไปวันๆ

เมื่อ EVE พบว่าสิ่งที่อวกาศยานต้องการไม่ใช่การรักษาสัญญาณชีวิตที่เธอนำมาจากโลกให้งอกงาม แต่มุ่งจะทำลายเสีย เพื่อให้คนในรัฐอวกาศยานไร้วิญญาณอยู่ในสภาพงอมืองอเท้าเรื่อยไป เธอก็ต่อสู้เพื่อรักษาร่องรอยชีวิตที่เธอค้นพบ เธอร่วมมือร่วมใจกับ WALL-E พิทักษ์พืชสีเขียวเล็กๆ นั้นไว้จนที่สุด มนุษย์ในอวกาศยานก็ตระหนักว่า รัฐอวกาศยานนั้นไม่ใช่ Axiom คือสิ่งที่เห็นและเป็นอยู่จริงแล้วตั้งชื่อยาน ชีวิตในรัฐอวกาศยานที่แท้ไม่ใช่ชีวิตเลย พวกเขาจึงบังคับอวกาศยานร่อนลงสู่พื้นดินแล้วเริ่มต้นชุมชนใหม่ ปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารด้วยสองมือของพวกตน และชีวิตแห่งสังคมการเมืองก็หวนคืนมาพร้อมๆ กับความรักแสนหวานระหว่าง WALL-E กับ EVE ด้วย

บางทีคำตอบต่อการจำกัดอำนาจสมบูรณาญาสิทธิ์ของรัฐอากาศยานอาจอยู่ที่การฟื้นความเป็นจริงให้เห็นว่า แม้อำนาจรัฐอากาศยานจะดูเหมือนเบ็ดเสร็จ แต่ก็เป็นเช่นนั้นเฉพาะเมื่อขึ้นฟ้า เพราะรัฐอากาศยานไม่สามารถล่องลอยอยู่ในอากาศตลอดไปได้ เมื่อใดรัฐอากาศยานลงสู่พื้นดิน อำนาจเบ็ดเสร็จของรัฐอากาศยานก็น่าจะสิ้นสุดลง เมื่อประตูของอากาศยานนั้นเปิดออก และลมหายใจแห่งเสรีภาพคืนกลับมา

ปาฐกถาที่ 2 เนื่องจากพรุ่งนี้วันเกิดคณะ เขาก็เชิญมา 2 อย่าง คือ ศาสนากับรัฐ เชิญพระสงฆ์มาทำพิธี แล้วก็เชิญนักการเมืองมาพูด ผมอยากจะแสดงธรรมเทศนาบ้าง ที่จะพูดต่อไปนี้เป็นคุฏบะฮ์ แปลว่า ธรรมเทศนาซึ่งใช้วันศุกร์ ผมจะพูดแบบที่หลวงพ่อปัญญาเคยแนะนำคือคำเทศน์ที่ดีไม่ควรนานเกิน 6 นาที ทำไมพูดเรื่องนี้ที่คณะรัฐศาสตร์ในวันเกิดครบรอบ 70 ปีของ

คณะ เพราะมันไม่ใช่ความเป็นรัฐอย่างเดียว นักปรัชญาคนหนึ่งเตือนให้ผมเห็นว่า เรากำลังพูดถึงรัฐอากาศยาน และความสำคัญมันคือคำว่า "ยาน" ด้วย

ความเป็นยานคืออะไร ผมคิดว่าคณะรัฐศาสตร์เป็นยาน ในพระพุทธ-ศาสนา ยานข้ามห้วงมหรรณพแห่งทุกข์ พาคนไปสู่วิมุติสุขในพระนิพพาน นาคารชุนพูดถึงมหายานกับหินยาน ยานพาหนะขนาดใหญ่ และยานพาหนะขนาดเล็ก คณะรัฐศาสตร์เป็นอะไร คำถามที่น่าสนใจคือยานรัฐศาสตร์จะข้ามไปไหน ผมคิดว่าคงไม่ใช่วิมุติสุขหรอก ส่วนมากที่คุณจะไปถึงคือความทุกข์ เพราะความรู้แบบที่เรากำลังสอนมันนำมาซึ่งความทุกข์

ความรู้อย่างรัฐศาสตร์ไม่ใช่ความรู้ทางศาสนาที่นำไปสู่การหลุดพ้นหรือทางรอด แต่นำไปสู่ความกระวนกระวายและความทุกข์ในบางครั้ง คนที่ทำงานในคณะมีหน้าที่พาคนในยานพาหนะนี้ไปอีกฟากฝั่งหนึ่ง ในสมัยก่อนเขาพูดว่า ครูก็เหมือนเรือจ้าง พอขึ้นฝั่งเขาก็ถีบหัวส่ง แต่คำว่า "ถีบหัวส่ง" ผมคิดว่าไม่ใช่คำไม่ดีเพราะว่าเรือมันต้องออกจากฝั่งอย่างรวดเร็ว

อาจารย์ต่างจากครูอย่างไร อาจารย์คล้ายๆ พระ เพราะมีหน้าที่ในการรักษาระเบียบวินัย เพราะในมหาวิทยาลัย ในสถาบันการศึกษา วิชารัฐศาสตร์มันเป็น discipline เราดูแลสร้างวินัยจัดระเบียบ แต่ครูทำงานหนัก เพราะครูทำหน้าที่เอื้อให้นักศึกษาแสดงศักยภาพของตน เป็นมนุษย์อีกอย่างหนึ่งขึ้นมา

แต่ตอนนี้ในยุคสมัยของเรา ความสัมพันธ์ระหว่างเรากับนักศึกษาคงอยู่ระหว่างครูกับอาจารย์ ผมมีความรู้สึกว่า ครูหรืออาจารย์ในคณะ เจ้าหน้าที่ด้วย เพราะเราอยู่ในพาหนะแบบนี้ บางทีเราต้องยืนให้เขาเห็น บางเวลาเราต้องยื่นแขนให้เขาเกาะ หลายครั้งเราต้องยิ้มให้เขาบ้าง เพื่อให้การเดินทางนี้เป็นสุขขึ้นบ้างในท่ามกลางการแสวงหาความกระวนกระวายนี้ ไม่ใช่เพื่อให้เขาพ้นทุกข์ แต่ให้เขารู้ได้ว่าอย่างน้อยในโลกแห่งทุกข์ที่รอเขาอยู่ชั่วชีวิตเขายังมีเพื่อน ขอบคุณมากครับ

Panel 1: สาขาการระหว่างประเทศ[1]
การทูตไทยในศตวรรษที่ 21 ปริทัศน์ความเปลี่ยนแปลง ความท้าทาย และทางเลือก

วิทยากร

- คุณดำรง ใคร่ครวญ รองปลัดกระทรวงการต่างประเทศ
- คุณพิมพ์ชนก วอนขอพร ผู้อำนวยการสำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์การค้า กระทรวงพาณิชย์
- ศ.ดร.จรัญ มะลูลีม คณะรัฐศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์

ดำเนินรายการโดย

ดร.พีระ เจริญวัฒนนุกูล คณะรัฐศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์

[1] เสวนาสาขาการระหว่างประเทศ วันที่ 13 มิถุนายน 2562 ณ ห้อง ร.103 คณะรัฐศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

08.30 – 09.00 น.
กิจกรรมหนึ่งของ
งาน 70 ปี สถาปนา
คณะรัฐศาสตร์
ธรรมศาสตร์
– 12.00 น.
ศ.ดร.พิษณุ มะลูลีม

ดร.พีระ เจริญวัฒนนุกูล:

ขอแนะนำประวัติคร่าวๆ ของวิทยากรแต่ละท่าน

คุณดำรง ใคร่ครวญ ปัจจุบันท่านดำรงตำแหน่งรองปลัดกระทรวงการต่างประเทศ เคยดำรงตำแหน่งต่างๆ และมีประสบการณ์มากมาย ท่านเป็นอดีตเอกอัครราชทูตประจำกรุงกัวลาลัมเปอร์ อดีตอัครราชทูตประจำกรุงวอชิงตัน ดี.ซี. และอดีตกงสุลใหญ่ประจำนครลอสแองเจลิส

คุณพิมพ์ชนก วอนขอพร ปัจจุบันท่านดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์การค้า เป็นผู้บริหารระดับสูงของกระทรวงพาณิชย์ เคยดำรงตำแหน่งรองอธิบดีกรมการค้าต่างประเทศ และยังเคยดำรงตำแหน่งอัครราชทูตฝ่ายพาณิชย์ประจำสถานทูตไทย ณ กรุงบรัสเซลส์

ศาสตราจารย์ ดร.จรัญ มะลูลีม เป็นอาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นประเด็นการต่างประเทศเกี่ยวกับโลกมุสลิมหรือเกี่ยวกับตะวันออกกลางและอินเดีย ไม่ว่าใครก็ต้องมาปรึกษาท่าน

เพื่อไม่ให้เป็นการเสียเวลาขออนุญาตเรียนเชิญท่านดำรง ใคร่ครวญให้ความรู้พวกเราในหัวข้อ การทูตไทยในศตวรรษที่ 21 ปริทัศน์ความเปลี่ยนแปลง ความท้าทายและทางเลือก

"เราจะยืนหยัดรับมือกับมหาอำนาจโลกได้ เราต้องมีเสถียรภาพทางการเมือง ต้องมีความต่อเนื่องในเชิงนโยบาย เราต้องทำให้ประชาคมระหว่างประเทศมั่นใจในประเทศไทย เราต้องทำเศรษฐกิจของเราให้เติบโตในอัตราทัดเทียมกับเวียดนาม การต่างประเทศเริ่มที่บ้านเรา ถ้าบ้านเรายังไม่ยุติความขัดแย้ง เราจะมีปัญหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และยากมากที่จะมีอำนาจต่อรองในประชาคมระหว่างประเทศ"

-- ดำรง ใคร่ครวญ รองปลัดกระทรวงการต่างประเทศ

ดำรง ใคร่ครวญ:

สวัสดีท่านคณบดี คณาจารย์ นักศึกษาและท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน ผมยินดีและเป็นเกียรติอย่างยิ่งที่ได้รับเชิญมาร่วมการเสวนาครั้งนี้ ก่อนอื่นขอแสดงความยินดีกับคณะรัฐศาสตร์ในโอกาสฉลองครบรอบ 70 ปี เรื่องที่ได้รับเชิญมาพูดคุยคือเรื่องการทูตไทยในศตวรรษที่ 21 ความเปลี่ยนแปลง ความท้าทายและทางเลือกของประเทศไทย ผมพยายามจะรวบรัดให้ตรงประเด็นที่สุด แต่หากไม่ชัดเจนช่วงใดก็ไม่ต้องเกรงใจที่จะถามหรือให้ข้อคิดเห็นนะครับ

ประเด็นแรกขอเริ่มจาก keyword เรื่องความเปลี่ยนแปลงซึ่งตั้งโจทย์ไว้ดี คงต้องถามว่าเปลี่ยนแปลงจากอะไรไปสู่อะไร ผมจะเริ่มจากโจทย์นี้ เปลี่ยนแปลงจากอะไร คงเป็นสิ่งที่นักรัฐศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศพูดกันนับครั้งไม่ถ้วนแล้วและคงไม่ยากเพราะเป็นสิ่งที่เห็นอยู่ แต่สิ่งที่ยากกว่าคือ ไปสู่อะไร

เปลี่ยนแปลงจากอะไร เราคงเห็นตรงกันว่าเราเปลี่ยนจากสภาพที่เป็น Unipolarity หรือ “โลกขั้วเดียว” ภายใต้การนำของสหรัฐอเมริกา สภาวะนี้ดำรงอยู่ตั้งแต่ ค.ศ. 1990 โดยประมาณ แล้วก็ดำเนินเรื่อยมา นับจากการล่มสลาย

ของสหภาพโซเวียต มหาอำนาจที่เหลืออยู่ในโลกหนึ่งเดียวคือสหรัฐอเมริกา ซึ่งใช้อำนาจของตัวเองโดยไม่ได้ถูกท้าทายหรือถูกตรวจสอบ ความเป็นตำรวจโลกของสหรัฐฯ ดำรงอยู่ชัดเจนตั้งแต่ 1990 เรื่อยมา นั่นคือสภาพที่เป็นอยู่ คำถามที่ยากกว่าคือจากภาวะขั้วเดียวจะเปลี่ยนไปสู่อะไร ที่กระทรวงการต่างประเทศก็มีการดีเบตกันเยอะ คนส่วนใหญ่ก็มองว่าน่าจะเปลี่ยนจากขั้วเดียวไปสู่ "ภาวะหลายขั้ว" หรือ Multipolarity แต่โดยส่วนตัวผมค่อนข้างโน้มเอียงไปในลักษณะที่ว่า ไม่น่าจะเป็น Multipolarity แต่ว่าน่าจะเป็น "ภาวะสองขั้ว" หรือ Bipolarity มากกว่า

Bipolarity ที่ว่านี้คือขั้วที่มีสหรัฐฯ และจีนเป็นแกนนำ คงไม่ใช่ Multipolarity เพราะผมมองว่ามหาอำนาจในโลกขณะนี้มีหลายลำดับชั้น (tier) โดย tier ที่ 1 เรียกว่า 1st tier ก็น่าจะมีแค่สหรัฐฯ กับจีนซึ่งเราเห็นได้จาก GDP ของสองมหาอำนาจ สหรัฐฯ มี GDP ประมาณ 20 ล้านล้านดอลลาร์สหรัฐฯ จีน 13 ล้านล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ลำดับที่ 3 คือญี่ปุ่น ประมาณ 5 ล้านล้านดอลลาร์ฯ เยอรมนี 4 ล้านล้านดอลลาร์ฯ อังกฤษ ฝรั่งเศส 2 ล้านล้านดอลลาร์ฯ ที่เหลือคือรัสเซียและอื่นๆ เรียกว่าขนาด GDP เล็กมาก ผมใช้ GDP เป็นตัววัดที่กำหนดว่าประเทศใดเป็น 1st tier หรือ 2nd tier ซึ่งถ้าดูในแง่ของ GDP เห็นได้ชัดว่ามีมหาอำนาจอยู่แค่ 2 ชาติเท่านั้นที่เป็น 1st tier คือจีนและสหรัฐฯ

นอกเหนือจากขนาดของ GDP เราจะเริ่มเห็นแพตเทิร์นบางอย่างว่ามันมีการเกาะกลุ่มกันของมหาอำนาจ ตรงนี้อาจมีคนเถียง คือในโลกปัจจุบันมีคนบอกว่าภายใต้ยุคของทรัมป์มีความตึงเครียดในความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐฯ กับสหภาพยุโรป สหรัฐฯ กับสหภาพยุโรปไม่น่าจะเป็นขั้วเดียวกัน หรือมองว่าญี่ปุ่นเป็นขั้วเดียวกับสหรัฐฯ ผมยอมรับว่าจริงอยู่ในแง่ที่ว่ามีความตึงเครียด มีภาวะหลวมๆ ระหว่างมหาอำนาจต่างๆ แต่ผมก็มองว่าน่าจะเป็นปรากฏการณ์ชั่วคราว ที่มองว่าชั่วคราวก็เพราะผมคิดว่าสิ่งที่เกิดขึ้นในยุคของประธานาธิบดีทรัมป์ค่อนข้างมีลักษณะเฉพาะ (unique) เราไม่ค่อยได้เห็น

ประธานาธิบดีสหรัฐฯ ทุบพันธมิตรของฝ่ายสหรัฐฯ เอง ไม่ว่าจะใช้มาตรการทางการค้าหรือการกดดันทางการทูตเพื่อให้มีการเพิ่มงบประมาณทางทหาร เราไม่ค่อยเห็นปรากฏการณ์ทำนองนี้ และผมก็มองว่านี่ไม่ใช่สิ่งที่พวกกระแสหลัก (mainstream) ในวอชิงตันไม่ว่าจะเดโมแครตหรือรีพับลิกันเขาคิดกัน ผมมองว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นขณะนี้เป็นปรากฏการณ์ชั่วคราวในยุคของประธานาธิบดีทรัมป์ ถ้าหากทรัมป์อยู่ต่ออีกสมัยก็อาจจะเห็นตรงนี้ชัดเจน แต่ถ้าไม่ได้อยู่ต่อผมค่อนข้างเชื่อว่าอเมริกาจะกลับเข้าสู่แนวทางการต่างประเทศแบบเดิม คือการรักษาพันธมิตรของสหรัฐฯ

เรื่องนี้ขอขยายความว่าแพตเทิร์นที่เราเห็นขณะนี้ ไม่ว่าอย่างไรสหภาพยุโรปไม่ว่าจะอังกฤษ ฝรั่งเศส หรือเยอรมนีก็จะไม่ไปเข้า (align) กับรัสเซียแน่นอน ไม่ว่าอย่างไรญี่ปุ่นก็จะไม่ไปเข้ากับจีนแน่นอนแม้ว่าญี่ปุ่นอาจจะมีแรงเสียดทานในความสัมพันธ์กับสหรัฐฯ ทำนองเดียวกันเราก็ค่อนข้างจะเชื่อแน่ว่าอินเดียจะไม่ไปเข้ากับจีนแต่จะไปเข้ากับสหรัฐฯ หรือไม่เป็นภาวะที่ต้องดูกันต่อไป สรุปคือผมค่อนข้างเชื่อว่าโลกจะเคลื่อนจากภาวะหลายขั้ว (Unipolarity) ไปสู่ภาวะสองขั้ว (Bipolarity) นี่คือทีสิสที่ผมนำเสนอ

ประเด็นที่สอง ในแง่ของความเปลี่ยนแปลง โลกไม่ได้ง่ายในลักษณะที่ว่าจะไปสู่ Bipolarity ชัดเจน โลกที่จะเกิดขึ้นเป็นโลกที่ไม่ค่อยเป็นระเบียบสักเท่าไร ผมคิดว่า 30 ปีที่ผ่านมาโลกโดยรวมค่อนข้างจะเป็นระเบียบ (orderly) ถ้าจะไม่เป็นระเบียบก็เป็นเรื่องความท้าทายจะโดยผู้ก่อการร้ายก็ดี non-state อะไรต่างๆ ก็ดี แต่ว่าในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐด้วยกันผมคิดว่าค่อนข้างจะเป็นระเบียบ ถ้าใครนอกแถวอเมริกาก็พร้อมจะเข้ามาจัดการดังที่เราเห็นในกรณีอิรัก กรณีอัฟกานิสถาน กรณีอิหร่าน หรือแม้กระทั่งกรณีเกาหลีเหนือ โดยรวมที่ผ่านมาค่อนข้างจะเป็นระเบียบ แต่จากนี้ไปผมคิดว่าโลกจะค่อนข้างไม่เป็นระเบียบ (less orderly) หรืออาจไร้ระเบียบ (disorderly) เลยก็ได้ นั่นจะเป็นปรากฏการณ์ ทำไมถึงเป็นเช่นนั้น ผมคิดว่าการที่มีตัวเล่นแถวสองจากที่พูดไปข้างต้น 1st tier คือจีนและสหรัฐฯ ยังมีตัวเล่นแถวสองเยอะมาก

แล้วตัวเล่นแถวสองหลายประเทศค่อนข้างจะ “assertive” ไม่ว่าจะเป็นญี่ปุ่น อินเดีย หรือแม้กระทั่งรัสเซีย

นอกจากนั้นมันเป็นกระแสของโลกเลยว่ากระแสชาตินิยม (nationalism) กระแสประชานิยม (populisim) หรือการเอาใจประชาชนของตัวเองมันเกิดขึ้นทั้งหมด เราเห็นในกรณีสหรัฐฯ ยุคประธานาธิบดีทรัมป์ เราเห็นค่อนข้างชัดเจนจากกรณีอังกฤษในการดำเนินการเรื่อง Brexit[2] เราเห็นท่าทีของประธานาธิบดีปูตินแห่งรัสเซีย นายกฯ อาเบะแห่งญี่ปุ่น ประธานาธิบดีสีจิ้นผิงของจีน แม้กระทั่งนายกรัฐมนตรีอินเดียท่านโมดี เราเห็นแพตเทิร์นของนโยบายในเชิงชาตินิยม ประชานิยม แล้วก็นโยบายที่ “assertive”

ผลจากการดำเนินนโยบายในเชิงชาตินิยมและประชานิยมเกิดเทรนด์ทั่วโลกว่า ประเทศต่างๆ ค่อนข้างจะยึดผลประโยชน์ภายในประเทศตน (inward looking) เป็นหลัก ประเทศที่มองไกลในลักษณะเพื่อผลประโยชน์รวมๆ (outward looking) ค่อนข้างจะหายาก ถ้าจะเหลืออยู่ก็ในกรณียุโรป เยอรมนีอาจจะยังพยายามที่จะรักษาสถานภาพนี้ หรือประธานาธิบดีมาครงแห่งฝรั่งเศสก็พยายามที่จะรักษาแนวทางนี้ ที่เหลือก็ค่อนข้างจะ inward looking ทั้งสิ้น

ผลจาก inward looking ทำให้ระบบพหุภาคีนิยม (multilateralism) ถูกสั่นคลอน การเคารพกฎระเบียบต่างๆ ของโลกเป็นปัญหา การเป็นพันธมิตร แม้กระทั่งพันธมิตรที่อยู่มายาวนานอย่าง NATO ในขณะนี้ก็สั่นคลอน

---

[2] เบร็กซิต (Brexit) หมายถึง การถอนตัวออกจากสหภาพยุโรปของสหราชอาณาจักร เกิดขึ้นหลังการลงประชามติวันที่ 23 มิ.ย. 2016 ซึ่งผู้ลงคะแนนร้อยละ 51.9 ออกเสียงสนับสนุนการถอนตัว รัฐบาลจึงใช้ข้อ 50 แห่งสนธิสัญญาว่าด้วยสหภาพยุโรป เป็นการเริ่มกระบวนการ ล่าสุดเมื่อวันที่ 29 ม.ค. 2020 สมาชิกรัฐสภายุโรปลงมติรับรองเงื่อนไขข้อตกลง Brexit ณ กรุงบรัสเซลล์ ซึ่งหมายถึงสหราชอาณาจักรกำลังจะได้ออกจากการเป็นสมาชิก EU อย่างเป็นทางการ (https://th.wikipedia.org/wiki/เบร็กซิต)

การเป็นพันธมิตรระหว่างสหรัฐฯ กับญี่ปุ่นก็สั่นคลอน หรือแม้กระทั่งกับออสเตรเลียก็สั่นคลอน การเคารพกฎระเบียบต่างๆ แม้กระทั่งเรื่องที่คณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติให้ความเห็นชอบแล้ว เช่นในกรณีของอิหร่านซึ่งเจรจาได้ข้อยุติร่วมกันในเรื่องอาวุธนิวเคลียร์และได้รับการรับรองโดยประเทศมหาอำนาจ ถึงกระนั้นประธานาธิบดีสหรัฐฯ คนปัจจุบันก็เพิกเฉยต่อข้อตกลงนี้แล้วก็ใช้มาตรการกดดันอิหร่านอีกครั้งหนึ่ง[3]

สิ่งนี้สะท้อนถึงภาวะที่การเคารพกฎระเบียบโลกน้อยลง ฉะนั้นจึงเกิดความสับสนค่อนข้างมาก Multipolarity เลยไม่รู้จะวิเคราะห์สิ่งที่เกิดขึ้นยังไง ผู้คนเล่นงานกันและกันหมด ไม่มีใครรักษาพันธมิตร นี่คือความซับซ้อนที่เกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงจาก Unipolarity ไปสู่ Bipolarity

สำหรับผลกระทบต่อเรา เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับผลกระทบค่อนข้างมากจากโลกที่เปลี่ยนจาก Unipolarity ไปสู่ Bipolarity จะพบว่า 30 ปีที่ผ่านมาภูมิภาคนี้เป็นภูมิภาคที่มีสุญญากาศแห่งอำนาจ (political vacuum) นั่นคือในยุคที่อเมริกาเป็นมหาอำนาจหนึ่งเดียวในโลก อเมริกาไม่ได้มายุ่งกับทวีปเอเชียมากนักเนื่องเพราะถูกดึงความสนใจไปเรื่องก่อการร้าย ดึงความสนใจไปสู่ตะวันออกกลางและอัฟกานิสถานเป็นหลัก เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกทิ้งไว้

---

[3] ข้อตกลงฉบับนี้มีชื่อว่า “ข้อตกลงร่วมว่าด้วยแผนปฏิบัติการครอบคลุม” (Joint Comprehensive Plan of Action: JCPOA) ซึ่งอิหร่านทำกับ 5 ชาติสมาชิกถาวรคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ ได้แก่ จีน ฝรั่งเศส รัสเซีย สหราชอาณาจักร สหรัฐฯ บวกเยอรมนี และสหภาพยุโรป เมื่อวันที่ 14 ก.ค. 2015 ภายใต้ความตกลงนี้อิหร่านจะจำกัดปริมาณการสะสมยูเรเนียมเสริมสมรรถนะเป็นเวลา 15 ปี จำกัดจำนวนเครื่องหมุนเหวี่ยงที่ใช้เสริมสมรรถนะยูเรเนียมเป็นเวลา 10 ปี รวมทั้งเปลี่ยนแปลงโรงไฟฟ้าพลังงานนิวเคลียร์ให้ไม่สามารถใช้ผลิตพลูโตเนียมทำระเบิดได้ เพื่อแลกกับการที่สหประชาชาติ สหรัฐฯ และอียู ยกเลิกมาตรการคว่ำบาตรที่ใช้ต่ออิหร่านก่อนหน้านี้ ต่อมาประธานาธิบดีทรัมป์ประกาศถอนตัวจากข้อตกลงนี้เมื่อ พ.ค. 2018 (https://www.bbc.com/thai/international-44039800)

ลำพัง (left alone) ความจริงอเมริกาได้ออกจากภูมิภาคนี้ไปตั้งแต่สิ้นสงครามเวียดนามแล้วด้วยซ้ำ ผมอยู่ที่วอชิงตันก็ต้องบอกว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกลดขั้นลง (relegate) ในแง่ของความสนใจไปสู่ข้างล่างเลย ทุกๆ ปีเรายังต้องพยายามบอกว่าอยากจะเห็นรัฐมนตรีต่างประเทศสหรัฐฯ มาร่วมประชุมอาเซียน หรือถ้าเป็นไปได้อยากเห็นผู้นำสหรัฐฯ มาเยือนไทย แต่ก็ไม่ง่ายที่จะเกิดขึ้นเพราะความสนใจไม่มี

จีนในช่วง 30 ปีที่ผ่านมาก็ไม่ได้มายุ่งกับเรามากเพราะเป็นช่วงก่อร่างสร้างตัวของจีน เขาโฟกัสในเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศมุ่งความอยู่ดีกินดีของประชาชน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งอยู่ใกล้จีนมากๆ จึงมีสุญญากาศทางการเมือง ซึ่งนับว่าดีสำหรับเราในช่วง 30 ปีที่ผ่านมาไม่มีใครมายุ่งกับเรา เราใช้เวลาค่อนข้างมากในเรื่องของการพัฒนาเศรษฐกิจ การยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชน การขยายความร่วมมือต่างๆ ในกรอบอาเซียน นั่นคือภาวะที่เกิดขึ้น

แต่ในโลกที่ Bipolarity กำลังทะยานขึ้นมา เราจะเห็นว่าสุญญากาศไม่มีแล้ว ขณะนี้มันกำลังถูกทดแทนด้วยการที่จีนกำลังเพิ่มบทบาทของตัวเองในยุคของ Bipolarity นี้ความตึงเครียดเกิดขึ้นพาดยาวมาตั้งแต่ญี่ปุ่น ไต้หวัน ทะเลจีนใต้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไปที่เอเชียใต้ แม้กระทั่งประเทศที่อยู่ริมมหาสมุทรอินเดียเราก็เห็นความตึงเครียด เห็นการแข่งขันระหว่างจีนกับสหรัฐฯ

ถ้าดูแนวในลักษณะนี้ผมมองว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะ mainland เป็นเหมือนกับหลังบ้านของจีน จีนต้องมีความมั่นใจว่าประเทศเหล่านี้จะไม่ดำเนินการอะไรที่เป็นการท้าทายความเป็นมหาอำนาจของจีน เพราะฉะนั้น จีนก็จะขยายอิทธิพล เราจะเห็นการขยายอิทธิพลของจีนในลาว กัมพูชา พม่า หรือแม้กระทั่งไทย

เมื่อจีนขยายอิทธิพล แน่นอนหลายประเทศก็มีความหวั่นวิตกและพยายามที่จะสร้างดุลแห่งอำนาจจึงเชิญสหรัฐฯ กลับเข้ามา เชิญญี่ปุ่นกลับเข้ามา

พยายามเชิญตัวเล่นอื่นๆ กลับเข้ามา ปรากฏการณ์ที่สหรัฐฯ ได้ทิ้งภูมิภาคไปหลังทศวรรษ 1990 วันนี้สหรัฐฯ จะหวนกลับเข้ามาและมีการแข่งขันทางอำนาจกับจีนอย่างเข้มข้น นี่เป็นสิ่งที่เราจะต้องเจอ เราจะไม่มีภาวะสุญญากาศทางการเมืองที่จะให้เราใช้เวลาไปกับเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจโดยไม่ต้องห่วงเรื่องเสถียรภาพหรือความมั่นคงอีกแล้ว เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะไม่มีวันนั้นอีกแล้ว จากนี้ไปเราต้องคิดในมิติเรื่องความมั่นคงอยู่ด้วยเสมอในการดำเนินการต่างๆ

คำถามคือสภาวะที่เกิดขึ้นนี้เรามีทางเลือกอะไรบ้าง?

ประการแรก เรามีความจำเป็นที่จะต้องดำเนินนโยบายในลักษณะที่ไม่ท้าทายจีน ผมใช้คำว่า policy of accommodation คือไม่ถึงขนาดเอาใจ แต่ว่าเราก็ต้อง accommodate จีน ความเป็นมหาอำนาจนั้นเป็นเรื่องธรรมดาที่จะต้องไม่มีประเทศเล็กๆ มาท้าทายมหาอำนาจ นี่เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง

ประการที่สอง เราต้องบริหารความสัมพันธ์กับประเทศมหาอำนาจด้วยความระมัดระวังมากขึ้น เมื่อก่อนมหาอำนาจไม่ได้อยู่กับเรา การบริหารสมัยก่อนคือการเชื้อเชิญให้มหาอำนาจกลับเข้ามา แต่วันนี้เราจะต้องบริหารในลักษณะที่ให้มหาอำนาจกลับเข้ามา แต่ไม่กลับเข้ามาในลักษณะที่ทำให้จีนมีความรู้สึกว่าเขาถูกคุกคามหรือถูกยั่วยุแล้วทำให้เกิดความตึงเครียด นี่คือความยากที่สุดในการดำเนินงานทางการทูตในปัจจุบันว่าเราจะต้อนรับสหรัฐฯ ออสเตรเลีย ญี่ปุ่น แบบไหนในลักษณะที่จีนจะไม่รู้สึกอึดอัดใจ

ประการที่สาม ถ้าเราเพียงแค่คิดเรื่องจีน เรื่องสหรัฐฯ เรื่องญี่ปุ่น ประเทศไทยจะมีทางเลือกน้อย สิ่งที่เราพยายามทำในขณะนี้คือเปิดทางเลือกใหม่ๆ ของประเทศไทย ขณะนี้ในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างมหาอำนาจเรา**ต้อนรับการที่สหภาพยุโรปจะเข้ามา เราต้อนรับบทบาทของรัสเซีย ไม่ใช่เพราะตอนนี้เป็นรัฐบาลทหารเลยต้องไปสนิทกับจีนหรือรัสเซีย ผมคิดว่ามันเป็นมุมมองทางยุทธศาสตร์ด้วยว่าการเพิ่มปฏิสัมพันธ์กับรัสเซียไม่ได้ทำให้จีนรู้สึกอึดอัด ขณะเดียวกันก็เป็นการเปิดทางเลือกให้กับประเทศไทย**

ประการที่สี่ คือการที่เราจะต้องเสริมสร้างความเข้มแข็งของอาเซียน นี่คือทางออกและทางเลือกที่สำคัญที่สุด สำหรับประเทศขนาดเล็กและขนาดกลาง การที่จะมีอำนาจต่อรองอยู่ในโลก การที่เราจะอยู่กับมหาอำนาจและทำให้มหาอำนาจให้คุณค่ากับเรา ก็เหมือนกับอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมนี เนเธอร์แลนด์ ถ้าประเทศเหล่านี้ไม่มีสหภาพยุโรปอำนาจต่อรองก็จะจำกัด แต่ด้วยความที่เขายืนอยู่บนแพลตฟอร์มของสหภาพยุโรปเขามีอิทธิพลเพิ่มขึ้น ในแง่ของไทยก็เช่นกัน การที่เรายึดโยงกับอาเซียนถือเป็นการเพิ่มฐานะและอำนาจต่อรองของเรา

ประการที่ห้า คือเราได้สร้างกรอบความร่วมมือบนภาคพื้นแผ่นดินใหญ่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชื่อ ACMECS ซึ่งเป็นการเอาแม่น้ำ 3 สายมาตั้งชื่อเป็น Ayeyawady-Chao Phraya-Mekong Economic Cooperation Strategy[4] นับเป็นเรื่องที่สำคัญของประเทศไทยในการที่เราจะบริหารความสัมพันธ์กับมหาอำนาจ อย่างที่ผมกล่าวข้างต้น Mainland East Asia คือประตูหลังของจีน ถ้าเราบริหารจัดการตรงนี้ไม่ดีก็ง่ายที่จะถูกแทรกแซง มันง่ายที่ตรงนี้จะกลายเป็นสนามแข่งขัน แล้วก็ง่ายที่จะบั่นทอนความเข้มแข็งของอาเซียน ถ้าสมมติหนึ่งหรือสองประเทศในอาเซียนถูกควบคุมโดยมหาอำนาจก็จะมีความยุ่งยาก เพราะว่าระบบอาเซียนเป็นระบบที่ดำเนินงานบนฉันทามติ (concensus) ถ้ามีหนึ่งหรือสองประเทศไม่เห็นด้วย หลายอย่างในการดำเนินงานของ

---

[4] ยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจอิรวดี-เจ้าพระยา-แม่โขง (ACMECS) ซึ่งไทยเป็นผู้ริเริ่มเมื่อ พ.ศ. 2546 มาจากแม่น้ำสำคัญ 3 สายในภูมิภาคที่ไหลผ่านประเทศสมาชิก คือ แม่น้ำอิรวดี (เมียนมา) แม่น้ำเจ้าพระยา (ไทย) และแม่น้ำโขง (ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม) เพื่อส่งเสริมความร่วมมือทางเศรษฐกิจ เช่น การค้าการลงทุน การท่องเที่ยว และการเกษตร (http://www.mfa.go.th/main/th/information/8149/88649-ทำความรู้-ACMECS-ความร่วมมือสามแม่น้ำ.html)

อาเซียนก็ไปต่อไม่ได้ แล้วจุดอ่อนอยู่บน Mainland นี้เอง เพราะฉะนั้นการปิดจุดอ่อนที่ Mainland East Asia เป็นเรื่องสำคัญ ACMECS เป็นชื่อที่คนไทยยังไม่คุ้นแต่จะมีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ ยิ่งการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจเข้มข้น ACMECS ก็จะมีความเข้มข้นมากขึ้น

ต่อมาที่มีความสำคัญสำหรับเราก็คือ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้การจะทำให้อาเซียนมีความเข้มแข็งหรือแม้กระทั่ง ACMECS มีความเข้มแข็งขึ้นอยู่กับ 3-4 ประเทศตามขนาดของ GDP บทบาทเชิงการทูต และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ นั่นคือ อินโดนีเซีย ไทย มาเลเซีย และประเทศใหม่คือเวียดนาม 3-4 ประเทศนี้จะเป็นคนกำหนดความเป็นไปหลายอย่างในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงสิงคโปร์ก็มี contribution ค่อนข้างเยอะในความคิดทางปัญญาและข้อมูลข่าวสาร

5 ประเทศนี้ (อินโดนีเซีย ไทย มาเลเซีย เวียดนาม สิงคโปร์) ถ้าไม่เกาะกลุ่มกันผมคิดว่ายากมากที่จะเห็นความเป็นปึกแผ่นของอาเซียนที่เราจะใช้รับมือกับมหาอำนาจ ตรงนี้มีความสำคัญในแง่ที่ว่าพวกเราแม้กระทั่งหน่วยงานด้านความมั่นคงของเรา เวลามองประเทศเพื่อนบ้านเรายังมองแบบวิธีคิดช่วงสงครามเย็น เรายังมีความรู้สึกว่าเวียดนามเป็นภัยคุกคามเราหรือเปล่า เขาจะแข่งกับเราหรือเปล่า เขาจะแซงหน้าประเทศไทยหรือเปล่า บดบังไทยหรือเปล่า แย่งบทบาทกันหรือเปล่า นั่นคือแนวคิดแบบสงครามเย็น (Cold War Mentality) ในยุคที่อุดมการณ์เป็นเส้นแบ่ง แต่วันนี้ไม่มีอุดมการณ์อีกแล้วในโลก โลกมันสับสนวุ่นวาย เราต้องอยู่กับโลกความเป็นจริงที่มหาอำนาจเขาแข่งขันกัน การที่เราจะอยู่รอดได้เราจำเป็นต้องรวมกลุ่มกันกับบรรดาประเทศสำคัญซึ่งหนึ่งในนั้นคือเวียดนาม เราต้องก้าวข้ามแนวคิดแบบสงครามเย็นไปให้ได้ นี่เป็นเรื่องสำคัญ

ผมเพิ่งทราบเมื่อไม่กี่วันที่ผ่านมาว่าในการหาเสียงเพื่อเข้าเป็นสมาชิกคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ (United Nations Security Council: UNSC) เวียดนามโหวตรอบเดียว และรอบเดียวที่สนับสนุนให้เวียดนามเป็น

สมาชิก UNSC ได้ 192 เสียงในสหประชาชาติ ซึ่งสหประชาชาติมีแค่ 193 ประเทศ ทำให้ผมนึกย้อนไปเมื่อ พ.ศ. 2558 ไทยก็เคยสมัครเข้าเป็นสมาชิกคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ ถ้าผมจำไม่ผิดรอบแรกเราได้ 110 เสียง รอบสองเราแข่งกับคาซัคสถาน เหลือประมาณ 60 เสียง แล้วเราก็ตก เราไม่ได้เป็นสมาชิกคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ

ข้อสังเกตของผมก็คือด้วยลักษณะของประเทศไทย วิถีทางการทูตของไทย การดำเนินความสัมพันธ์กับประเทศต่างๆ ในโลก เป็นความจริงที่ว่าเราเป็นประเทศที่มีมิตรค่อนข้างน้อย ผมอยู่มาเลเซีย มาเลเซียเป็นสมาชิกเครือจักรภพแห่งประชาชาติ (Commonwealth of Nations) เวลาต้องการจะโหวตเขาโหวตเป็นบล็อก เป็นสมาชิกองค์การความร่วมมืออิสลาม (OIC) ก็โหวตเป็นบล็อก เขาทำเรื่อง South-South Cooperation เวลามาเลเซียต้องการโหวต คือในโลกเขาโหวตเป็นบล็อก ผมไปแอฟริกา 54 ประเทศก็โหวตเป็นบล็อก มี African Union โลกที่ใช้ภาษาฝรั่งเศสมีกลุ่ม Francophonie มีกลุ่มประเทศที่ใช้ภาษาสเปน กลุ่มประเทศที่ใช้ภาษาโปรตุกีส แต่ไทยไม่ใช่แม้กระทั่งโลกที่ใช้ภาษาอังกฤษ เราไม่ใช่โลกภาษาจีน ไม่ใช่โลกภาษาอะไรทั้งสิ้น ศาสนาเราก็ไม่ได้เกาะ เพราะเราเป็น tradition ที่เป็น “secular” เพราะฉะนั้นเราไม่ได้มีเครือข่ายมิตร ผมพูดตรงนี้เพื่อจะบอกต่อไปว่าในการอยู่กับมหาอำนาจ การสร้างสำรับมิตร เครือข่ายมิตรด้วยวิธีการต่างๆ เป็นเรื่องจำเป็นมากสำหรับประเทศไทย นี่ก็เป็นอีกหนึ่งทางเลือกที่ใครมาเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศต้องทำเรื่องนี้

ประการสุดท้าย เป็นเรื่องภายในของเราเองว่าถ้าเราจะยืนหยัดรับมือกับมหาอำนาจในโลกได้ เราจะต้องจัดการปัญหาการเมืองปัญหาเศรษฐกิจในประเทศไทย ความขัดแย้งทางการเมืองต้องสิ้นสุด เราต้องมีเสถียรภาพทางการเมือง เราต้องมีความต่อเนื่องในเชิงนโยบาย เราต้องทำให้ประชาคมระหว่างประเทศมีความมั่นใจในประเทศไทย เราต้องทำเศรษฐกิจของเราให้เติบโตในอัตราทัดเทียมกับเวียดนาม เศรษฐกิจเวียดนามโตเฉลี่ยประมาณ

6-7 เปอร์เซ็นต์มาประมาณ 30 ปีแล้ว ใน 30 ปี GDP ของเวียดนามดับเบิลทั้งหมด 5 ครั้ง เพราะฉะนั้นไม่แปลกที่ลงหาเสียง UNSC เวียดนามได้ 192 คะแนนจาก 193 ประเทศ ตรงนี้เกี่ยวเนื่องกับเรื่องการทูต เกี่ยวเนื่องกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การต่างประเทศเริ่มที่บ้านเรา ถ้าบ้านเรายังไม่ยุติความขัดแย้ง เรายังมีปัญหาทางการเมือง เศรษฐกิจ เรายังโต 2-3 เปอร์เซ็นต์ ก็ยากมากที่จะมีอำนาจต่อรองในประชาคมระหว่างประเทศ ผมขอจบแค่นี้ขอบคุณครับ

ดร.พีระ เจริญวัฒนนุกูล:

ท่านดำรงเสนอสิ่งที่น่าสนใจมากว่าโลกจะเปลี่ยนไปเป็นลักษณะ Bipolarity เพราะโดยมากนักวิชาการจะคิดว่ามันจะเป็น Multipolarity และท่านยังเสนอว่าต่อไปนี้โลกจะเป็นลักษณะ inward looking คือเน้นผลประโยชน์แห่งชาติของแต่ละชาติตัวเองมากยิ่งขึ้น และยังเสนออีกว่า ทางเลือกสำหรับไทยคือต้องพยายามหลีกเลี่ยงการท้าทายจีน บริหารความสัมพันธ์กับชาติมหาอำนาจอื่นๆ ด้วยความระมัดระวัง และตัวเลือกของไทยคือเล่นไพ่อาเซียน คล้ายกับสร้างความสัมพันธ์กับอาเซียนให้แน่นแฟ้นขึ้น เพราะประเทศเล็กๆ ถ้ารวมตัวกันก็มีความสำคัญคล้ายภาพยนตร์ *The Lord of the Rings* ที่ฮ็อบบิทถือแหวนจึงสำคัญแล้วก็รวมตัวกันหาพันธมิตร ผมเปรียบเทียบอย่างนี้อาจจะเห็นภาพมากกว่า หลังจากฟังภาพรวมแล้วขอเรียนเชิญท่านพิมพ์ชนกมาให้ความรู้เกี่ยวกับแนวโน้มด้านเศรษฐกิจโลกและทางเลือกของไทยว่าเราจะเป็นอย่างไรต่อไป

"เราจะอยู่อย่างไรท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง เราควรมีจุดยืน
ที่ชัดเจนมากขึ้น ในเรื่องเศรษฐกิจเราต้องตอบตัวเองให้ได้ว่าการพัฒนา
ในอนาคตจะไปทางไหน คำตอบหนึ่งคือเราต้องมีหุ้นส่วนในสายเศรษฐกิจ
เทคโนโลยีและการลงทุน โดยเฉพาะเรื่องเทคโนโลยีซึ่งเป็นหัวใจสำหรับอนาคต"
-- พิมพ์ชนก วอนขอพร
ผอ. สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์การค้า กระทรวงพาณิชย์

พิมพ์ชนก วอนขอพร:

ขอแนะนำสั้นๆ สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์การค้าเป็นหน่วยงานระดับกรมตั้งใหม่ในกระทรวงพาณิชย์ มีอายุได้ 4 ปี เหมือนกับสำนักงานเศรษฐกิจการคลัง สำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม แต่ว่าเราตัดสินใจจะไม่ใช้ชื่อสำนักงานเศรษฐกิจการพาณิชย์ เพราะว่าเคยมีกรมแล้วและเราต้องการกำหนดทิศทางงานให้กว้างกว่าสำนักงานเศรษฐกิจ นั่นคือทำด้านยุทธศาสตร์ด้วย

ขอบพระคุณคณะรัฐศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์ ที่ให้เกียรติเชิญมา เมื่อครู่ฟังท่านรองปลัดฯ พูดแล้วได้แรงบันดาลใจ ท่านพูดถึงความสัมพันธ์เชิงการทูตระหว่างประเทศของไทย วันนี้จึงอยากนำเสนอภาพความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจการค้าของไทยกับประเทศต่างๆ คือในเชิงการทูตบอกชัดเจนว่าตอนนี้เราต้องอยู่กับทุกคนให้ได้ แต่ถ้าเห็นเรื่องการค้าแล้วเราอาจจะได้ไอเดียมากขึ้น

อันดับแรกจะขอเล่าข้อเท็จจริงทางเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ทางการค้าของไทยก่อน ในส่วนบทบาทกระทรวงพาณิชย์มีสองส่วน ส่วนหนึ่งดีลเรื่องการค้าระหว่างประเทศ อีกส่วนหนึ่งดีลเรื่องการค้าในประเทศ สำนักงาน

นโยบายและยุทธศาสตร์การค้าเป็นหน่วยงานเดียวที่ดูเรื่องการค้าในประเทศและระหว่างประเทศจึงมีข้อมูลทั้งสองส่วน

งานด้านระหว่างประเทศที่กระทรวงพาณิชย์ดูแลหลักๆ จะเป็นเรื่องการส่งเสริมการส่งออกการค้าระหว่างประเทศ อีกส่วนหนึ่งเป็นเรื่องการเจรจาระหว่างประเทศ ดิฉันโตมาในสายการเจรจา นิยามตัวเองว่าเป็นนักเจรจา การเจรจาจะต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ ศาสตร์ในแง่การเจรจาก็มีสาระของมัน เช่นเรื่องการลดภาษีขึ้นภาษีต้องคำนวณ การเจรจาเรื่องกฎระเบียบฯลฯ แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องมีศิลป์ มีวาทศิลป์ ต้องคำนึงเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ นั่นคือขาที่กระทรวงพาณิชย์เกี่ยวข้องกับการทูต ดิฉันประจำที่ต่างประเทศสองรอบ อยู่ทั้งพหุภาคี (multilateral) และทวิภาคี (bilateral) พหุภาคีรอบแรกที่เจนีวาตอนที่จีนเข้าเป็นสมาชิก WTO เมื่อปี ค.ศ. 2001 ส่วนรอบสองอยู่ที่บรัสเซลส์เป็นทวิภาคี มีความแตกต่างกันมากในการวางตัวและการทำงานนี่คือภูมิหลัง

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศด้านการค้าและเศรษฐกิจของไทย เราคือใคร เราอยู่ตรงไหน ปัจจุบันประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจประมาณลำดับที่ 13, 14, 15 มีส่วนแบ่งในการค้าโลกประมาณ 1 เปอร์เซ็นต์ นับว่าเล็กเหมือนกัน แต่ในหมู่ประเทศกำลังพัฒนาไม่ถือว่าเล็ก แต่ที่ทำให้ดิฉันไม่แฮปปี้จนทุกวันนี้ก็คือดิฉันอยู่ที่เจนีวาตอนจีนเข้าเป็นสมาชิก WTO ตอนนั้นจีนมีส่วนแบ่งในการค้าโลกน้อยกว่าประเทศไทย อยู่ที่ประมาณถัดจากเราไป 1 อันดับ จีนในวันนั้นเมื่อเข้าเป็นสมาชิก WTO เนื่องจากถูกกดดันให้แก้อะไรต่างๆ เยอะแยะมากมาย เวลามาประชุมที่ WTO ก็จะค่อนข้างสงบเสงี่ยม ใครว่าอะไรก็นั่งนิ่งไม่ค่อยยกป้ายพูด ดิฉันยังประหลาดใจเพราะตอนนั้นแม้ว่าในแง่การค้าจีนยังไม่ค่อยก้าวหน้าแต่ด้วยจำนวนประชากรที่มากเราก็คาดหวังว่าจีนจะแสดงบทบาทที่สำคัญแต่จีนก็ไม่ กระทั่งมาถึงวันนี้ปี 2019 จีนกลายเป็นประเทศการค้าอันดับ 1 ของโลก มีส่วนแบ่งในเศรษฐกิจการค้าโลกถึง 13 เปอร์เซ็นต์

ถ้าพูดถึง GDP อาเซียนจะเอาอะไรไปสู้กับสหรัฐฯ สู้กับจีนได้ ลำพังสหรัฐฯ ประเทศเดียว GDP คิดเป็น 24 เปอร์เซ็นต์ของ GDP โลก จีน 15 เปอร์เซ็นต์ ส่วนประเทศอื่นๆ ในทวีปเอเชียและแถบตะวันออกกลางก็เป็นประมาณ RCEP[5] ในส่วน GDP ของยุโรปก็ไม่น้อยเลยแต่ประชากรและพื้นที่เล็ก น่าทึ่งมากที่ประเทศเล็กๆ อย่างสวิตเซอร์แลนด์สามารถมี GDP ใหญ่ขนาดนี้ เป็นประเทศที่เศรษฐกิจใหญ่มากแต่จำนวนประชากรและพื้นที่ประเทศเล็กมาก ขับรถข้ามประเทศใช้เวลาวันเดียว ประชากรมีไม่กี่ล้านคนแต่เขาขายแต่ของแพงๆ ส่วนที่เหลือก็เป็นแอฟริกาและอื่นๆ ดังนั้น ณ วันนี้เราจะวางตัวอย่างไรท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทั้งหลาย ต้องยอมรับว่าสหรัฐฯ ใหญ่จริงๆ ในแง่ของ GDP แค่แคลิฟอร์เนียรัฐเดียวก็มี GDP เป็นอันดับที่ 11 ของโลกแล้ว การที่เราจะดำเนินวิเทโศบายทางการค้าต้องคำนึงถึงสิ่งเหล่านี้

สิ่งที่อยากให้ดูคือแผนที่ ดิฉันคิดว่าเวลาเราคิดเรื่องยุทธศาสตร์ ไม่ว่าจะด้านความมั่นคงหรือการค้าถ้าเราไม่เห็นแผนที่เราจะคิดภาพไม่ออก ไทยเราอยู่ตรงติ่งของทวีปเอเชีย เมื่อครู่ท่านรองปลัดฯ บอกว่าเรามีเพื่อนน้อย ดิฉันคิดว่าเรามี คือจุดที่ตั้งของเราเป็นจุดยุทธศาสตร์ซึ่งเป็นทั้งพรและคำสาป ตอนนี้ความสำคัญของเราอาจจะลดลง เราอยู่ระหว่างจีนกับอินเดียซึ่งในเชิงเศรษฐกิจเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เรามีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในด้านความตกลงกับประเทศที่เป็นคู่ค้าสำคัญของเราเกือบหมดแล้วแต่ขาดจิ๊กซอว์ใหญ่คือสหภาพยุโรปกับสหรัฐฯ ซึ่งเราหวังว่าจะเริ่มการเจรจาอีกครั้งในเร็วๆ นี้

---

[5] ความตกลงหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจระดับภูมิภาค (Regional Comprehensive Economic Partnership: RCEP) คือแผนความตกลงเกี่ยวกับเขตการค้าเสรีระหว่าง 10 ชาติสมาชิกอาเซียน และ 6 ชาติคู่เจรจา (ได้แก่ จีน ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ อินเดีย ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์) ซึ่งการเจรจาเกี่ยวกับความตกลงนี้ได้เริ่มขึ้นอย่างเป็นทางการในการประชุมอาเซียนที่ประเทศกัมพูชาเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2555 (http://www.thaifta.com/ThaiFTA/Portals/0/rcep.pdf)

ประเด็นที่หนึ่ง การส่งออกเริ่มลดลงอันเป็นผลจากสงครามการค้าเป็นหลัก ทุกวันนี้คู่ค้าอันดับ 1 ของเราคือประเทศอาเซียน 25 เปอร์เซ็นต์ ถัดไปคือจีน 11 เปอร์เซ็นต์โดยประมาณ สหรัฐฯ 10 เปอร์เซ็นต์ สหภาพยุโรป (EU) 10 เปอร์เซ็นต์ ญี่ปุ่น 10 เปอร์เซ็นต์ ที่เหลือคือชาติอื่นๆ ลูกค้าสำคัญของเราในอาเซียนก็มีสิงคโปร์ มาเลเซีย และเวียดนาม อาเซียน 25 เปอร์เซ็นต์หมายความว่า 1 ใน 4 ของการค้าไทยพึ่งตลาดอาเซียน ขณะที่พึ่งสหรัฐฯ ญี่ปุ่น จีน อียู ประเทศละ 10 เปอร์เซ็นต์โดยเฉลี่ย ดังนั้นมันมีน้ำหนักต่างกัน อย่างไรก็ตามตลาดต่างกันเราก็ค้าขายไม่เหมือนกัน ตลาดเศรษฐีอย่างตลาดสหรัฐฯ อียู เป็นตลาดที่ซื้อของแพง ของมีมูลค่า ขณะที่ตลาดจีน อินเดีย อาเซียน เป็นตลาดที่ซื้อของอุปโภคบริโภครองๆ ลงมา ไม่ใช่ของที่มีมูลค่าสูงมาก ดังนั้นเวลาเราจะดูแลเรื่องนโยบายการค้าก็จะต้องดูต่างกันไป

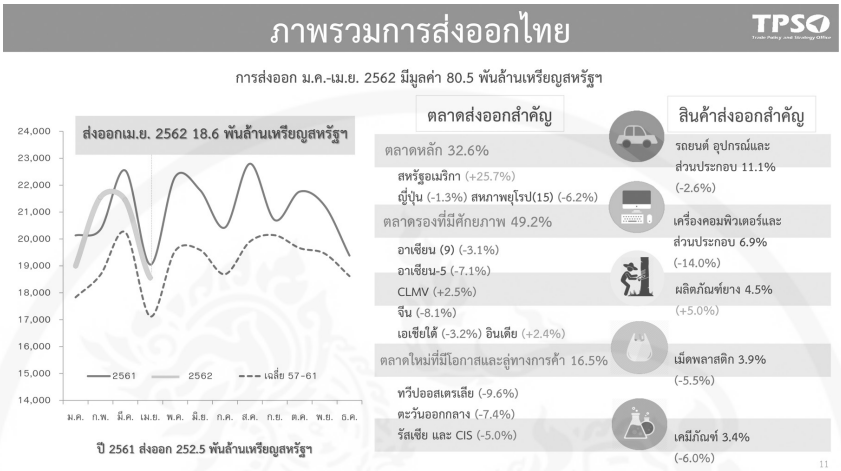

ประเด็นต่อมา ประเทศไทยเป็นประเทศที่พึ่งพาการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมและมีการลงทุนจากต่างชาติเยอะมาก เพราะว่าการส่งออกทั้งหมดของไทยท็อปเทน (Top10) เป็นสินค้าอุตสาหกรรมทั้งหมด สินค้าเกษตรที่ติดท็อปเทนมีแค่ผลิตภัณฑ์ยาง ซึ่งไม่ใช่ยางแท้ๆ แต่เป็นยางรถยนต์ ข้าวประมาณอันดับที่ 14 สินค้าส่งออกที่เป็นปัญหาอยู่ในหน้าหนังสือพิมพ์ทุกวันนี้ไม่ใช่สินค้าส่งออกสำคัญ คือไม่ได้บอกว่าสินค้าเกษตรไม่สำคัญ สินค้าเกษตรสำคัญเพราะเป็นสินค้าที่เกษตรกรส่งออก และเกษตรกรมีประมาณ 30 กว่าเปอร์เซ็นต์ของจำนวนประชากร ตัวเลขตรงนี้ยังมีดีเบตกันอยู่ระหว่างกระทรวงต่างๆ สภาพัฒน์ฯ บอกว่า ประมาณ 30 กว่าเปอร์เซ็นต์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์บอกว่าประมาณ 40 กว่าเปอร์เซ็นต์ เอาเป็นว่าประมาณ 35 เปอร์เซ็นต์ของประชากรไทยที่ยังอยู่ในภาคเกษตร แต่รายได้จากการส่งออกสินค้าเกษตรไม่ได้มาก ถามว่าเป็นความผิดของใคร ไม่ใช่ความผิดของใคร คือเนื่องจากสินค้าเกษตรเป็นสินค้าขายได้ราคาถูกไม่มีมูลค่า ยกตัวอย่างเช่นข้าวราคาประมาณตันละ 9,000 กว่าบาท ช่วงที่จำนำข้าวราคาสูงก็ 15,000 บาท โทรศัพท์ไอโฟนรุ่นใหม่ 40,000 บาท โทรศัพท์เครื่องเดียว

เทียบเท่าข้าวกองพะเนิน ตอนที่ดิฉันเป็นรองอธิบดีกรมการค้าต่างประเทศเคยลงไปดูปัญหาเรื่องจำนำข้าวก็สะท้อนใจนึกว่าที่กองอยู่คือข้าวหลายร้อยตัน แต่อธิบดีขณะนั้นบอกว่านี่แค่ไม่ถึง 10 ตัน ตกใจมากเพราะเราไม่เคยเห็นข้าว 1 ตัน 10 ตัน 100 ตันมันเยอะขนาดไหน แล้วเกษตรกรต้องทุ่มเทเวลาไปกับการเก็บเกี่ยวมากน้อยขนาดไหนถึงจะได้ข้าวมา โดยที่ข้าวทั้งโกดังนั้นอาจจะมีมูลค่าเทียบเท่าโทรศัพท์ไอโฟนเพียง 2 เครื่อง

ตอนนี้ดิฉันจึงมีวาระส่วนตัวว่าต้องการยกระดับภาคการเกษตรของไทยโดยใช้เทคโนโลยี ที่ผ่านมาการที่เราส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมมากหมายความว่าเราต้องพึ่งพานักลงทุนต่างชาติมาก เหมือนที่ท่านรองปลัดฯ กล่าวข้างต้นว่า ณ วันนี้ความสัมพันธ์ของไทยกับจีน อินเดีย สหรัฐฯ ญี่ปุ่น เป็นเรื่องสำคัญ ที่ผ่านมาเราเติบโตโดยใช้เงินลงทุนจากต่างชาติ ดังนั้นต่อไปนี้เราจะต้องบาลานซ์

ดิฉันจะเล่าเรื่อง “สงครามการค้า” หรือ trade war โดยคร่าวถึงสิ่งที่เกิดขึ้นใน 3 หัวข้อ คือ ความเปลี่ยนแปลง ความท้าทาย และทางเลือก

โดยภาพรวมแล้วเราได้รับผลกระทบทางลบจากสงครามการค้าประมาณร้อยละ 0.19 ของการส่งออก โดยผลกระทบจากสงครามการค้าของเรามี 3 ส่วน หนึ่ง คือส่วนที่เราส่งออกไปสหรัฐฯ และสหรัฐฯ ขึ้นภาษีเราโดยตรง ซึ่งแม้ขึ้นภาษีแต่เรากลับส่งออกได้เยอะขึ้น สอง คือที่ได้รับผลกระทบมากและดึงการส่งออกไทยลงไปหมดเลย คือหุ้นส่วนคุณค่า (value chain) ซึ่งนี่คือหัวใจของอนาคตว่าเราจะไปจับหุ้นส่วนกับใคร การที่เราอยู่ในหุ้นส่วนคุณค่าการผลิตของจีน ทั้งจีน ไต้หวัน ฮ่องกง เกาหลี ทำให้เราถูกกระทบไปหมด เพราะว่าสหรัฐฯ ขึ้นภาษีจีนทั้งยวง ทุกประเทศในเอเชียโดนหมด ไม่ใช่แค่ไทยที่การส่งออกลด สาม เป็นตัวที่เราบวกค่อนข้างจะเยอะ คือการที่เราส่งออกไปสหรัฐฯ ทดแทนจีนได้มากขึ้นโดยเฉพาะกลุ่มสินค้าเกษตร อาหาร สิ่งทอ เสื้อผ้าและของบางตัว จะเห็นว่าเราก็ได้รับผลกระทบหลายๆ ด้าน บวกลบแล้วก็ติดลบจากผลกระทบจากสงครามการค้าแต่ก็ยังพอแก้ไขได้

ในส่วนความเปลี่ยนแปลงตอนนี้ที่ดิฉันมองเห็นที่สำคัญที่สุดคงคล้ายๆ กับที่ท่านรองปลัดฯ กล่าวข้างต้น คือโลกกำลังมีการเคลื่อน (shift) ด้านความสัมพันธ์ ตรงนี้มีนัยสำคัญ สำหรับดิฉันที่อยู่ในวงการเศรษฐกิจการค้ามานาน การเคลื่อนนี้ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นเพราะประธานาธิบดีทรัมป์ขึ้นมาทำให้โลกปั่นป่วน ถ้าถามดิฉันในเชิงเศรษฐศาสตร์ก็ไม่ค่อยชอบเพราะระบบเศรษฐกิจมันต้องการเสถียรภาพ ตั้งแต่ทรัมป์ขึ้นมาเป็นประธานาธิบดีปรากฏว่าหุ้นขึ้นลงทุกวัน ทวีตแต่ละครั้งทำให้โลกผันผวนไปหมด แต่สิ่งหนึ่งที่ดิฉันคิดว่าทรัมป์ไม่ได้คิดคือทรัมป์ขึ้นมาดำรงตำแหน่งในช่วงเศรษฐกิจโลกยังไม่ฟื้นตัวดี และที่ดิฉันเห็นต่างจากท่านรองปลัดฯ ที่ท่านมองว่าน่าจะเป็นเรื่องระยะสั้นแต่ดิฉันมองว่าความขัดแย้งระหว่างสหรัฐฯ กับจีนเป็นเรื่องระยะยาว

ถ้าเราดูในสมัยสงครามเย็นระหว่างสหรัฐฯ กับรัสเซียเกิดขึ้นช่วงที่ไม่มีเทคโนโลยี ไม่ใช่ความขัดแย้งแบบ 4.0 หรือ 5.0 ตอนนั้นอย่างมากก็มีสปาย มีการสร้างอาวุธนิวเคลียร์ แต่เดี๋ยวนี้ไม่ใช่ ประการแรก ความขัดแย้งครั้งนี้เกิดขึ้นหลังมีกระแสโลกาภิวัตน์ (globalization) ซึ่งทำให้เศรษฐกิจโลกผูกมัดตัวเองเข้าด้วยกันอย่างแก้ออกยาก ถ้าเรากางแผนที่ดู ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจของโลกทุกวันนี้มันซับซ้อนกว่าสมัยสงครามเย็นมากมายหลายเท่า ดังนั้นดิฉันมองว่าความขัดแย้งและความต้องการเป็นมหาอำนาจในรอบนี้จะอยู่ไปอีกระยะหนึ่งเพราะว่ามันเกิดขึ้นมาท่ามกลางเทคโนโลยี ท่ามกลางสงครามข่าวสาร ท่ามกลางประชากรโลกที่กำลังเปลี่ยนไป ประการที่สองโครงสร้างประชากรโลกที่กำลังเปลี่ยนไป ประเทศญี่ปุ่น กระทั่งจีนเอง รวมทั้งไทย กำลังเข้าสู่สังคมสูงวัย หมายความว่าคนวัยแรงงานซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตส่วนหนึ่งที่สำคัญของเศรษฐกิจมีน้อยลง คนน้อยผลิตได้น้อย ประเด็นนี้ถ้าเราต้องการขับเคลื่อนอุตสาหกรรม เราต้องเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการส่งออก โครงสร้างการผลิตของไทยให้ใช้คนน้อยแต่ได้มูลค่าเยอะ ซึ่งเทคโนโลยีขณะนี้จะสามารถช่วยให้เราก้าวข้ามได้ รวมทั้งภาคเกษตรด้วย ให้เทคโนโลยีช่วยพัฒนาภาคเกษตรและเกษตรกร เช่นที่จีนทำสำเร็จไม่มากก็น้อย จะเห็น

ว่าเกษตรกรจีนก้าวหน้า ใช้โทรศัพท์มือถือทำได้หลายอย่าง ดิฉันอยากให้การเกษตรเราเป็นเช่นนั้น

ดังนั้นดิฉันจึงมองว่าความขัดแย้งระหว่างสหรัฐฯ กับจีนเป็นระยะยาว เป็นแค่จุดเริ่มต้นสำหรับสงครามความขัดแย้งทางเศรษฐกิจซึ่งมันจะขยายไปเรื่องเทคโนโลยี ขยายไปเรื่องอาวุธ เรื่องสงคราม อย่างไรก็ตามดิฉันมั่นใจและเชื่อว่าจีนจะหลีกเลี่ยงการทำสงครามแบบกายภาพ (physical) จีนต้องการเป็นเจ้าโลกทางเศรษฐกิจเท่านั้น และขณะนี้จีนจะไม่ยอมให้ใครมาทำร้ายตัวเอง ถ้าสหรัฐฯ คิดจะเอาเรือรบเข้ามาภูมิภาคนี้มากขึ้นก็เชื่อว่าจีนจะทุ่มด้านความมั่นคงเรื่องอาวุธยุทโธปกรณ์ยิ่งขึ้นเช่นกัน

ในเรื่องความท้าทาย ความท้าทายอันดับ 1 คือมหาอำนาจกำลังสู้รบกัน โมเดลที่ทรัมป์ทำเป็นเหมือนสมัยก่อนสงครามโลก (pre-world war) และปัจจัยเรื่องเทคโนโลยีทำให้การต่อสู้เปลี่ยนไป

ทางเลือกของเราเราจะอยู่อย่างไรท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงตรงนี้ ถ้าให้พูดตรงๆ เนื่องจากดิฉันไม่ใช่นักการทูตแต่อยู่ใกล้ชิดนักการทูต ทำงานกับนักการทูต นโยบายการทูตของไทยที่ชัดเจนอย่างเดียวคือ เหยียบเรือทุกแคมหรืออยู่กับทุกคนได้หมด ถามว่าผิดไหมก็ไม่ผิด เพราะว่าเรารู้ว่าขนาดของเราเป็นยังไง แต่ดิฉันอยากให้เรามีจุดยืนที่ชัดเจนมากขึ้น ซึ่งในส่วนของเศรษฐกิจ เราต้องตอบตัวเองให้ได้ว่าการพัฒนาในอนาคตของเรา จะมีภาคการเกษตรที่คิดเป็น 10 เปอร์เซ็นต์ของ GDP อยู่แค่นี้หรือ ขณะที่เรามีเกษตรกรเกือบ 40 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนประชากรไทย เราต้องปรับตัว

คำตอบหนึ่งก็คือเราต้องมีหุ้นส่วน (partnership) ในสายเศรษฐกิจเทคโนโลยีและการลงทุน ดิฉันอยากให้การทูตไทยมีมิติอื่นๆ เพิ่มมากขึ้นในการที่จะกำหนดทิศทาง เช่นขณะนี้เนื่องจากปัจจัยด้านภูมิศาสตร์ที่ตั้งทำให้เราเลือกไม่ได้ ไม่ว่าอย่างไรเราก็ต้องดีกับจีน เราต้องดีกับอินเดีย แต่เราคงไม่ไปซูฮก เราคงไม่ให้เขาเข้ามายึดครองเศรษฐกิจของเราโดยที่เราไม่ทำอะไร แต่การที่จะทำให้เราได้ประโยชน์ร่วมกันกับทั้งอาเซียนซึ่งเป็นคู่ค้าอันดับ 1 ของ

เรา กับทั้งจีนและอินเดียซึ่งอยู่ติดกันกับเรา ทั้งหมดจะทำได้อย่างไร เราต้องหยุดคิดว่าเราเป็นคนไทย เราเป็นส่วนหนึ่งของทวีปเอเชีย แต่คิดว่าเรามีคน เรามีเทคโนโลยี เรามีทรัพยากรธรรมชาติ จะทำอย่างไรให้เรามีจุดยืนที่ชัดเจน

ทางเลือกอาจจะมีไม่มาก หนึ่งคือต้องเป็นมิตรกับทุกคนตลอดไป เหมือนเดิม สอง ดิฉันมองว่าต้องหาจุดยืนให้ชัด โดยเฉพาะเรื่องของเทคโนโลยี ซึ่งเป็นหัวใจสำหรับอนาคตอย่างยิ่ง ประมาณสิบปีที่แล้วเราจะได้ยินคำว่า "digital divide" ใครเข้าไม่ถึงอินเทอร์เน็ตสู้เขาไม่ได้ เดี๋ยวนี้ทุกคนในโลกเข้าถึงอินเทอร์เน็ต ตอนนี้อนาคตข้างหน้ามันจะเป็นโลกของ "techology divide" ใครเข้าถึงหรือเข้าไม่ถึงเทคโนโลยี ซึ่งตรงนี้เราอาจจะมาจบที่จุดเดียวกันกับที่ท่านรองปลัดฯ กล่าวไว้ คือยังตอบไม่ได้ว่าเราจะไปสายสหรัฐฯ สายจีน หรือสายอะไร แต่ดิฉันคิดว่าการคัดเลือกโดยธรรมชาติ (natural selection) และการลงทุนจะทำให้เราต้องเลือกในที่สุดว่าจะไปสายไหน

ดร.พีระ เจริญวัฒนนุกูล:

คุณพิมพ์ชนกนำข้อมูลมาแสดงให้ดูว่าคู่ค้าของเราอันดับ 1 คือ อาเซียน จีน สหรัฐฯ และญี่ปุ่น แต่ในช่วงหลายปีมานี้จิ๊กซอว์ที่ขาดไปคือ สหภาพยุโรปและสหรัฐฯ และในช่วงปีสองปีที่ผ่านมาเราส่งออกได้น้อยลง อันเป็นผลกระทบจากสงครามการค้า ซึ่งคุณพิมพ์ชนกมองว่าสงครามการค้านี้ไม่ใช่ระยะสั้น มันเป็นเหมือนจุดเริ่มต้น รวมทั้งเสนอว่าไทยต้องแสดงจุดยืนที่ชัดเจนขึ้นโดยแสวงหาคู่ค้าในเอเชียให้มากขึ้น ลำดับต่อไปเพื่อไม่ให้เป็นการเสียเวลาขอเชิญศาสตราจารย์จรัญครับ

"ไทยกับโลกมุสลิมนั้นมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ประเทศไทย
มีความร่วมมือกับองค์การความร่วมมืออิสลาม (OIC)
มีการผลักดันความร่วมมือในการสานเสวนาของเอเชีย (ACD)
และการสานเสวนาร่วมกับประเทศในตะวันออกกลาง (AMED)
สิ่งที่เรามุ่งหวังต่อไปก็คือการขยายพันธมิตรและความร่วมมือทุกมิติ
เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายเชิงรุก ได้แก่ นโยบายมองตะวันตก
Look West Policy คือมองไปยังประเทศแถบตะวันออกกลาง
และเอเชียใต้"
-- ศ.ดร.จรัญ มะลูลีม คณะรัฐศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์

ศ.ดร.จรัญ มะลูลีม:

ผมได้รับมอบหมายให้พูดเรื่องโลกมุสลิม เท่าที่ฟังมาเราคงได้เห็นภาพรวมโลกว่าประเทศไทยควรจะมีจุดยืนอย่างไรในการทูตศตวรรษที่ 21 ว่าด้วยปริทัศน์ของความเปลี่ยนแปลง ความท้าทาย และทางเลือก ผมจะพูดถึงโลกที่คนไทยอาจจะรู้จักแต่อาจจะไม่คุ้นเคยเท่าที่ควร นั่นก็คือโลกมุสลิม

เราเรียกโลกมุสลิมได้หลายอย่าง เรียกว่า “Muslim world” (โลกมุสลิม) ก็ได้ หมายถึงโลกที่มีผู้นับถือศาสนาอิสลาม หรือเรียก “Islamic world” (โลกอิสลาม) ก็ได้ หมายถึงโลกของศาสนาอิสลามเช่นเดียวกัน หรือบางครั้งเราเรียกว่า “Malay world” (โลกมาเลย์) ก็ได้ หมายถึงประเทศที่อยู่รอบคาบสมุทรมลายูห้อมล้อมด้วยท้องทะเลไม่ว่าจะเป็นบรูไน มาเลเซีย อินโดนีเซีย หรือร้อยละ 14 ของชาวสิงคโปร์ซึ่งเป็นคนเชื้อชาติมาเลย์ก็ถูกนับอยู่ในโลกมาเลย์ โลกมาเลย์เรายังรวมถึงภาคใต้ของไทยและภาคใต้ของฟิลิปปินส์ด้วย เหล่านี้คือเราเรียกในแง่ของความเหมือนในหลายๆ ด้าน ตั้งแต่การมีศาสนาอิสลาม การมีวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกัน แม้แต่สามจังหวัดภาคใต้ของเรา คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.) ก็เคยมีข้อเสนอว่าไม่ควรจะเรียกเขาว่า “มุสลิม-ไทย” ควรจะเพิ่มคำว่า “มาเลย์” ไปด้วย

เป็น “ไทย-มาเลย์-มุสลิม” เพราะความที่มีเชื้อสายคาบเกี่ยวกัน ดังนั้นโลกมุสลิมหรือว่าโลกอิสลามจึงเป็นโลกที่กว้างใหญ่ไพศาล รวมกันอยู่ในองค์การที่มีจำนวนสมาชิกเป็นรองเฉพาะสหประชาชาติเท่านั้นนั่นคือ องค์การความร่วมมืออิสลาม หรือ Organization of Islamic Cooperation: OIC นั่นเอง

อย่างไรก็ตามเมื่อเราย้อนกลับไปดูพื้นฐานที่มาและความสัมพันธ์กับประเทศไทย ย้อนกลับไปศตวรรษที่ 20 ก็จะเห็นความเปลี่ยนแปลงหลายประการที่เกิดขึ้นกับโลกมุสลิม ทั้งในทางการเมือง ทั้งในทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ท่ามกลางการปรากฏตัวของรัฐมุสลิมสมัยใหม่หลายแห่งโดยเฉพาะตะวันออกกลางที่ถือว่าเป็น “new nation”

โลกมุสลิมนั้นเป็นโลกที่มีหลายอุดมการณ์มาก ตั้งแต่ประชาธิปไตย สังคมนิยมอาหรับซึ่งเน้นเอกภาพสังคมนิยมและความเป็นอาหรับ แต่ว่าศาสนาอิสลามก็ยังมีบทบาทสำคัญในประเทศเหล่านี้ สังคมนิยมอาหรับก็เช่น อียิปต์ ซีเรีย อิรัก เป็นต้น แต่ขณะนี้คงเหลือเฉพาะซีเรียเท่านั้นที่ยังคงอุดมการณ์นี้อยู่ รวมทั้งแนวคิดที่ใช้ศาสนาเป็นหลัก เช่น กรณีการเกิดขึ้นของรัฐอิสลามที่เรียกว่า Islamic Republic of Iran หรือสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน ซึ่งมีลักษณะเป็น Theocracy “เทวรัฐ” หรือ “ศาสนรัฐ” เราจะเห็นการเปลี่ยนผ่านของประเทศเหล่านี้มายาวนาน ท่ามกลางการปกครองโดยนักการศาสนาซึ่งปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองมายาวนานกว่า 40 ปี ตอนที่มีการเปลี่ยนแปลงในอิหร่าน หลายๆ คนบอกว่าอิหร่านคงหนีสภาพ Lebanonization หรือเกิดสงครามกลางเมืองแบบเลบานอนไปไม่พ้น แต่อิหร่านก็คงยืนหยัดมาจนถึงบัดนี้ท่ามกลางสภาพของ Theocracy

โดยภาพรวมแล้วชาวมุสลิมในโลกเป็นสมาชิกของ OIC ร้อยละ 80-90 ของประชากรในทวีปแอฟริการาว 30 ประเทศก็อยู่ในองค์การนี้ คือนับตั้งแต่ฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติกไปจนถึงมหาสมุทรแปซิฟิก ข้ามไปยังทวีปแอฟริกาเหนือ แอฟริกากลาง จนถึงเอเชียใต้ก็เป็นดินแดนที่มีชาวมุสลิมอยู่ เฉพาะเอเชียใต้ ในอนาคตไม่กี่ปีข้างหน้าประชากรที่เป็นมุสลิมจะเป็น

ชนกลุ่มน้อยที่ใหญ่ที่สุดในโลก ซึ่งไม่ได้อยู่ที่อินโดนีเซียอย่างที่เราเข้าใจกัน แต่จะไปอยู่ที่อินเดีย

ประเทศที่มีชาวมุสลิมอาศัยอยู่จำนวนมากก็มีอยู่มากกว่า 40 ประเทศ ดังนั้นถ้านับชาวมุสลิมทั่วโลกก็มีมากกว่า 1,600 ล้านคนในปัจจุบัน ร้อยละ 30 ถือสำนักคิดสุหนี่ ร้อยละ 10 ถือสำนักคิดชีอะห์ ถ้ารวมชาวชีอะห์เข้าด้วยกันโดยมีอิหร่านเป็นหัวหอกสำคัญก็คิดเป็นประชากรประมาณ 140 ล้านคน

ประเทศมุสลิมมีความสำคัญทางการค้าและธุรกิจโดยเฉพาะเรื่องของน้ำมัน ร้อยละ 38 ของก๊าซทั่วโลกอยู่ในโลกมุสลิม ปริมาณน้ำมัน 2 ใน 3 ของน้ำมันโลกอยู่ในโลกมุสลิม ประเทศที่มีความสำคัญทางการค้าและธุรกิจ มีน้ำมันและก๊าซคือ ซาอุดีอาระเบีย แอลจีเรีย สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ ตามลำดับ สำหรับประเทศมุสลิมที่เป็นประเทศส่งออกสำคัญๆ ก็เช่นมาเลเซีย อินโดนีเซีย ไม่ว่าจะเป็นยางธรรมชาติ ดีบุก และวัตถุดิบอื่นๆ ส่วนประเทศที่มีความสำคัญต่อมหาอำนาจในเชิงผลประโยชน์ด้านยุทธศาสตร์ถ้านับกันในเชิงธุรกิจ ได้แก่ อียิปต์ ตุรกี ปากีสถาน อิรัก โมร็อกโก และตูนิเซีย

จะเห็นว่าโลกมุสลิมเป็นโลกที่มีความสำคัญอย่างยิ่งทั้งในแง่ภูมิรัฐศาสตร์ประชากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 1970 และต้นทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา นั่นก็เพราะประเทศเหล่านี้มีบทบาทมากขึ้นทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ ประเทศที่มีน้ำมันกลายเป็นผู้ควบคุมพลังงานในโลกทุนนิยมเป็นส่วนใหญ่แล้วก็มีบทบาทในการส่งออกวัตถุดิบอื่นๆ อีกด้วย การที่ประเทศดังกล่าวร่ำรวยขึ้นมาจากการขายน้ำมันทำให้ชนชั้นปกครองมีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงต่อเศรษฐกิจของโลกทุนนิยม

อย่างไรก็ตาม ประเทศมุสลิมก็มีโครงสร้างทางการเมือง แนวโน้ม **และระดับของการพัฒนาด้านสังคม เศรษฐกิจแตกต่างกันเป็นอย่างมาก คือ มีประเทศที่ร่ำรวยมหาศาลจากทรัพยากรน้ำมัน เช่น สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ ซาอุดีอาระเบีย แล้วก็มีประเทศที่ยากจน เช่น กินี มาลี ไนเจอร์ เป็นต้น**

โครงสร้างทางการเมืองของประเทศมุสลิมเหล่านี้มีตั้งแต่ประชาธิปไตยแบบปฏิวัติ ไปจนถึงเทวรัฐ ศาสนรัฐ มีความหลากหลาย ไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งเกิดจากการไม่มีองค์กรกลางร่วมกัน คืออิสลามไม่มีศูนย์กลางอันเดียวกันเหมือนที่อิสลามขยายตัวครั้งแรกเมื่อศตวรรษที่ 7 แล้วก็ไม่มีลำดับขั้นของตำแหน่งศาสนา ทั้งนี้เพราะไม่มีสถาบันนักพรตนักบวช แต่อย่างไรก็ตาม ถือกันโดยทั่วไปว่าประเทศซาอุดีอาระเบียเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและการเมืองที่มีอำนาจหน้าที่มากที่สุดในโลกมุสลิมปัจจุบัน

ถ้าเราดูศักยภาพของประเทศเหล่านี้ส่วนใหญ่ก็มาจากสิ่งที่อยู่ใต้ดิน นั่นก็คือน้ำมัน 11 ประเทศจาก 13 ประเทศผู้ส่งออกน้ำมันที่เราเรียกว่า OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries) มีน้ำมันสำรองมากกว่าร้อยละ 78.3 ล้วนเป็นสมาชิกองค์การความร่วมมืออิสลาม ซึ่งได้แก่ อิรัก คูเวต ซาอุดีอาระเบีย กาตาร์ อินโดนีเซีย ลิเบีย สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ แอลจีเรีย และกาบอง ประเทศเหล่านี้ได้ร่วมมือกันเพื่อให้มีเอกภาพด้านนโยบายน้ำมัน และสร้างความมั่นใจในเรื่องราคาน้ำมันเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพด้านการส่งออกน้ำมันอย่างต่อเนื่องแก่ผู้ใช้น้ำมัน รายได้ที่มีอย่างต่อเนื่องทำให้ผู้ผลิตได้รับเงินทุนตอบแทนในการลงทุนอุตสาหกรรมน้ำมัน เนื่องจาก OPEC สามารถผลิตได้ราวร้อยละ 40 ของน้ำมันในโลก และร้อยละ 50 ของการค้าน้ำมันระหว่างประเทศ ดังนั้นการตัดสินใจใดๆ ที่จะเพิ่มหรือลดการผลิตที่อาจต่ำกว่าหรือทำให้ราคาน้ำมันดิบสูงขึ้นก็ขึ้นอยู่กับประเทศเหล่านี้

เราได้เห็นความสำคัญด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรมและอื่นๆ ของประเทศมุสลิมแล้ว คำถามคือประเทศไทยมีจุดยืนในทางการทูตกับประเทศเหล่านี้อย่างไร ถ้ามองประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ที่ไทยมีมายาวนานกับโลกมุสลิมหรือโลกอิสลาม ประเทศไทยปัจจุบันให้ความสำคัญกับโลกส่วนนี้พอสมควร โดยคำนึงว่าโลกอิสลามมีประชากรรวมกันถึง 1.6 พันล้านคน หรือประมาณ 1 ใน 6 ของโลก และถ้ามองในแง่ยุทธศาสตร์ก็ตั้งอยู่ในยุทธศาสตร์ที่สำคัญ

จึงมีความสำคัญทั้งในทางการเมืองและเศรษฐกิจ เป็นที่มาของร้อยละ 40 ของวัตถุดิบต่างๆ เช่น แร่ธาตุ ผลิตผลทางการเกษตร ทั้งยังเป็นแหล่งอารยธรรม เพราะศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่สำคัญของโลก โลกอิสลามมีความสำคัญและเป็นที่สนใจของทั่วโลกมากขึ้นโดยเฉพาะหลังเหตุการณ์ 9/11

ย้อนกลับมามองประเทศไทย ประเทศไทยมีคนมุสลิมอยู่ราวร้อยละ 10 ของจำนวนประชากรทั้งหมด ดังนั้นการมีความสัมพันธ์กับโลกยิ่งเพิ่มมากขึ้น นอกเหนือจากความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยมุสลิมและชาวไทยโดยทั่วไปกับประเทศมุสลิม ดังจะเห็นได้จากการที่กระทรวงการต่างประเทศให้ความสนใจส่งเสริมการทำฮัจญ์ ส่งเสริมอิสลามศึกษาร่วมกับอียิปต์และที่ต่างๆ ส่งเสริมการสานเสวนาหรือ dialogue เพื่อทำความเข้าใจกับโลกมุสลิม และนโยบายที่เรียกว่า “ความเป็นกลางในอิสลาม” หรือในภาษาอาหรับเราเรียกว่า “อุมมะตันวะสะฏอ” คือแนวคิดที่คล้ายคลึงกับแนวคิดมัชฌิมาปฏิปทาในทางพุทธ สิ่งที่รัฐบาลได้ทำผ่านประเทศเหล่านี้ เช่น ส่งเจ้าหน้าที่ของไทยจากสำนักจุฬาราชมนตรีไปเยือนประเทศมุสลิม การเชิญผู้นำของประเทศมุสลิมมาเยือนประเทศไทยในโอกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปีของในหลวงรัชกาลที่ 9 เมื่อ พ.ศ. 2549 การเชิญผู้สื่อข่าวจากตะวันออกกลาง ไม่ว่าจะเป็นสำนักข่าวต่างประเทศจากกาตาร์, Aljazeera, Al Arabiya หรืออื่นๆ จัดตั้งเว็บไซต์ภาษาอาหรับที่กระทรวงการต่างประเทศ ส่งเสริมแนวคิดอย่างเช่นข้อเสนอของกษัตริย์อับดุลเลาะห์จากจอร์แดนที่เดินทางมาเยือนประเทศไทยถึง 2 ครั้งว่าด้วย Amman Message หรือ “สารจากกรุงอัมมาน”

ถ้าเราลองดูระดับการทูตที่เป็นการทูตแบบพหุภาคี ไทยเองก็ได้ร่วมอยู่ในเวทีสานเสวนาระหว่างอารยธรรม (dialogue among civilization) ซึ่งผมก็เคยไปร่วมหลายครั้งด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นที่นิวซีแลนด์ ฟิลิปปินส์ หรือที่อื่นๆ หรือว่า “ศาสนิกสนทนา” (interface dialogue) ในกรอบของ ASEM ที่จัดบ่อยครั้งในอินโดนีเซียและที่อื่นๆ ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความร่วมมือกับองค์การความร่วมมืออิสลาม และผลักดันความร่วมมือในการสานเสวนาของ

เอเชียหรือ ACD (Asia Cooperation Dialogue) และการสานเสวนาร่วมกับประเทศในตะวันออกกลางที่เรียกว่า AMED (Asia-Middle East Dialogue) นี่คือความสัมพันธ์ที่เรามีกับโลกมุสลิม แต่สิ่งที่เรามุ่งหวังต่อไปก็คือการขยายพันธมิตรและความร่วมมือทุกมิติ ถือเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายเชิงรุก "pro-active" ได้แก่ นโยบายมองตะวันตก "Look West Policy" คือไทยต้องมองไปทางตะวันตกของประเทศไทยนั่นคือประเทศแถบตะวันออกกลางและเอเชียใต้ ซึ่งเราได้เห็นนโยบายนี้ในช่วงที่ พล.อ. ชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรีในเวลานั้น

เราได้เห็นการมาเยือนประเทศไทยขององค์กรมุสลิมหลายครั้งด้วยกัน เช่น อิห์ซาโนกลู (Ekmeleddin İhsanoğlu) เลขาฯ OIC, กษัตริย์อับดุลเลาะห์แห่งจอร์แดน รวมทั้งการช่วยเหลือทางด้านเทคนิคและวิชาการที่ประเทศไทยมีกับโลกมุสลิม การสร้างองค์ความรู้ การเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับอิสลามของกระทรวงการต่างประเทศ เช่น การตั้งกลุ่มอิสลามศึกษาขึ้นในกระทรวงการต่างประเทศ การเชิญผู้เชี่ยวชาญจากประเทศมุสลิมเข้ามาร่วมด้วย การรับบุคคลที่มีความรู้ภาษาอาหรับมาเป็นนักการทูต เป็นต้น และเรายังขอความร่วมมือจากองค์การความร่วมมืออิสลามในการแก้ไขปัญหาสามจังหวัดภาคใต้ มีการพบปะกันโดยทางองค์การความร่วมมืออิสลามได้สนับสนุนให้ประเทศไทยส่งเสริมคนในพื้นที่ซึ่งส่วนใหญ่เป็นมุสลิมให้มีเศรษฐกิจและการศึกษาที่ดีขึ้น แต่ไม่ได้สนับสนุนเรื่องการแบ่งแยกดินแดนสามจังหวัดออกไปแต่อย่างใด

ในเรื่องอื่นๆ จะพบว่าเรามีความสัมพันธ์ที่ดีกับทุกประเทศ แต่ปัญหาหนึ่งที่เรายังไม่สามารถแก้ไขได้คือกรณีการเสียชีวิตของนักการทูตและนักธุรกิจจากราชวงศ์อัล-ไฟซาลซึ่งระยะเวลาผ่านมายาวนาน 20 ปีแล้ว ฉะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับซาอุดีอาระเบียยังเป็นความสัมพันธ์ที่อยู่ในระดับของอุปทูตเท่านั้น แม้ว่าเราจะมีสถานทูตอยู่ในกรุงริยาดก็ไม่สามารถใช้เป็นสถานทูตได้ ทำหน้าที่เป็นได้แค่สถานกงสุลเท่านั้น ระยะหลัง

จะเห็นได้ว่าเราพยายามที่จะแก้ไขปัญหานี้ แต่ปัญหากรณีการเสียชีวิตของนักการทูตและนักธุรกิจซาอุดีอาระเบียเป็นสิ่งที่เรียกว่า too late, too little (ให้ความสำคัญน้อยเกินไปและสายเกินไป) ทำให้การทูตไทยยังไม่สามารถมีความสัมพันธ์ระดับปกติกับซาอุดีอาระเบียได้จนถึงปัจจุบัน

แต่โดยภาพรวมแล้วประเทศไทยกับโลกมุสลิมนั้นมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เรามีความสัมพันธ์กับประเทศอิหร่านมายาวนานกว่า 400 ปีตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยกรุงศรีอยุธยากับกรุงอิสฟาฮานมีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมอยู่ตลอด และจะพบว่า เชค-อะหมัด กุมมี เป็นปฐมบทของจุฬาราชมนตรี ซึ่งก่อนหน้าที่เราจะมีจุฬาราชมนตรีที่มาจากฝ่ายสุหนี่ เราก็มีจุฬาราชมนตรีจากฝ่ายชีอะห์มาแล้วถึง 14 ท่านด้วยกัน โดยภาพรวมประเทศไทยค่อนข้างจะไม่มีปัญหากับโลกมุสลิม ยกเว้นปัญหากรณีซาอุดีอาระเบีย ดังนั้นความผูกพันและความร่วมมือด้านอื่นๆ น่าจะมีการส่งเสริมให้มีความมั่นคงมากขึ้น

ในทางเศรษฐกิจ เราพยายามเพิ่มพูนความร่วมมือด้านเศรษฐกิจการขยายตลาดใหม่ สร้างความร่วมมือด้านพลังงานกับประเทศเหล่านี้ เพราะโลกมุสลิมรวมทั้งตะวันออกกลางถือเป็นคู่ค้า เป็นตลาด และแหล่งพลังงานที่สำคัญของไทย ตะวันออกกลางเองก็มีนโยบาย Look East Policy ส่วนเรามีนโยบาย Look West Policy จะพบว่าการค้าการท่องเที่ยวของไทยที่ถือว่าเป็นศูนย์กลางด้านสุขภาพ medical hub หรือ medical destiny เป็นที่นิยมของคนต่างชาติมาก มีนักธุรกิจและคนทั่วไปมารักษาอยู่ในประเทศไทย เฉพาะสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ประเทศเดียวเดินทางมาไม่ต่ำกว่าปีละ 100,000 คน โรงพยาบาลของไทยที่มีชื่อเสียงทั้งหลายเป็นเป้าหมายในการเข้ามารักษาตัวในประเทศไทยเนื่องเพราะคนต่างชาติรู้สึกสะดวกสบายในบรรยากาศและสภาพของโรงพยาบาลในประเทศไทย

นอกจากนั้นประเทศไทยยังได้เพิ่มทางผ่านหรือ gateway จุดติดต่อธุรกิจในภูมิภาค และตั้งศูนย์ธุรกิจในบาห์เรน คูเวต และจอร์แดน อีกทั้งตลาด

สินค้าไทยยังเป็นตลาดที่มีความก้าวหน้า เรียกว่า niche market มีแนวโน้มเติบโต ไม่ว่าจะเป็นธุรกิจสปา ร้านอาหารไทย ร้านอาหารฮาลาล เป็นต้น

ด้านการท่องเที่ยวของประเทศไทยกำลังเติบโตในระดับสูง โดยมีสถิติว่าหลังเหตุการณ์ 9/11 จำนวนนักท่องเที่ยวจากตะวันออกกลางที่เดินทางเข้ามาประเทศไทยสูงขึ้นถึงร้อยละ 52 จนถึงบัดนี้มีชาวอาหรับเดินทางมาประเทศไทยไม่น้อยกว่า 300,000 คนจากประเทศต่างๆ จุดเน้นของประเทศไทยที่มีการส่งเสริมด้านสุขภาพการรักษาพยาบาลก็ได้รับความนิยมอย่างสูง นอกจากนี้ยังมีคนจากโลกมุสลิมอื่นๆ เช่น เอเชียใต้ บังกลาเทศ และที่อื่นๆ เข้ามามากขึ้นด้วย

เรามีการจัดทำเขตการค้าเสรีกับประเทศตะวันออกกลางที่มีศักยภาพการมีหุ้นส่วนยุโรป-เมดิเตอเรเนียนซึ่งได้แก่ แอลจีเรีย อียิปต์ อิสราเอล เลบานอน โมร็อกโก ตุรกี และปาเลสไตน์ รวมทั้งเขตการค้าที่เรียกว่า Greater Arab เราก็มีความสัมพันธ์ด้วย

ด้านพลังงาน มีการขยายความร่วมมือด้านพลังงานสำรองเข้าไปในหลายประเทศในการสำรวจน้ำมันทั้งในอิหร่าน แอลจีเรีย โอมาน และบาห์เรน รวมทั้งมีการลงทุนด้านยุทธศาสตร์พลังน้ำ ตอนนี้ประเทศโอมานก็เข้ามาลงทุนในโรงกลั่นของไทย เพิ่มความร่วมมือด้านก๊าซ เป็นต้น

ในด้านอื่นๆ เรามีนักศึกษาที่เป็นมุสลิมอยู่ในประเทศต่างๆ จำนวนมาก ผมเองก็เคยไปเยี่ยมเยียนนักศึกษาเหล่านี้ทั้งในซูดาน อียิปต์ และในฐานะเคยร่วมในการประชุม OIC ที่ประเทศบูร์กินาฟาโซ ซึ่งตอนนั้นเดินทางไปกับ ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ ในประเทศเยเมน เดินทางไปกับ คุณกันตธีร์ ศุภมงคล ในซีเรีย และในประเทศอื่นๆ อีก 4-6 ประเทศ ก็พบว่าในอนาคต **ถ้าไทยสามารถเข้าเป็นสมาชิกโดยสมบูรณ์ของ OIC ได้ก็จะช่วยทำให้ไทยมีความสัมพันธ์ด้านการค้าและอื่นๆ โดยบทบาทขององค์การความร่วมมืออิสลามนั้นประเทศใดก็แล้วแต่ที่มีมุสลิมเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีขนาดใหญ่ก็สามารถเป็นสมาชิกได้ ทั้งหมดนี้คือภาพรวมความสัมพันธ์ของไทยกับประเทศในโลกมุสลิม**

ดร.พีระ เจริญวัฒนนุกูล:

อาจารย์จรัญเริ่มด้วยการบอกถึงความสำคัญของโลกมุสลิม ทั้งจำนวนประชากรที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ปัจจุบันมี 1,600 ล้านคน ด้วยความที่พื้นที่ 2 ใน 3 ของโลกเป็นประเทศที่อยู่ภายใต้รัฐที่ใช้หลักศาสนาอิสลามปกครอง หลายประเทศมุสลิมก็เป็นประเทศที่มีความสำคัญในเชิงยุทธศาสตร์ของสหรัฐฯ อาจารย์ได้พูดถึงจุดยืนของไทยต่อโลกมุสลิม โดยมากเราจะส่งเสริมความเป็นกลางและพยายามส่งเสริมการพูดคุย (dialogue) และแลกเปลี่ยนกันระหว่างไทยกับโลกมุสลิม และเราก็ยังเริ่มมีนโยบายเชิงรุกต่อโลกมุสลิมเพิ่มมากขึ้นหลังสมัยรัฐบาลชาติชาย ชุณหะวัณ แต่ว่ามีเพียงประเทศเดียวเท่านั้นที่เรายังมีความสัมพันธ์ลุ่มๆ ดอนๆ นั่นก็คือความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับซาอุดีอาระเบียซึ่งยังอยู่ในระดับอุปทูต

ถามตอบ Q&A

ถามคุณพิมพ์ชนก:

ช่วง 5 ปีที่ผ่านมาตัวเลขทางเศรษฐกิจของไทยดีขึ้นหรือปรับตัวน้อย

พิมพ์ชนก วอนขอพร:

ตัวเลขทางเศรษฐกิจไม่ใช่ตัวเลขโกหก เป็นตัวเลขที่ดีจริงๆ แต่ว่าตัวเลขเป็นเรื่องของระดับมหภาค ตัวเลขมันมีหลายระดับ ในเรื่องของความมั่นคงทางเศรษฐกิจมหภาคของไทยเรื่องเงินสำรองยืนยันว่าเป็นตัวเลขที่ดีจริง แต่ถ้าถามว่าทำให้ประเทศไทยเข้มแข็งไหมก็ไม่จำเป็นเสมอไป มันไม่เพียงพอ เพราะว่าสิ่งที่ยังขาดหายไปคือตัวเลขในประเทศยังไม่เข้มแข็งพอ เช่นเรื่องหนี้สิน หนี้ครัวเรือน ซึ่งบางสำนักมองว่าเป็นเรื่องส่วนบุคคล บางสำนักก็กังวลเรื่องใช้จ่ายเกินตัว ดิฉันเรียนว่าเศรษฐกิจในประเทศยังไม่ค่อยเข้มแข็งเท่าที่ควร เพราะเกษตรกรเป็นประชากรกลุ่มใหญ่ เกษตรกรมีรายได้ไม่เพียงพอ

ก็ทำให้เศรษฐกิจในประเทศไม่ดีพอ โยงกลับไปที่เรื่องโครงสร้างการส่งออกของไทย มีคนบอกว่าส่งออกไทยเมื่อ 2-3 ปีก่อนดีขึ้นเยอะ ทำไมตัวเลขยังไม่ดี ก็จะเรียนว่าการส่งออกไทยเป็นการส่งออกในภาคอุตสาหกรรมเป็นหลักอย่างที่นำเสนอไปแล้ว ภาคอุตสาหกรรมรายได้เป็นพันล้านหรือหลายพันล้านบาท มีการจ้างงานคนจำนวนน้อย จ้างงานคนเป็นหลักพันก็มี บางโรงงานไม่ได้จ้างงานคนเยอะ และมีแนวโน้มจะเป็นเช่นนี้ต่อไปเพราะยิ่งมีระบบอัตโนมัติภาคอุตสาหกรรมก็จะยิ่งจ้างงานคนน้อยลง

ดังนั้นเรามีทางเลือกสองทาง หนึ่งคือต้องยกเร่งยกระดับภาคเกษตรโดยเพิ่มคุณค่าให้เกษตรกรเราเข้มแข็งมากขึ้น อีกทางหนึ่งที่เราต้องพัฒนาคือภาคบริการ ซึ่งมีทางเลือกเยอะมาก ยุคดิจิทัลตอนนี้มีความเปลี่ยนแปลงบริการหลายอย่าง เช่น การเงิน โทรคมนาคม ถูก disrupt โดยเทคโนโลยี หัวใจที่อยากจะฝากไว้คือภาคบริการเป็นทางเลือกที่ดีของประเทศไทย แต่ต้องเป็นภาคบริการที่ทำให้มีการจ้างงาน ไม่ใช่ภาคบริการที่เป็นดิจิทัลอย่างเดียว ถ้าเป็นดิจิทัลอย่างเดียวแล้วมุ่งไปสายนั้นก็จะยังไม่สามารถสร้างงานให้คนไทยได้อยู่ดี เช่นการเงินเป็นดิจิทัล ธนาคารมีสาขาลดลง ภาคธนาคารอาจจะดีขึ้นเข้มแข็งขึ้นแต่มันไม่สร้างรายได้ เพราะฉะนั้นเราต้องหันกลับไปภาคบริการที่เรียกว่า hi-touch ไม่ใช่ hitech คือ head heart hand ที่เราพยายามสนับสนุน head คือ creative service, creative economy ส่วน heart คือเรื่องการดูแล เช่นการท่องเที่ยว เรื่องสุขภาพ และ hand คือสิ่งที่ต้องใช้ความละเอียดอ่อนที่เครื่องจักรทดแทนไม่ได้ นี่คือสิ่งที่เราจะต้องพัฒนาประเทศต่อไปในอนาคต เราต้องลับคมยุทธศาสตร์ของเราในการพัฒนา ถามว่าตัวเลขเราดีจริงไหม ดิฉันตอบว่าดีจริง แต่ตัวเลขในประเทศยังดีไม่จริง ซึ่งเราต้องสร้างความเข้มแข็งให้ได้ และความเข้มแข็งในอนาคตต้องมีมิติเรื่องเทคโนโลยีและอื่นๆ เข้ามาประกอบด้วย เราจะดำเนินยุทธศาสตร์เฉพาะภาคเกษตร บริการอุตสาหกรรมไม่ได้แล้ว เราต้องลงลึกกว่านั้น บริการหลายอย่างอาจจะไม่เป็นประโยชน์ก็ได้ เราต้องปรับตัว

อีกหนึ่งประเด็นที่อยากฝากไว้เป็นความท้าทายในมุมมองของเศรษฐกิจมี 5 ด้าน คือ 1. เรื่องของความไม่มีเสถียรภาพ (instability) ที่เกิดจากประธานาธิบดีทรัมป์ 2. เรื่องเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลง 3. เรื่องภูมิศาสตร์การเมือง (geopolitics) 4. เรื่องโครงสร้างประชากร (demographic) ที่เข้าสู่สังคมสูงวัย และสุดท้าย 5. การเปลี่ยนทิศทางการค้าการลงทุนโลก (trade and investment diversion) ในขณะนี้ เราต้องเน้นตรงนี้ อีกส่วนที่อยากฝากคือเรื่อง soft power ในเรื่องการศึกษา วัฒนธรรม การท่องเที่ยว ตรงนี้จะเป็นอาวุธสำคัญที่จะทำให้ประเทศไทยสามารถเชื่อมโยงภูมิภาคตรงนี้ได้ เราไม่ต้องมีอาวุธมากมาย ปล่อยให้จีน สหรัฐฯ ไต้หวัน สู้กันไป เราเป็นคนไทย ใช้ความเป็นไทย กุมหัวใจ เป็นกาวใจ เรื่องทำนองนี้ เราเก่งเราต้องทำให้ได้ ก็อยากจะฝากเรื่อง soft power ให้คิดต่อยอดกันต่อ

ถามคุณดำรง:

หลังการเลือกตั้งนโยบายต่างประเทศของไทยจะมีความต่อเนื่องเชื่อมโยงกับก่อนหน้าหรือไม่ การเลือกตั้งมีผลต่อทิศทางของการต่างประเทศบ้านเราหรือไม่อย่างไร

ดำรง ใคร่ครวญ:

ตอบโดยไม่ลังเลนะครับว่าถึงเปลี่ยนรัฐบาลนโยบายต่างประเทศก็ไม่ค่อยเปลี่ยนเท่าไร มันข้ามพ้น (beyond) รัฐบาลหนึ่งรัฐบาลใด เป็นอย่างนี้ทั่วโลก มันไม่มีการแบ่งพรรคแบ่งพวก (non partisan) ไปพ้นพรรคการเมือง (cross parties) กรณีของไทยผมคิดว่าความที่ท่านนายกฯ ประยุทธ์ จันทร์โอชาอยู่ในตำแหน่งต่อ แล้วท่านนายกฯ ก็กระตือรือร้นเรื่องการต่างประเทศมาก ถ้าติดตามจะพบว่าท่านใส่ใจมาก เวลาเราเตรียมแฟ้มให้ท่านนายกฯ ท่านอ่านทุกหน้าเลย คนทำจะภูมิใจมาก เพราะฉะนั้นผมค่อนข้างจะมั่นใจว่าใครจะมาเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศมันจะมีความต่อเนื่องในเชิงนโยบาย ผมก็เชื่อ

มั่นว่าเราคงให้ความสำคัญกับการที่จะมีความสัมพันธ์ที่ดีกับประเทศเพื่อนบ้าน เดินหน้าเรื่องของอาเซียน เดินหน้าเรื่อง ACMECS บริหารความสัมพันธ์กับประเทศมหาอำนาจที่มีความสมดุล คงจะเดินในแนวทางนี้

พิมพ์ชนก วอนขอพร:

มีประเด็นหนึ่งที่ท่านรองปลัดฯ พูดและดิฉันเห็นด้วยมากคือเราต้องยกเลิกแนวคิดแบบสงครามเย็น (cold war mentality) เพราะมันเป็นอุปสรรคกับการค้าชายแดนของเรามาก เราต้องเลิกเกร็งเพื่อจะได้ค้าขายกับประเทศเพื่อนบ้านให้มากขึ้น แต่ตอนนี้มันมีตรงนี้อยู่

ดำรง ใคร่ครวญ:

ประเด็นแนวคิดแบบสงครามเย็น ทำไมถึงเป็นอย่างนั้น คือเราต้องดีลกับหน่วยงานเอกชน หน่วยงานรัฐ หน่วยงานด้านความมั่นคงในประเทศไทย ผมค้นพบว่าหน่วยงานด้านความมั่นคงยังเป็นห่วงเรื่องประเทศเพื่อนบ้านอยู่ ผมอยากจะบอกว่าตอนนี้ความอยู่รอดของประเทศไทยไม่ได้อยู่กับประเทศเพื่อนบ้าน ไม่มีประเทศไหนที่สามารถส่งกำลังทหารมาบุกประเทศไทยเหมือนครั้งพม่าตีกรุงศรีอยุธยา แม้กระทั่งเวียดนาม GDP ของเราใหญ่กว่าเวียดนาม 2 เท่า ใหญ่กว่าลาว 21 เท่า ใหญ่กว่าพม่า 15 เท่า กำลังทหารก็เหมือนกัน เพราะฉะนั้นไม่ต้องเป็นห่วงเรื่องประเทศเพื่อนบ้านจะมาบ่อนทำลาย แต่สิ่งที่เราควรจะเป็นห่วง ณ วันนี้คือเราจะอยู่ท่ามกลางมหาอำนาจที่กำลังห้ำหั่นกันได้อย่างไร โจทย์ที่คณะรัฐศาสตร์ตั้งผมคิดว่าคือโจทย์ที่เราควรจะใส่ใจ และในการที่จะอยู่กับมหาอำนาจที่กำลังห้ำหั่นกัน ถ้าเราไม่ผนึกกำลังกับประเทศเพื่อนบ้านเราก็จะเป็นเพียงหญ้าแพรกเล็กๆ ให้เขาเหยียบย่ำ เพราะฉะนั้นกับประเทศเพื่อนบ้าน รวมทั้งมาเลเซียด้วย ผมอยากให้เราก้าวข้ามสิ่งเหล่านี้ ผนึกกำลังกันทำอาเซียนให้เข้มแข็งแล้วก็อยู่กับมหาอำนาจอย่างมีศักดิ์ศรี

ดร.พีระ เจริญวัฒนนุกูล:

ที่จริงผมมีคำถามเยอะมากแต่น่าจะสมควรแก่เวลาแล้วขอปิดเวทีเสวนาไว้เท่านี้ครับ ขอขอบคุณท่านวิทยากรทั้ง 3 ท่านที่กรุณาให้เกียรติมาที่คณะเรา ขอบพระคุณมากครับ

ศ.ดร.อัมพร อำพันลักษณ์
รศ.ดร.วิสาหัตถ์ ทรุดสมบัติ

ผศ.ดร.ภัทรัช แก้วอินทร์
ศ.ดร.

Panel 2: สาขาบริหารรัฐกิจ[1]
จุดยืน-จุดเปลี่ยนการศึกษา Public Administration

วิทยากร

- ศ.ดร.อัมพร ธำรงลักษณ์ คณะรัฐศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์
- ศ.ดร.ศุภชัย ยาวะประภาษ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ผศ.ดร.ณัฐกริช เปาอินทร์ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ดำเนินรายการโดย

รศ.ดร.โสภารัตน์ จารุสมบัติ หัวหน้าสาขาวิชาบริหารรัฐกิจ คณะรัฐศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์

[1] เสวนาสาขาบริหารรัฐกิจ วันที่ 13 มิถุนายน 2562 ณ ห้อง ร.103 คณะรัฐศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

รศ.ดร.โสภารัตน์ จารุสมบัติ:

วันนี้เราจะพูดคุยกันว่า Public Administration เป็นอย่างไรทั้งในอดีตที่ผ่านมาและในอนาคตอันใกล้นี้ ท่ามกลางบรรยากาศความร้อนแรงทางการเมือง ถ้าติดตามกันมาก็จะเห็นว่าจุดแข็งของเราคือการเน้น practical หรือการนำองค์ความรู้ไปใช้ในทางปฏิบัติ อย่างไรก็ตามด้วยลักษณะปัญหาสังคมทำให้การนำความรู้ทาง Public Administration ไปใช้มีพลวัตค่อนข้างสูง องค์ความรู้ด้าน Public Administration จึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงอยู่เสมอ การเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมามีสิ่งใดบ้างที่ควรดำรงไว้เพื่อให้เป็นศาสตร์ที่สามารถประยุกต์ใช้กับบริบทความเปลี่ยนแปลงในทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง ขอแนะนำวิทยากรทั้งสามท่านที่จะมาพูดคุยแลกเปลี่ยนในวันนี้

ศ.ดร.ศุภชัย ยาวะประภาษ เคยดำรงตำแหน่งคณบดีคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นนายกสมาคมรัฐประศาสนศาสตร์แห่งประเทศไทย เป็นรองเลขาธิการสถาบันพระปกเกล้า มีผลงานทางวิชาการมากมายโดยเฉพาะด้านนโยบายสาธารณะ พวกเราก็ได้ใช้ตำราของท่านเป็นฐานที่สำคัญ ท่านจะมาแลกเปลี่ยนในฐานะที่ท่านน่าจะเป็นรุ่นแรกๆ ที่มอง Public Administration ในแง่มุมของการศึกษา

ผศ.ดร.ณัฐกริช เปาอินทร์ เป็นอาจารย์ประจำคณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) เป็นผู้อำนวยการหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิตภาคพิเศษที่จังหวัดนครราชสีมา เป็นรุ่นใหม่ของ Public Administration ท่านเชี่ยวชาญเรื่องเศรษฐมิติในแง่ของการพยากรณ์ การใช้ Game theory ซึ่งเป็นอีกแนวหนึ่งที่น่าสนใจ ท่านจะมาแลกเปลี่ยนมุมมองต่อ Public Administration ในเรื่องการศึกษา

ศ.ดร.อัมพร ธำรงลักษณ์ เป็นศาสตราจารย์ท่านเดียวในสาขา Public Administration ของเราตอนนี้ ท่านดำรงตำแหน่งด้านการบริหารหลายตำแหน่ง เป็นนายกสมาคมรัฐประศาสนศาสตร์แห่งประเทศไทยคนปัจจุบัน ปัจจุบันท่านเป็นนายกสมาคม Asia Pacific Society for Public Affairs (APSPA) นอกจากนี้ท่านยังเป็นกีรตยาจารย์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สาขาสังคมศาสตร์ เป็นประธานสภาอาจารย์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่านจะมาแลกเปลี่ยนมุมมองในฐานะที่เป็นทั้งนักวิชาการและนักบริหาร

เรียนเชิญ ศ.ดร.ศุภชัยปูทางให้พวกเราเห็นก่อนว่าควรมองนโยบายสาธารณะ (public policy) อย่างไร

"จุดแข็งของคนที่เรียน Public Administration
จะรู้ภาพกว้างทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง แต่รู้ไม่ลึก
เรามองภาพกว้างได้ดีกว่า
สิ่งที่เราอาจต้องเติมคือทักษะในการ conceptualize นั่นคือ
pick and choose, mix and match ให้ได้"
-- ศ.ดร.ศุภชัย ยาวะประภาษ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศ.ดร.ศุภชัย ยาวะประภาษ:

ขอแสดงความยินดีกับคณะรัฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ในวาระครบรอบ 70 ปี โจทย์ที่ได้รับเบื้องต้นนั้นต้องการให้ผมพูดเรื่องนโยบายสาธารณะ ทีมงานของผมได้ไปดูหลักสูตรนโยบายสาธารณะของมหาวิทยาลัยหลายแห่งในสหรัฐอเมริกาซึ่งที่จะยกมากล่าวถึงเป็นหลักสูตรของมหาวิทยาลัยซีราคิวส์ (Syracuse University) แต่ก่อนอื่นเมื่อได้รับโจทย์ให้พูดเรื่องการเรียนการสอนนโยบายสาธารณะในประเทศไทยผมจึงตั้งคำถามกับตัวเองว่า Public Policy มีจุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร

จุดอ่อนจุดแข็งที่นำเสนอนี้มาจากเหตุที่มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งให้ผมเป็นกรรมการประเมินหลักสูตร ตอนนี้มหาวิทยาลัยหลายแห่งเข้าสู่การใช้ “การศึกษาที่เน้นผลลัพธ์การเรียนรู้” (Outcome-based education: OBE) เมื่อใช้ OBE วิธีการที่จะปรับปรุงหลักสูตรก็ต้องมาคุยกับผู้ทรงคุณวุฒิในรอบแรก ผมตั้งคำถามว่าอยากเห็นบัณฑิตที่จบไปมีคุณลักษณะอย่างไรบ้าง สิ่งหนึ่งที่เขายกขึ้นมาคืออยากให้คนที่จบไปมีมิติ Data Analytic ก็เลยตั้งคำถามต่อว่าแล้วเรามีอาจารย์สอนหรือ เพราะอาจารย์ที่จะสอนในลักษณะนั้นไม่ได้มีเยอะและหายาก สังเกตจากที่ผมต้องตั้ง reader อ่านผลงานที่ใช้ขอตำแหน่งอาจารย์ซึ่งใช้ Statistical Model (แบบจำลองทางสถิติ) ปัญหาคือหาคนอ่านยากเพราะเราไม่ค่อยมีคนสอนเรื่องนี้ ดังนั้นถ้าเราถามตัวเองในการมองเรื่องนโยบายสาธารณะเราจะพบว่าไม่ค่อยมีคนทำเรื่อง Policy Modeling (การสร้างแบบจำลองนโยบาย) เท่าไร สังเกตได้จากวารสารเกี่ยวกับเรื่องนี้ *Journal of Policy Modeling* คนไทยแทบไม่อ่านด้วยซ้ำ ฉะนั้นอย่าว่าแต่ทำให้คนของเรามีลักษณะ Data Analytic เลย มันเป็นจุดอ่อนของเราด้วยซ้ำ ที่จุฬาฯ ตอนนี้กำลังตั้งคำถามกับการรับนิสิตใหม่ที่ต้องมี PAT เลขด้วย สำหรับเข้ารัฐประศาสนศาสตร์ เริ่มมีการตั้งคำถามว่าควรยกเลิก PAT เลขไหม ถ้ายกเลิกแปลว่าหลายวิชาที่สอนอยู่ก็ไม่ต้องสอนเพราะนักเรียนเรียนไม่ได้ จะเห็นว่ามันเป็นจุดอ่อนเชิงระบบด้วยซ้ำ คนที่เข้ามาเรียนระดับปริญญาตรี

ไม่ค่อยมีความรู้เรื่องคณิตศาสตร์เพราะระบบของเราแยกสายตั้งแต่ต้น นี่เป็นปัญหาที่ไม่รู้จะแก้อย่างไร ผมเป็นห่วงว่าเมื่อไรก็ตามที่อยากให้คนของเรามีลักษณะ Data Analytic แต่ระบบการศึกษาของเราแยกสายมาตั้งแต่ต้นเราก็จะพบว่าสุดท้ายแล้วทำอะไรไม่ค่อยได้

ประการที่สอง เวลาเรามองเรื่องนโยบายมันมีทั้งสาระ (content) และกระบวนการ (process) ผมคิดว่า content วันนี้ถ้าไปทางนโยบายสาธารณสุขมีสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) ที่ทำเรื่องนี้ ขณะที่นโยบายด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก็มีสำนักงานที่ดูแลเรื่องนี้โดยเฉพาะในส่วนนโยบายพลังงาน ผมมีลูกศิษย์คนหนึ่งทำวิทยานิพนธ์ปริญญาโทเรื่อง solar roof (ระบบผลิตไฟฟ้าด้วยเซลล์แสงอาทิตย์บนหลังคา) นั่งอ่านงานเขาก็พบว่าอ่านยากมีศัพท์เฉพาะมากมาย และพบว่าด้านพลังงาน content เราไม่ค่อยมี เรามักมองว่า Public Policy เป็นสาขาหนึ่งของ Public Administration แต่ที่จริงแล้วถ้าจะเข้าใจสาระของนโยบายเราต้องมีฐานค่อนข้างเยอะซึ่งเราไม่ค่อยมี

ประการที่สาม เวลาเราพูดถึงการสอนและการเรียนรู้เรื่องนโยบาย ปัญหาที่พบคือเนื้อหามักเป็นภาษาอังกฤษ แล้วเราก็ค่อนข้างอ่อนภาษาอังกฤษ พออ่านภาษาอังกฤษไม่ค่อยได้การจะหาความรู้เพิ่มเติมก็หายาก ตอนนี้ที่จุฬาฯ เราพยายามแก้ปัญหานี้แล้วก็ไปเจออีกปัญหาหนึ่ง เคยมีผู้ใหญ่ท่านหนึ่งถามว่าเวลาเลือกอาจารย์เกณฑ์อะไรสำคัญที่สุด ถ้าย้อนกลับไป 40-50 ปีก่อนจากประสบการณ์ท่านพบว่าเกณฑ์สำคัญที่สุดคือภาษาอังกฤษ ถ้าภาษาอังกฤษไม่ดีโอกาสในการหาความรู้เพิ่มเติมขยายให้ลึกขึ้นจะไม่ค่อยมี เราจึงปรับเกณฑ์รับอาจารย์ใหม่ว่าต้องได้คะแนน TOEFL600 ขึ้นไป สุดท้ายเรา**ก็หาอาจารย์ไม่ค่อยได้เพราะคนสอบได้ถึงเกณฑ์มีไม่มาก แต่ถ้าเราไม่ตั้งเกณฑ์ให้สูงแล้วอาจารย์ของเราหาความรู้เพิ่มเติมไม่ได้ก็ไม่รู้จะเอาอะไรไปสอน นี่เป็นปัญหาที่ยังย้อนแย้งอยู่**

เวลาพูดถึงนโยบายสาธารณะ จุดแข็งของคนที่เรียน Public Administration จะรู้ภาพกว้าง สังคม เศรษฐกิจ การเมือง แต่รู้ไม่ลึกสักเรื่อง เป็นธรรมชาติของเรา เรามองภาพกว้างได้ดีกว่า สิ่งที่เราอาจต้องเติมก็คือทักษะในเรื่อง conceptualize คือ pick and choose และ mix and match ให้ได้ เราก็จะพอไปได้

จุดแข็งของเราข้อที่สองคือเรารู้ขั้นตอนนโยบาย แต่ก็ไม่ค่อยแน่ใจ คนที่รู้เรื่องพวกนี้มากกว่าเราคือนักกฎหมายมหาชนแต่เขามีจุดอ่อนในแง่ที่เขาไม่ค่อยยืดหยุ่น (flexible) เหมือนเรา นั่นเป็นจุดที่เราน่าจะดึงมาใช้ อย่างไรก็ตามเรามักจะไม่เข้าใจขั้นตอนงบประมาณ สังเกตจากอาจารย์มหาวิทยาลัยถ้าไม่ทำหน้าที่บริหารก็จะไม่เข้าใจขั้นตอนงบประมาณ ผู้บริหารจะเข้าใจขั้นตอนงบประมาณเป็นอย่างดี

จุดแข็งอีกข้อคือความเข้าใจเรื่องคน เรื่องวิธีปฏิบัติเราจะทำได้ดีกว่าคนที่ไม่ได้จบมาด้านนี้ ผมเขียนเรื่อง “เครื่องมือและกลไกของนโยบายสาธารณะ” คือเวลาจะนำนโยบายไปใช้ (implement) จะต้องมีเครื่องมือและกลไก เครื่องมือหากจำแนกง่ายๆ จะมีอยู่ 2 กลุ่ม หนึ่งคือเครื่องมือทางด้านการเงินการคลัง เกี่ยวข้องกับมาตรการภาษีที่จะผลักให้นโยบายเดินหน้าไปได้หรือไม่ได้ ผมก็ไม่แน่ใจว่าเป็นจุดอ่อนหรือจุดแข็งของเรา แต่เราควรจะรู้มากกว่าคนอื่นแปลงมันเป็นเครื่องมือที่จะขับเคลื่อนนโยบายต่างๆ ให้เดินหน้าได้ สองคือการจัดการกับสิทธิเสรีภาพของประชาชน เนื่องจากนโยบายสาธารณะเป็นการใช้อำนาจรัฐ เมื่อเป็นการใช้อำนาจรัฐก็สามารถเข้าไปยุ่งกับสิทธิและเสรีภาพของประชาชน นี่เป็นเครื่องมือที่ต้องระมัดระวัง ถ้าใช้ในลักษณะไม่ระมัดระวังจะทำให้คนเสียสิทธิมากอย่างทุกวันนี้ ที่จริงแล้วเราไม่ควรมีโทษทางอาญาเราก็ไปกำหนดโทษทางปกครองหรืออย่างอื่นแทน เท่าที่นึกดูเราเองก็ไม่ค่อยถนัดในการหยิบเครื่องมือในการใช้อำนาจทางปกครองของรัฐมาขับเคลื่อนนโยบาย

ที่จริงสิ่งที่เราถนัดสิ่งที่เราเก่งคือการเล่าให้คนอื่นฟัง เราวิเคราะห์ไม่ค่อยเก่งเท่าไร ให้เราพยากรณ์ก็คงพอทำได้ แต่ถ้าเมื่อไรที่ต้องใช้ตัวเลข เราไปไม่ได้เลยเพราะไม่ถนัดตัวเลข ถามว่าจุดยืนกับจุดเปลี่ยนควรจะเป็นอย่างไร จุดยืนวันนี้ สิ่งที่เราทำได้คือเราเพียงแค่อธิบายเท่านั้นว่านโยบายเป็นอย่างไรแต่ลงเนื้อหาสาระไม่ค่อยได้เพราะเรารู้ไม่ลึก สิ่งที่อยากให้เปลี่ยนคือทำอย่างไรจึงจะให้คำอธิบายแล้วสามารถใช้นโยบายเป็นเครื่องมือในการพัฒนาในมิติต่างๆ ให้ดีขึ้นกว่านี้ ถ้าจะทำอย่างนั้นได้ก็ต้องแก้จุดอ่อนที่เรามีก่อนซึ่งยังนึกไม่ออกว่าจะแก้อย่างไร

รศ.ดร.โสภารัตน์ จารุสมบัติ:

เราคงเห็นพ้องต้องกันว่า Public Administration เองก็มีหลายส่วนที่เป็นจุดแข็งที่เราต้องรักษาไว้ ไม่ว่าจะเป็นการมองมุมกว้าง การมีความยืดหยุ่น แต่ที่อาจารย์ศุภชัยเสนอคืออยากให้ความสามารถของเราสอดรับกับความเปลี่ยนแปลง นั่นคือเราต้องมีทักษะในการวิเคราะห์และมองอนาคตด้วย โดยเฉพาะในทาง content ซึ่งมีพลวัตค่อนข้างสูง ต้องเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงจะวิเคราะห์ได้ ถ้าเราจะศึกษา Public Administration แล้วนำความรู้ไปใช้ได้เราก็ต้องศึกษาเชิงลึกในประเด็นเหล่านั้น และที่สำคัญการสื่อสารในโลกปัจจุบันใช้ภาษาอังกฤษเป็นฐานเราเองจึงต้องพัฒนาทักษะทางภาษา สุดท้ายคือทักษะองค์ความรู้ด้านการคิดคำนวณ อาจไม่ต้องถึงขนาดเศรษฐมิติแต่อย่างน้อยคนที่ศึกษา Public Administration จำเป็นต้องมีแง่มุมเหล่านี้อยู่บ้าง

"วันนี้เราเข้าสู่ยุคของการเชื่อมต่อตลอดเวลา ความต้องการของคน
เริ่มเปลี่ยนไป เรากำลังก้าวเข้าสู่ระบบ e-government
สิ่งที่เราเคยสอนกันมาจะมีสักกี่อย่างที่ยังใช้ได้...หลักสูตรต่างๆ
ในมหาวิทยาลัยควรต้องทำให้สำคัญไม่แพ้สมาร์ตโฟน
ทำให้ผู้เรียนเห็นว่าเรียนแล้วมันสำคัญจำเป็นต่อชีวิตและช่วยเขาได้จริง"
-- ผศ.ดร.ณัฐกริช เปาอินทร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ผศ.ดร.ณัฐกริช เปาอินทร์:

รู้สึกเป็นเกียรติอย่างยิ่งที่ได้มาร่วมในเวทีนี้กับอาจารย์ผู้ใหญ่และท่านผู้ทรงคุณวุฒิ สวัสดีทุกท่าน ก่อนอื่นผมจะมาพูดตามประสบการณ์ของผมในมุมของคน Gen-Y ในมุมของคนที่เป็นอาจารย์ หัวข้อวันนี้เป็นเรื่องจุดยืนจุดเปลี่ยนของ Public Administration ที่นี่เรียกว่าบริหารรัฐกิจ ที่นิด้าเราเรียกว่ารัฐประศาสนศาสตร์ ซึ่งคล้ายกัน

ปรากฏการณ์ ณ วันนี้เป็นยุคที่เราเกิดวิกฤตศรัทธาระหว่างออนไลน์กับออฟไลน์ ระหว่างออนไลน์กับอินคลาส หลายคนบอกว่าเราเรียนในมหาวิทยาลัยจะดีกว่าไม่เรียนหรือไม่ สำหรับผมที่เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยก็ต้องบอกว่าเรียนในมหาวิทยาลัยดีกว่าแน่นอน แต่ถ้าเรามองในมุมของโลกวันนี้เราจะเห็นเลยว่าความต้องการหรือดีมานด์เริ่มเปลี่ยนไป ความต้องการของผู้เรียนเอง ความต้องการของผู้ใช้บัณฑิต ความต้องการของนายจ้างเริ่มมีความเปลี่ยนแปลง ถ้าดูจากสถิติ สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (สพธอ.) ระบุว่าคนไทยใช้อินเทอร์เน็ตเฉลี่ยวันละ 11 ชม. 30 นาที คนไทยเราใช้อินเทอร์เน็ตเยอะมาก ในหนึ่งวันเหลือแค่ไม่กี่ชั่วโมงที่เราใช้ชีวิตโดยไม่ออนไลน์ ดังนั้นเหมือนเราเสียบปลั๊กตลอดเวลา พิสูจน์ง่ายๆ ในห้องนี้มีถึง 5 ท่านไหมที่โทรศัพท์มือถือไม่อยู่บนโต๊ะ ท่านดูเอาเองว่าอิทธิพลของสมาร์ตโฟนเป็นเช่นไร ไม่ได้บอกว่าดีหรือไม่ดีแต่ให้ทุกท่านได้ทราบว่าวันนี้เราเข้าสู่ยุคของการเชื่อมต่อตลอดเวลา

เรามาคุยกันถึงจุดยืนจุดเปลี่ยนในทางบริหารรัฐกิจ ผมคิดว่าจุดยืนที่ควรจะต้องมีคือความรักต่อชาติ อุดมการณ์ความรักชาติ การรักษาวัฒนธรรมความเป็นไทย การรักษาอัตลักษณ์ความเป็นไทยเป็นเรื่องสำคัญ เพราะนั่นคือสิ่งที่บ่งบอกว่าเราคือคนไทย แล้วก็เรื่องของธรรมาภิบาล การยึดหลักความถูกต้อง ความรับผิดชอบที่ดีเป็นสิ่งที่สำคัญ แต่อย่าลืมว่านอกเหนือจากนั้นแล้วเราคงจะต้านทานกระแสความต้องการของโลกและกระแสความต้องการของตัวเราเองได้ยาก ทุกวันนี้เทคโนโลยีนวัตกรรมมีผลอย่างยิ่งต่อชีวิตเรา

พิสูจน์ง่ายๆ ถ้าย้อนเวลากลับไปเมื่อ 7-8 ปีที่แล้วสมมติรัฐบาลบอกว่าจะปิดการใช้อินเทอร์เน็ตเป็นเวลา 2 วันผมคิดว่าคงไม่มีใครเดือดร้อนมากนัก แต่ ถ้าวันนี้รัฐบาลบอกจะงดใช้อินเทอร์เน็ตเป็นเวลา 1 วันอะไรจะเกิดขึ้น เพราะเราได้ก้าวเข้าสู่ความรู้สึกที่ถอนตัวไม่ขึ้นแล้ว

ดังนั้นจุดเปลี่ยนคือความต้องการของคนหรือดีมานด์เริ่มเปลี่ยนไป เราต้องมองให้เห็นสิ่งนี้ เริ่มมีความเปลี่ยนแปลงของเจนเนอเรชั่น ถ้าเรานับจากวันนี้บวกไปอีก 20 ปี คน Gen-X จะเกษียณทุกคน ถ้าบวกไปอีก 10 ปี ข้างหน้าคน Gen-Y จะก้าวเข้าสู่ตำแหน่งบริหารขั้นสูงในระบบราชการคืออายุ 50 ปี ท่านลองนึกสภาพว่าจะเกิดอะไรขึ้นในการบริหารงาน วันนี้ศาสตร์ที่เราเรียนในเรื่องบริหารรัฐกิจหรือรัฐประศาสนศาสตร์เราขยับจากแนวคิด “การจัดการภาครัฐแนวใหม่” (New Public Management: NPM) มาสู่ “การบริการสาธารณะแนวใหม่” (New Public Service: NPS) ผมมองว่าวันนี้เรากำลังก้าวเข้าสู่ระบบ e-government เป็นกระบวนทัศน์ (paradigm) ใหม่ที่กำลังจะเกิดขึ้น e-government บางคนบอกว่าเป็นเรื่องคอมพิวเตอร์หรือเปล่า คอมพิวเตอร์เป็นเพียงแค่แพลตฟอร์ม แต่การทำงานวันนี้ ดูง่ายๆ บัตรเครดิตบางใบเวลาเราไปติดต่อเพื่อเปลี่ยนชื่อนามสกุลหรือต่อบัตรใช้เวลา 25-30 วัน แต่พอใช้ระบบอิเล็กทรอนิกส์ไม่เกิน 1 สัปดาห์ส่งบัตรมาถึงบ้าน คำถามคือเรายังต้องการสิ่งนี้ที่จะต้องไปเจอคนอีกหรือไม่ ดังนั้นการทำงานกับระบบราชการต่อไปอาจต้องทำ 7 วัน 24 ชม. ซึ่งการทำงานจะไม่เหมือนเดิมอีกแล้ว จะไม่ใช่แบบเข้าเช้าตอกบัตรเย็นเลิกงาน เพราะคนว่างตอนตีหนึ่งตีสองก็สามารถทำธุรกรรมกับส่วนราชการได้แล้ว ถ้าเป็นเช่นนี้ข้าราชการจะปรับตัวอย่างไร ในฐานะที่เราเป็นคนสอนรัฐประศาสนศาสตร์สอนบริหารรัฐกิจ **สิ่งที่เราเคยสอนกันมาจะมีสักกี่อย่างที่ยังใช้ได้ เพราะถ้าเรายังสอนในสิ่งที่คนเริ่มไม่ใช้ สุดท้ายเขาอาจไม่อยากเรียนกับเราเพราะเขาอาจมีทางอื่น ผมชี้ให้เห็นสถานการณ์ว่า สมมติวันนี้ผมมีโอกาสเข้าไปนั่งใน ครม. ผมบอกว่าวันนี้ปัญหาคืออยากให้ข้าราชการเข้าใจกระบวนการทำงาน เข้ามาแล้วสามารถ**

ทำงานได้เต็มที่ เข้าใจเรื่อง พ.ร.บ. จัดซื้อจัดจ้าง เข้าใจเรื่องการทำเอกสาร เข้าใจทุกอย่างที่พร้อมของกระทรวงและกรมนั้น คำถามคือเมื่อเขามาเรียนระดับ ป.ตรี ป.โท ป.เอก เราสามารถทำหน้าที่พื้นฐานของความเป็นข้าราชการได้หรือไม่ และถ้าเราไม่ได้ทำงานราชการ เราเป็นเอกชนหรือภาคธุรกิจเราจะเข้าใจกลไกของภาครัฐหรือไม่ นี่เป็นดีมานด์สำคัญ

ดังนั้นถ้าวันนี้ผมอยู่ใน ครม. อาจจะบอกว่ากระทรวงกรมต่างๆ ทำไมไม่ทำหลักสูตรขึ้นมา เป็นหลักสูตรที่เชื่อมประสานกับมหาวิทยาลัยแล้วป้อนคนจากมหาวิทยาลัยเข้าสู่ระบบราชการอย่างมีคุณภาพ นั่นคือมิติใหม่ที่ผมคิดว่าเป็นสิ่งที่สังคมต้องการ เพื่อแก้ไขปัญหาที่จะต้องไปสอนงานมีโค้ชมีเมนเทอร์เสียเวลาฝึกอบรมกันพอสมควร ทำไมเราไม่ใช้เวลา 4 ปีในมหาวิทยาลัยให้จบแล้วป้อนคนเข้าระบบราชการซึ่งอาจเป็นการทำ MOU ก็ได้ การทำงานจะมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

อีกเรื่องหนึ่งคือการหาดุลยภาพที่แท้จริงในการตัดสินใจ วันนี้สิ่งที่เราเห็น ประเทศไทยเวลาส่งคนไปแข่งกีฬาระหว่างประเทศจะพบว่ากีฬาเล่นเดี่ยวเราเก่ง แบตมินตัน มวยสากลสมัครเล่น แต่กีฬาประเภททีมเราไม่เก่ง นั่นคือปัญหาหนึ่งที่ต้องแก้ ทักษะที่เราขาดคือการทำงานเป็นทีม เราจะทำอย่างไรให้นักศึกษาและคนไทยทำงานเป็นทีมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สุดท้ายอย่างที่ได้กล่าวถึงสมาร์ตโฟนไว้ตั้งแต่ตอนต้น วันนี้แทบทุกคนมีโทรศัพท์สมาร์ตโฟนอยู่บนโต๊ะ ตื่นนอนมาสิ่งแรกที่สัมผัสคือสมาร์ตโฟน สิ่งสุดท้ายก่อนนอนก็เป็นสมาร์ตโฟน ทำไมเราถึงติดสมาร์ตโฟนถึงเพียงนี้ ก็เพราะมันจำเป็นสำหรับชีวิตเรา มันไม่ใช่แค่โทรศัพท์ มันคือการเชื่อมต่อกับผู้อื่น เราได้คุยกับเพื่อน มันคือวิธีการหารายได้ เป็นช่องทางการมีตัวตน เราจึงเห็นว่าสมาร์ตโฟนสำคัญสำหรับเรา ถ้าอย่างนั้นหลักสูตรต่างๆ ในมหาวิทยาลัยก็ควรต้องทำให้สำคัญไม่แพ้สมาร์ตโฟน ทำให้ผู้เรียนเห็นว่าเรียนแล้วมันสำคัญจำเป็นต่อชีวิตและช่วยเขาได้จริง

รศ.ดร.โสภารัตน์ จารุสมบัติ:

อาจารย์พูดถึงความท้าทายหลายประเด็น ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ไม่ว่าเทคโนโลยี นวัตกรรม ยิ่งไปกว่านั้นคือเจนเนอเรชั่นที่จะดำรงอยู่กับการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นจะสามารถเตรียมตัวเองอย่างไร หัวใจสำคัญของการรับมือกับสิ่งเหล่านั้น เวลาเราจะก้าวออกไปทำงานต้องรู้ว่าสิ่งที่จะไปทำคืออะไร เรียนรู้และปรับตัวได้มากน้อยแค่ไหน สิ่งสำคัญของคนที่เรียนด้าน Public Administration คือการใช้องค์ความรู้มาช่วยเราในการตัดสินใจ สิ่งที่อาจารย์มองสำหรับคนรุ่นใหม่คือเรามีตัวช่วยเยอะ อยากให้มหาวิทยาลัยเป็นเหมือนสมาร์ตโฟนให้คนเห็นประโยชน์และเข้ามาศึกษาซึ่งยากทีเดียวที่จะปรับให้คนมองถึงตรงนั้น แต่ก็ไม่ใช่เรื่องทำไม่ได้เสียทีเดียวที่จะปรับเปลี่ยนให้การเรียนการสอนรองรับการเปลี่ยนแปลง ลองฟังว่าอาจารย์อัมพรคิดอย่างไรกับเรื่องการเรียนการสอน Public Administration ที่จะตอบรับโจทย์ความท้าทายนี้

"Public Administration เราอยู่ในสภาวะที่เจอพลวัตของหลายทาง ตัวหนึ่งที่เจอหนักๆ คือเรื่อง data technology เราพยายามตอกย้ำมา 20-30 ปีว่ามันเป็นเรื่อง disruption แต่สิ่งเหล่านี้ต้องระวังเมื่อพูดถึง data เพราะ data ในภาครัฐมีปัญหา ข้อมูลภาครัฐที่มีอยู่บางทีเชื่อถือไม่ได้ ขาดการตรวจสอบความถูกต้อง หรือมันไม่มี หรือมีแล้วเอาออกมาใช้ไม่ได้ เหล่านี้ส่งผลต่องานวิจัย ทำให้งานวิจัยไม่มีคุณภาพเท่าที่ควร เพราะความสามารถในการวิจัยเราค่อนข้างจำกัดในการประมวล methodology เราก็ยังอ่อน"

-- ศ.ดร.อัมพร ธำรงลักษณ์ คณะรัฐศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์

ศ.ดร.อัมพร ธำรงลักษณ์:

หัวข้อวันนี้เรื่องการเรียนการสอน Public Administration (ในที่นี้เรียกโดยย่อว่า Public Ad) ก็จะหยิบข้อมูลจากหลายๆ ที่มาดู คือสองสามปีนี้เดินทางเยอะทั้งยุโรป เอเชีย บาหลี อินโดนีเซีย อังกฤษ สวีเดน ข้ามมาฝั่งเอเชียก็ทั้งเวียดนาม ลาว กัมพูชา ญี่ปุ่น รวมทั้งอเมริกาด้วย สถานที่เหล่านี้ที่ไปก็ได้ไปเรียนรู้หลักสูตรการเรียนการสอน Public Ad ของที่ต่างๆ มาวันนี้จะมาเล่าให้ฟังโดยวนกลับมาที่อเมริกาเพราะใครที่เรียน Public Administration คงทราบว่าเราเป็นมรดกตกทอดมาจากอเมริกา ดังนั้นการหยิบมาเล่าต่อจะทำให้เห็นความต่อเนื่องและรากเหง้าของเรา ซึ่งที่หยิบมาก็ตัดสินใจดูที่ Top 25 ของมหาวิทยาลัยที่สอน Public Administration ในอเมริกา ซึ่งใน 25 นี้ไม่ได้หยิบมาทั้งหมด จาก 300 มหาวิทยาลัยก็ดูที่สอนหลักสูตร Public Ad เลือกดูทั้งฝั่งตะวันออกตะวันตกผสมปนเปไป และที่มี Public Administration ทั้งในฟากรัฐศาสตร์บ้าง ทั้งที่แบบโดดเดี่ยวและที่เป็น school เด่นๆ หรือแม้แต่ทางฟาก business school ด้วย เลือกเป็นน้ำจิ้มมา 6 สถาบันและดูหลักสูตรที่สอนในระดับปริญญาตรี โท เอกมาเล่าให้ฟัง

ในระดับปริญญาตรีน่าสนใจ เราหยิบอันดับหนึ่งทาง Public Administration มา คือ Indiana University Bloomington แล้วเราก็หยิบฝั่งตะวันตกก่อนคือ University of Southern California (USC) ซึ่งอยู่ในสำนัก Sol Price School of Public Policy ข้ามฟากมาฝั่งตะวันออก ฝั่งนี้มีการผสมผสาน เราก็หยิบอันดับที่ใกล้เคียงกันมาคือ New York University (NYU) ซึ่ง Public Administration ไปฝังอยู่ในฟาก business school เป็น Wagner School แล้วก็ไปหยิบของ Humphrey School of Public Affairs ที่ University of Minnesota ซึ่งอยู่ตอนกลาง อีกแห่งคือ Frank Batten School ที่ University of Virginia (UVA) ที่อยู่แถวแมรีแลนด์ วอชิงตัน และสุดท้ายคือ Virginia Tech ซึ่งยังอยู่ใน Top 25 เราหยิบทั้ง 6 สถาบันนี้มาดู

ในระดับปริญญาตรี ต้องเข้าใจก่อนว่า Public Administration ในอเมริกาจะไม่ค่อยเน้นสอนปริญญาตรีเป็นหลัก พอเราดูจาก 6 สำนักก็พบว่าเหลือแค่ 4 สำนักที่สอน Public Ad ในระดับปริญญาตรี แล้วเราก็ไปดูว่าเขาสอนอะไร เราอยากรู้จุดยืนจุดเปลี่ยนเพื่อมาปรับการเรียนการสอนของเรา สิ่งหนึ่งที่เห็นคือ Public Ad ในระดับปริญญาตรีบางสำนักไม่ได้สอน เช่น Virginia Tech กับ Humphrey ไม่ได้สอน ขณะที่ USC สอน เราก็ดูว่าเขาสอนอะไร พบว่าเขาไม่ได้สอน pure Public Ad และไม่ได้อยู่ภายใต้ Political Science แต่เป็น School แยกออกมาต่างหาก และในสำนักก็มีความหลากหลายในตัวมันเอง ซึ่งเมื่อดู Public Ad ในไทยเราจะเห็นแก่นสาระชัดเจนว่าพูดถึง Public Ad แล้วจะครอบคลุมอะไรบ้าง แต่อเมริกาไม่ใช่ หลากหลายมาก ไปตั้งแต่ Environmental management เรื่อง Policy ก็เด่นมาก เศรษฐศาสตร์ก็มาแรง เขาผสมผสานเศรษฐศาสตร์กับการเมือง มีการผสมผสาน Public Ad บ้าง องค์การยังอยู่ Human Resources ยังอยู่ สิ่งที่เติมเข้ามาที่น่าสนใจคือกฎหมายกับ Public Ad ซึ่งเราเคยสอนในยุคแรกๆ ส่วนเรื่องการเมืองเราสอนอยู่แล้วและเป็นจุดแข็งของเราในการโยงการเมืองกับ Public Ad แล้วก็เรื่องของ Research Method อันหนึ่งที่เขาบวกเข้ามามากคือเรื่องจริยธรรม ซึ่งมีน้อยมากที่จะตอกย้ำในระดับปริญญาตรีของไทย

เราจะเห็นความหลากหลายของ Public Ad ระดับปริญญาตรีในอเมริกา แต่จุดที่เป็นหลักใหญ่ที่น่าสนใจเวลาพูดเรื่องการเรียนการสอน Public Ad ในอเมริกาส่วนใหญ่จะเป็นระดับปริญญาโท ซึ่งน่าสนใจมากทั้ง 6 สถาบันที่หยิบมาดู คือเวลาพูดถึง master ทาง Public Administration เรามักพูดถึง Master of Public Administration หรือ MPA อันนี้จะไปตามกระแส New Public Management ที่มาในช่วงทศวรรษ 80-90 แต่กำลังจะเคลื่อนไปประเทศไทยยังไม่ยอมทิ้ง แต่ต่างประเทศเริ่มทิ้งมาสิบปีแล้ว เทรนด์ของ New Public Management มันร่วงลงแล้ว เราจะเห็นเทรนด์ใหม่ของเขาคือ Master of Public Affairs หรือ Master of Science in Public Policy ที่มาแรง

คือ Master of Public Policy (MPP) เราจะเห็นความหลากหลายและความสอดคล้องขององค์ความรู้ระดับปริญญาโทใน 6 สำนักที่ยกมา นอกจากจะมีแก่นสาระของมันแล้วยังมีแก่นของ methodology เครื่องมือทางสถิติต่างๆ มาแรงอยู่ เพราะจำเป็นในการทำงานวิจัยที่จะจบหลักสูตรปริญญาโท แต่สิ่งนี้มีการต่อยอด เรามีพื้นฐานเรื่องสถิติเพื่อช่วยในการวิเคราะห์ สิ่งที่เราเห็นอีกอันคือ เศรษฐศาสตร์ ถ้าถามคนเรียน Public Ad ว่ากลัวอะไร เขากลัวตัวเลข คำนวณนิดหน่อยก็เริ่มทำหน้าไม่ค่อยดีแล้ว เรื่องเศรษฐมิติหรือ econometrics ก็มีแต่ต้องมองให้ออกว่าไม่ใช่ pure แต่เป็นตัวที่จะมาเชื่อมโยงกับ Public Ad เราเห็นเด่นๆ อยู่กลุ่มหนึ่งที่เป็นแกนสาระของ Public Ad อยู่แล้วคือเรื่อง organization แต่มีการเคลื่อนไปอีก คือ Organization ที่เราเรียนตอนปริญญาโท ทั้ง Organization theory ทั้ง behavior และ leadership เริ่มมีความสำคัญมากขึ้นและผสมผสานไปกับ Human Resources Management เรื่องที่ไม่เด่นในยุคที่เราไปเรียนคือเรื่องงบประมาณ เรารู้กระบวนการงบประมาณแต่เรื่อง financial หรือ forecasting เริ่มมีความโดดเด่นมากขึ้นในยุคหลัง ด้วยความที่สมัยก่อน Public Ad ไม่ค่อยชัด ไม่มีอะไรน่าตื่นเต้น แต่ปัจจุบัน Public Policy น่าสนุก มีเครื่องมือที่หลากหลายแต่มันไม่ได้ใช้อย่างโดดเดี่ยว มีโปรแกรมต่างๆ เข้ามา รวมทั้งมี data ดังนั้นในยุคนี้ Public Policy มีความน่าสนุกน่าเรียนอย่างยิ่ง

Policy ที่ต้องตัดสินใจมีเรื่อง financial ซึ่งสมัยก่อนไม่น่าสนุก แต่สมัยนี้สนุกเพราะมันมากับนโยบายเรื่องอื่นๆ ทั้ง Public/Private, Profit/Non-profit organization, Leadership Management ทั้งหลายที่ยังอยู่กับเรามันไม่ไปไหน แน่นอนคือเรื่องบริบท จะเรียกว่า Public Administration and Society ก็ได้ ทุกสำนักต้องรู้บริบททั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม แต่ตอนนี้บริบทมีทั้งเรื่องพลังงาน สาธารณสุข ปัญหาสังคม สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ การศึกษา และอื่นๆ อีกมากที่เราไม่เคยเจาะลึก ในระดับปริญญาโทจึงเห็นว่ามีตัวเลือกที่ขยายไปได้อีก สามารถเปิดเป็น Public Policy

Analysis ได้ ตรงนี้เราต้องเติมเรื่องคอมพิวเตอร์, วิศวกรรมการตัดสินใจ, Data Mining, Big Data อยู่ที่ว่าเราจะประมวลข้อมูลนั้นได้อย่างไรซึ่งก็ต้องไปขึ้นกับ methodology ที่ใช้ แต่สิ่งที่ไม่ทิ้งแน่นอนคือเรื่องกฎหมาย เรื่องจริยธรรม

ฉะนั้นเราจะเห็นได้ว่าระดับปริญญาโทมีหลักสูตรที่หลากหลายมากขึ้น สามารถเลือกเรียนได้ จะไปทาง school แบบเดิม หรือจะเน้น Management ก็ได้ เพราะอยู่ในสำนักของ business school หรือจะโยงกับ Public/Private ก็จะเป็นอีกรูปแบบหนึ่ง Intersectoral Management, Sustainable Development, Global Studies ก็มีด้วย

พอเราดูระดับปริญญาเอกเราพบว่าตัวหลักที่เป็น Public Ad ยังอยู่ที่เดิมไม่มีปัญหา สิ่งที่ต้องเรียนก็ต้องเรียนเพราะเป็นพื้นฐาน (foundation) แต่มันยืดหยุ่นและปรับตัว ไม่ว่าจะเป็นสำนัก Humphrey School, Wagner School, Indiana University Bloomington, Sol Price School, Virginia Tech, Frank Batten School เหล่านี้เขาไม่ดีไซน์หลักสูตรแบบแข็งทื่อตายตัว เขาจะเปิดให้เราเลือกซ็อปเองได้ พูดง่ายๆ ถ้าเราตัดสินใจไปเรียนแต่ละสำนักในอเมริกาสามารถเลือกซ็อปได้ พูดคุยดีไซน์ให้เหมาะกับแต่ละคน คือเริ่มต่างจากระดับปริญญาโทที่ซ็อปแบบสำเร็จรูป ปริญญาเอกถูกออกแบบมาในลักษณะถ้าเธอเข้ามาฉันให้เรียนนิดหน่อย ที่เหลือฉันจะถามเธอว่าสนใจอะไร จะไปทางไหน แต่ละสำนักมีเอกลักษณ์ของตัวเอง เช่น Indiana University จะเน้นความถนัดไปทาง Financial Management เป็นต้น

รศ.ดร.โสภารัตน์ จารุสมบัติ:

เป็นประโยชน์มากสำหรับคนอยากศึกษาต่อ มีทางเลือกที่จะไปลงในรายละเอียดในหลายฟิลด์ที่มีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวอย่างมาก การเรียนการสอนในต่างประเทศ เราจะเห็นภาพว่าการศึกษา Public Administration ถ้าศึกษาแก่นจริงๆ อาจต้องเป็นระดับปริญญาเอก แต่ระหว่างทาง ปริญญาตรี ปริญญาโทมันมีความหลากหลายในตัวเองค่อนข้างสูง เราสามารถเลือกแล้ว

ดูได้ว่ามีประเด็นอะไรที่น่าสนใจและต่อยอดได้ จริงๆ แล้วในการศึกษา Public Ad ว่ากันว่าเป็นการศึกษาเกี่ยวกับภาครัฐ แต่ในเนื้อของภาครัฐมีพื้นที่ค่อนข้างใหญ่และกว้างขวาง สาเหตุหนึ่งที่ทำให้ Public Policy ได้รับความสนใจมากในช่วงที่ผ่านมาก็เพราะโลกมันเปลี่ยนเยอะ มีประเด็นใหม่ๆ เข้ามาเยอะ ทำให้องค์กรหรือภาครัฐเองต้องพยายามปรับตัวเข้ากับสิ่งเหล่านั้นด้วย ซึ่งความพยายามปรับตัวเข้ากับสิ่งเหล่านั้นองค์ความรู้แบบเดิมไม่พอ โดยส่วนตัวคิดว่า Public Administration มี 2 approach คือ Traditional Public Ad เป็นพื้นฐาน กับอีกแบบคือ Contemporary Public Ad หรือแบบร่วมสมัยที่เอาประเด็นต่างๆ เข้ามาขับเคลื่อนให้เราเข้าใจโดยอาศัยองค์ความรู้อื่นประกอบ ซึ่งแบบหลังนี้ต้องใช้ศักยภาพหลายด้าน เพราะการจะเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของแต่ละเรื่องเป็นสิ่งสำคัญ ต้องมีทักษะใหม่ๆ ใช้องค์ความรู้ เช่นในเชิงเศรษฐศาสตร์ เป็นวิธีการวิเคราะห์แบบเชิงตรรกะมากขึ้น ต้องมี data มาสนับสนุนและมองอย่างเป็นระบบมากขึ้น Policy Analysis เป็นสิ่งสำคัญที่จะบอกว่าอะไรทำได้ทำไม่ได้ ทำแล้วจะเกิดอะไรขึ้นซึ่งนัก Public Ad ต้องตอบต่อไป ดิฉันเคยทำงานกับนักเศรษฐศาสตร์โดนโยนคำถามกลับมาตลอดว่าเขาดีไซน์เครื่องไม้เครื่องมือ ไม่ว่าจะเป็นภาษี กฎหมายมากมาย แต่ในท้ายที่สุดเขาถามว่าทำไมไม่เกิดอะไรเสียที Public Ad ช่วยตอบหน่อย แล้วการที่รัฐลงทุนลงแรงไปมากมายส่งผลอะไรบ้าง เขาอยากให้คนศึกษา Public Ad ตอบโจทย์เหล่านี้มากขึ้น

อีกประเด็นคือน่าสนใจว่าเมื่อก่อนเรามักพูดว่าผู้เรียนควรทำอย่างไร ปรับตัวอย่างไร แต่ตอนนี้มีคำถามว่าผู้สอนเองที่ควรปรับเปลี่ยนและเป็นส่วนสำคัญด้วย วันนี้เราเห็นพ้องต้องกันในประเด็นหนึ่งคือ แม้เราจะมีจุดยืนของการเป็น Public Administration ที่ดี แต่ก็มีจุดที่ต้องปรับเปลี่ยน ขอให้ทั้งสามท่านนำเสนอข้อสังเกตทิ้งท้ายว่าเราควรเปลี่ยนหรือยัง เปลี่ยนอะไร และที่สำคัญเปลี่ยนอย่างไร

ศ.ดร.อัมพร ธำรงลักษณ์:

Public Administration เราอยู่ในสภาวะที่เจอกับพลวัตของหลายทาง การเมืองไม่ต้องพูดถึงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นอยู่แล้ว ตัวหนึ่งที่เจอหนักๆ คือ เรื่อง data technology เราพยายามตอกย้ำมา 20-30 ปีว่ามันเป็นเรื่อง disruption แต่สิ่งเหล่านี้ต้องระวังเมื่อพูดถึง data เพราะ data ในภาครัฐมีปัญหา ข้อมูลภาครัฐที่มีอยู่บางทีเชื่อถือไม่ได้ ขาดการตรวจสอบความถูกต้อง หรือมันไม่มีหรือมีแล้วเอาออกมาใช้ไม่ได้ เหล่านี้ส่งผลต่องานวิจัย ทำให้งานวิจัยไม่มีคุณภาพเท่าที่ควร เพราะความสามารถในการวิจัยเราค่อนข้างจำกัดในการประมวล methodology เราก็ยังอ่อน อย่างไรก็ตาม data ไม่ใช่ทุกอย่าง แม้การตัดสินใจทุกอย่างต้องใช้ data ทำโมเดลการวิเคราะห์ แต่โมเดลนั้นไม่ใช่จุดสิ้นสุดในตัวมันเอง เพราะสิ่งสำคัญคือคนที่นำ data ไปใช้ตัดสินใจต่างหากว่าจะใช้อย่างไร หยิบอะไรไป ดังนั้น data ในตัวมันเองนั้นดิบต้องเอาไปทำให้มันมีความหมายก่อนจะเอาไปใช้

สมาคมมองเห็นความสำคัญของการผสมผสานศาสตร์ การปรับการเรียนการสอนซึ่งในบริบทสถาบันอาจเป็นไปได้ช้า เราจึงจะเปิดหลักสูตรผสมผสานวิศวะคอมพิวเตอร์บวกกับจิตวิทยา บวกกับ Public Administration ออกมาเป็นหลักสูตร Data Analytic for Public Administrator ลองไปหลายรอบแล้ว น่าจะเปิดหลักสูตรนี้ได้ในปีงบประมาณนี้ และจะมีหลักสูตรอื่นๆ ตามมาเป็นซีรีส์ หากมีคนสนใจเราก็จะสอนไปเรื่อยๆ

ผศ.ดร.ณัฐกริช เปาอินทร์:

ผมเห็นด้วยกับ ศ.ดร.อัมพรอย่างมากในเรื่องปัญหาของข้อมูล ยุคนี้มีเพิ่มมากขึ้นจนกระทั่งเราเรียกมันว่า Big Data แต่ข้อมูลยิ่งมีมากเท่าไรมันเป็นเรื่องน่าแปลก บางทีความฉลาดของเราอาจจะน้อยลง เพราะปัญหาหนึ่งของ Big Data คือความสามารถในการแยกแยะว่าข้อมูลนั้นเป็นข้อเท็จจริงหรือ

ความเห็น แล้วความเป็น Big Data ก็มีองค์ประกอบตามที่ เบอร์นาร์ด มาร์ (Bernard Marr) ซึ่งเป็นคนคิดคำนี้กล่าวไว้ คือ 4V โดยที่ V ตัวแรกคือ Volume ขนาดต้องใหญ่ เขานับเป็น petabyte แล้วคือขนาดมหาศาลที่อยู่บนคลาวด์ V ตัวที่สอง คือ Velocity การจัดเก็บข้อมูลต้องรวดเร็ว ไม่ใช่รายปี รายเดือน รายวัน แต่ต้อง real time เพราะเรามี digital footprint อยู่ตลอดเวลาในขณะที่เราใช้ google ใช้โซเชียลมีเดียทั้งหลายมันเก็บเรียบร้อย แม้กระทั่งบัตรสมาชิกที่ซื้อของต่างๆ เมื่อ data มันใหญ่ขึ้นทำให้เขาพยากรณ์ได้ว่าจะจัดซื้อของเท่าไร สาขานี้ควรลงอะไรเท่าไร V ตัวที่สาม Veracity คือความแม่นตรงซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญ แต่เราจะผ่านข้อนี้หรือไม่ V ตัวที่สี่คือ Variety ข้อมูลไม่ใช่แบบสอบถามหรือตัวเลขอีกต่อไปแล้ว ข้อมูลคือทุกสิ่ง วิดีโอ เสียง ฯลฯ ปัญหาคือ TMI (too much information) หรือข้อมูลล้นเกิน สำหรับผมคิดว่าหน้าที่ของเราในการสอนนักศึกษาคือต้องสอนให้เขาสามารถคัดกรองข้อมูลได้ อันไหนเป็น fact และเป็นประโยชน์ในส่วน input มิเช่นนั้นจะเป็น garbage in, garbage out[2] ต้องทำให้เขาวิเคราะห์ให้เป็นและนำไปใช้ให้ได้ ซึ่งเป็นความท้าทายมาก เราสามารถเลือกได้ว่าข้อมูลไหนเกี่ยวข้องหรือไม่เกี่ยวข้อง วันนี้เราพูดว่าผู้เรียนต้องเป็นจุดศูนย์กลาง เรื่องนี้เป็นดาบสองคมและต้องนิยามเรื่องนี้ให้ดี ไม่ใช่เพียงให้เขานำเสนอหรือถกเถียงแต่สิ่งสำคัญคือเราจะสร้างสภาวะแวดล้อมอย่างไรให้นักศึกษาได้เรียนรู้ก่อนจะเจ็บตัวจริง ของบางอย่างเจ็บตัวทีเดียวมันจบ เป็นหน้าที่ของเราในการประคับประคองนักศึกษา

สุดท้ายสถานการณ์ทุกวันนี้เรามีลักษณะเป็นผู้บริโภคสูง เป็นนักวิจารณ์ตัวยง ชอบรีวิว ชอบติดดาว มีความสามารถเป็นอวตารสูงมาก เมื่อ

---

[2] garbage in, garbage out แปลตรงตัวว่าป้อนขยะเข้าไปก็ได้ขยะออกมา เป็นสำนวนอธิบายว่าถ้าใส่ข้อมูลที่ผิดๆ ไม่ถูกต้องเข้าไปในคอมพิวเตอร์ ผลลัพธ์ที่ได้ออกมาก็จะผิดพลาด

อยู่หลังคีย์บอร์ดคอมเมนต์เต็มที่ แต่ถามในห้องเรียนกลับไม่มีใครตอบ นี่คือปรากฏการณ์ที่เป็นโจทย์ของเราว่าทำอย่างไรให้นักศึกษาของเราไม่ใช่เพียงแค่เป็น user หรือ smart buyer เท่านั้น แต่ต้องเป็น innovator ในเชิง Public Ad ได้ ซึ่งเราคงต้องมาช่วยกันคิดในรายละเอียดต่อไป

ศ.ดร.ศุภชัย ยาวะประภาษ:

เท่าที่ไปค้นดูเวลาเราพูดถึง Public Policy Education ผมไม่แน่ใจว่าอันนี้จะถูกหรือไม่ แต่ฝากให้คิด ที่ผ่านมาเราสร้างคนให้เป็น Policy Analyst แต่จริงๆ แล้ววันข้างหน้าเราอาจต้องให้ความสำคัญกับการที่จะเป็น Change Maker มีบางประเด็นที่เห็นต่างจาก อ.ณัฐกริช คือผมไม่เชื่อว่ามหาวิทยาลัยเป็น pre-service training หรือเทรนคนให้ไปรับราชการเหมือนโรงเรียนนายร้อย แต่เราเป็นมหาวิทยาลัย จริงๆ แล้วเราต้องสร้างคนให้ไปเปลี่ยนราชการ เพราะถ้าคนของเราไปทำสิ่งที่คนอื่นเคยทำ พรุ่งนี้ไม่มีทางเปลี่ยน นี่เป็นประเด็นหนึ่งที่อยากฝาก

ถ้าจะให้เป็น Change Maker มันมี Skill Sets เช่น problem definition, solution development, policy implementation เป็นต้น มีหลายเรื่องที่จะต้องดู ซึ่งจริงๆ แล้วอาจนึกกันไม่ค่อยออก เพียงแค่เรื่องเดียวเรื่อง problem definition ก็ไม่ใช่เรื่องง่ายเลย และต้องมี imagination

อีกเรื่องที่อยากฝาก ถ้าเราพูดถึง Public Policy ในอเมริกามันเดินมาถึงสิ่งที่เรียกว่าเป็น Evidence Based เมืองไทยยังไม่พูดถึงเรื่องนี้ ในอเมริกาเริ่มพูดเรื่อง Performance Based แล้ว แต่เรายังไม่ถึงกระทั่ง Evidence Based เพราะ Policy ของเราไม่ based on Evidence เท่าไรเลยไม่รู้ว่าเราอยู่ตรงไหน อันนี้ฝากไว้คร่าวๆ

เรื่องการเรียนการสอนมีหลายอย่างแต่ที่อยากจะฝากคือ gamification เด็กที่นั่งอยู่นี้โตขึ้นมาพร้อมกับการเล่นเกมซิมส์ (The Sims) ดังนั้นการ

เรียนการสอนมันต้องเปลี่ยนทั้งหมด สมัยผมเรียนปริญญาโทปี 1977 เรียนลักษณะเป็นกรณีศึกษา (case study) มันมีตัวอย่างให้เห็นว่าเปลี่ยนหมดแล้ว นี่เป็นตัวอย่างการเรียนการสอนวิชา The Introduction to the Analysis of Public Policy ที่มหาวิทยาลัยซีราคิวส์ อย่างหนึ่งที่แปลกกว่าที่อื่นคือเขาเน้นเรื่องการเป็นพลเมือง (citizenship) ผมเคยถามคณบดีที่นั่นว่าตรงนี้สำคัญอย่างไร เขาบอกว่าคนเก่งหาไม่ค่อยยากแต่คนที่เป็น good citizen หายาก และสำหรับซีราคิวส์ อาจารย์คนไหนเป็นคนเก่งแต่ไม่เป็น good citizen ก็หาที่อยู่ใหม่ เพราะเขามองว่าความเป็น good citizen สำคัญ ผมคิดว่าวันนี้เราก็เดินมาถึงจุดที่พูดเรื่อง citizenship มากขึ้น

ในส่วนบทบาทของผู้สอนวิชานโยบายสาธารณะ ขอยกคำกล่าวของศาสตราจารย์วิลเลียม คอปลิน (William D. Coplin) แห่งซีราคิวส์ที่กล่าวไว้ว่า "I am your coach to help you become a career professional and effective citizen and you are my apprentices" และมีทักษะ (skill sets) หลายอย่างที่อยากสร้างให้เกิดในคนของเขา แต่ละทักษะน่าสนใจ ทักษะแรกคือมีความรับผิดชอบ (Taking Responsibility) ถ้าจะเป็น good citizen ต้องมีความรับผิดชอบ การจะมีความรับผิดชอบต้องทำอย่างไรบ้าง กระตุ้นตัวเอง มีจริยธรรม จัดการเวลา จัดการเงินเป็น สองคือ พัฒนาศักยภาพทางร่างกาย (physical skills) เพราะไม่มีส่วนนี้ก็ทำอย่างอื่นไม่ได้ ของจุฬาฯ ตอนที่คิดเรื่องคุณลักษณะของบัณฑิต 1 ใน 9 ข้อของจุฬาฯ คือเรื่องสุขภาพ ยังมีอีกหลายเรื่องที่ซีราคิวส์พูดถึง เรื่อง Communicating Verbally, Communicating in Writing, Working Directly with People, Influencing People, Gathering Information (เช่น ใช้ห้องสมุดเป็น, ใช้ commercial databases เป็น, search web เป็น, conduct interviews ได้, use surveys และ keep and use records), ใช้ข้อมูลเชิงปริมาณได้ (Quantitative Data), ถามและตอบคำถามที่ถูกต้อง (Asking and Answering the Right Questions) ถ้าถามคำถามผิดคำตอบมันไม่ถูกอยู่แล้ว สุดท้ายคือทักษะการแก้ปัญหา (Solving

Problems) สำหรับเรื่องที่อยากกล่าวถึงอีกเรื่องคือ Performance Based of Public Policy แต่เวลาไม่พอ เบื้องต้นผมคิดว่าถ้าพูดถึงอนาคตอาจต้องเน้นเรื่องเหล่านี้มากขึ้น

รศ.ดร.โสภารัตน์ จารุสมบัติ:

หัวข้อวันนี้เป็นประเด็นสำคัญที่ทิ้งไว้ให้พวกเรากลับไปคิดกันต่อ ในฐานะที่สนใจ Public Administration และไม่ใช่ Pure Public Administration แต่เชื่อมโยงกับอีกหลายฟิลด์การศึกษา เราจะทำอย่างไรให้สิ่งที่เราสนใจเป็นประโยชน์ต่อไปได้ เราพูดถึงทั้งในแง่ความรู้ที่เรามี ที่เราทำกันอยู่ทุกวันนี้ว่าเพียงพอไหม คงมีทั้งส่วนที่เราต้องหาเพิ่มเติม ในโลกทุกวันนี้อินเทอร์เน็ตเปิดโอกาสให้เราสืบค้นมากมาย แต่ถ้าค้นไม่เป็นเราก็ไม่เจอ ไม่ตรง หรือใช้เวลามาก การแสวงหาความรู้บนโลกที่มีข้อมูลมากมายเราจะใช้ประโยชน์มันได้อย่างไร

ในแง่ขององค์ความรู้ที่มีอยู่ เราพูดกันถึงว่าการเข้าใจในส่วนที่เกี่ยวกับบริหารรัฐกิจ รัฐประศาสนศาสตร์ ในบริบทของโลกปัจจุบัน Public Administration แบบเดิมคงตอบคำถามได้ไม่เพียงพอ เพราะมีสิ่งต่างๆ เกิดขึ้นมากมายต้องใช้ความรู้ในศาสตร์อื่นเข้ามาซึ่งเรื่องนี้เราก็พูดกันมานานแล้ว โดยเฉพาะในส่วนของการศึกษาในประเด็นใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกไร้พรมแดน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความมั่นคง สิ่งแวดล้อม สุขภาพ ศาสตร์เดิมๆ ที่เป็นพื้นฐานของเราก็ยังต้องปรับ ทำอย่างไรให้องค์กรสามารถดำรงอยู่ แต่แค่นี้ไม่พอสำหรับการศึกษา Public Ad ปัจจุบัน ปัญหาใหม่เกิดขึ้นองค์กรในสมัยก่อนก็อาจยังปรับตัวไม่เพียงพอ คนที่สนใจศึกษาในด้านการจัดการองค์กรอาจต้องไปถึงการออกแบบองค์กร (Organization Design) เลยด้วยซ้ำเพื่อให้เห็นภาพใหม่ๆ มองไปข้างหน้า อาจต้องใช้โมเดล การเอา data เศรษฐมิติมาพยากรณ์ว่าอะไรจะเกิดขึ้น แล้วองค์กรควรจะหน้าตาเป็นอย่างไร หน้าตาในที่นี้ไม่ได้หมายถึงที่เราเรียนเมื่อ 30 ปีที่แล้ว Flat Organization, Pyramid Organization มัน

ไม่ใช่อีกต่อไปแล้ว

เรื่องทักษะแบบใหม่ ทักษะเป็นเรื่องใหญ่สำหรับคนในยุคปัจจุบัน เพราะเราต้องพัฒนาตัวเองให้มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการมองประเด็นปัญหา การแก้ปัญหา รัฐศาสตร์เราสอนเรื่องการระบุปัญหา (identify problem) มาโดยตลอด เราเก่งมากในเรื่องนี้ แต่เราหาวิธีแก้ปัญหา (solution) ไม่ค่อยจะเจอ ในยุคใหม่คนรุ่นใหม่ขอ solution ที่เป็น solution ที่มีทางเลือกในการตัดสินใจ อีกเรื่องหนึ่งที่เราพูดถึงกันคือเรื่องวิธีการในการเรียนการสอนในรูปแบบต่างๆ

ถามตอบ Q&A

ถาม ผศ.ดร.ณัฐกริช:

อยากให้อาจารย์ขยายความเรื่องการใช้เทคนิคอีโคโนเมทริกซ์ในการศึกษาด้านนโยบาย

ผศ.ดร.ณัฐกริช เปาอินทร์:

ต้องบอกก่อนว่าตอนเรียนปริญญาโทที่ USC จะเป็นลักษณะของ problem based ผมจบ Master of Public Policy and Management แต่ปริญญาเอกจบทางด้าน Political Science ในด้าน Public Policy and Methodology ในส่วนของการใช้เศรษฐมิติโมเดลต่างๆ ผมต้องเรียนว่าเป็นการบูรณาการใช้เครื่องมือหลากชั้นหรือ Multi Layers Analysis ซึ่งรวมทั้ง Econometric, Risk Management, SWOT, Stakeholder Dynamic จนกระทั่ง Structure of the Game ถ้าพูดในมุมของทฤษฎีเกมจะบอกว่าใครเป็นผู้เล่นบ้าง ซึ่ง จอห์น แนช (John Nash) ทำสำเร็จในวิทยานิพนธ์ของท่าน สามารถ interact ผู้เล่นมากกว่าสองคน ขณะที่ในโลกความเป็นจริงเรามีผู้เล่นอนันต์ (infinity)

สรุปง่ายๆ เราต้องเอาศาสตร์ของเครื่องมือทั้งหมดมาใช้เป็นฐานในการสร้างแอปพลิเคชันบางตัว วันนี้สิ่งที่สถาบันการศึกษาควรทำ นอกจากเป็นผู้เล็กเชอร์แล้วควรทำตัวเป็นพาร์ตเนอร์กับนักศึกษา เขาได้ความสดความใหม่ในมุมมอง เรามีความเป็นไปได้ (feasibility) ถ้าเราสามารถประสานกับนักพัฒนา (developer) แล้วทำได้ เมื่อเขาเรียนจบไปแล้วเราจะได้แอปพลิเคชั่นหนึ่งตัวที่ต่อยอดจากทฤษฎีเกม ต่อยอดไปสู่อื่นๆ ซึ่งสุดท้ายกลายเป็น AI นี่คือห่วงโซ่ที่ควรเกิดขึ้น เมื่อสถาบันการศึกษาเป็นพาร์ตเนอร์กับนักศึกษา นักพัฒนา แล้วทำให้เกิด end product ตัวหนึ่ง ส่วนลิขสิทธิ์ก็สามารถคุยกันได้ว่าจะแบ่งกับส่วนต่างๆ ที่ร่วมกันทำงานอย่างไร นั่นน่าจะเป็นทางออกทางหนึ่ง

ผู้เข้าร่วม:

ตอนนี้สนใจเรื่องเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมในกระบวนการวิเคราะห์นโยบายสาธารณะ ผมทำวิจัยเกี่ยวกับอุบัติเหตุ แก้ปัญหาพฤติกรรม เช่น การไม่ใส่หมวกกันน็อก ขอถามทั้งสามท่าน อาจารย์มองเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมมอง Irrational Behavior ซึ่งต่างจาก Rational Model ในการที่เราวิเคราะห์นโยบายสาธารณะอย่างไร แล้วจะมีวิธีการประยุกต์ใช้ในกระบวนการวิเคราะห์นโยบายอย่างไรได้บ้าง

ผศ.ดร.ณัฐกริช เปาอินทร์:

ผมคิดว่าเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมเป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก ยกตัวอย่างง่ายๆ ตามหลักเศรษฐศาสตร์ บวกหนึ่งลบหนึ่งเท่ากับศูนย์ นั่นหมายความว่าไม่มีอะไรเกิดขึ้น สมมติท่านมีเงินในเซฟสามล้านบาทที่ทำมาหากินมาสิบปีอยู่มาวันหนึ่งมีคนให้ลอตเตอรี่หนึ่งใบถูกรางวัลสามล้านบาท ปรากฏระหว่างทางที่จะไปขึ้นเงิน คนที่บ้านท่านโทรมาบอกว่าเซฟที่บ้านถูกงัด เงินหายไปแล้วสามล้าน คำถามคือท่านจะทำอย่างไร ท่านจะรู้สึกอย่างไร ถ้าคิดตามหลักเศรษฐศาสตร์ มีเงินสามล้าน หายไปสามล้าน เท่ากับท่านต้องรู้สึกเฉยๆ แต่

พอเป็นเศรษฐศาสตร์พฤติกรรม เขาพูดถึงสมอง 3 ส่วน ซึ่งมีความสอดคล้องกับ neuroscience สมองส่วน neocortex reptilian limbic เขาบอกว่าตามหลักของ Kahneman's Mind Clarifying Theory มนุษย์จะใช้สมองส่วนริมบริกเบรนกับเรพทิเลียนก่อน แปลว่าเราใช้อารมณ์ในการตัดสินใจ เราไม่ได้ใช้เหตุผลก่อน เราไม่ได้ made to rational นี่แหละที่จะนำมาเป็น policy tools มันขึ้นกับสถานการณ์และดุลยภาพ ผมเห็นด้วย 100% ว่าเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมสามารถนำมาใช้ดีไซน์นโยบายได้

ศ.ดร.ศุภชัย ยาวะประภาษ:

ผมไม่รู้ว่าอาจารย์ตั้งคำถามถูกไหม ถ้าอาจารย์ต้องการจะแก้ปัญหาอุบัติเหตุอย่างที่ว่า ความสนใจของผมจะไปอยู่ที่ Cognitive Sociology หรือ Cognitive Anthropology มากกว่า คือทำความเข้าใจกับมนุษย์ไม่ใช่ในมิติของเศรษฐศาสตร์ แต่เผอิญว่าอาจารย์มาจากสายเศรษฐศาสตร์ผมเลยไม่แน่ใจ คำถามที่ตั้งมามันพุ่งตรงไปที่บางอย่างที่คิดเอาไว้แล้ว เพียงแต่ถ้าให้ผมดูสถานการณ์ผมอาจมองมันอีกแบบ แล้วผมก็ไม่แน่ใจว่าเราใช้คำศัพท์ (terminology) เดียวกันหรือเปล่า เรื่องนี้คงต้องนั่งคุยกันแล้วหยิบสถานการณ์มาดู ผมมีเลนส์หนึ่ง อาจารย์ก็คงมีอีกเลนส์หนึ่ง จริงๆ แล้วเรื่อง Public Policy มันไม่ใช่สาขาของ Public Administration การจะทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องพวกนี้ต้องการคนทุกสาขามาช่วยมากกว่า ระดมสมองร่วมกันอาจทำให้เราได้คำตอบ ผมมีลูกศิษย์ปริญญาเอกที่ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง Cloudsourcing โดยเริ่มจากการระดมสมอง ผมอาจจะเชื่อเรื่องพวกนั้นมากกว่า

ศ.ดร.อัมพร ธำรงลักษณ์:

อาจจะตอบไม่ค่อยตรงเท่าไร อาจใช้คำเดียวกันก็ได้ เพราะอาจารย์พูดถึงพฤติกรรมการขับขี่ยวดยาน อาจารย์อาจเรียก Nash theory แต่เรามองเป็นเรื่องของจิตวิทยา เวลาที่เราจะ regulate พฤติกรรมคนและจะหันคนให้มาอีกทาง เราเข้าใจว่า regulation พื้นฐานมาจากทฤษฎีเศรษฐศาสตร์เยอะ

แต่ถ้ามองลึกๆ ในทางจิตวิทยาอาจทำให้เราเข้าใจพฤติกรรมคน อาจารย์คิดง่ายๆ ระบบนี้ทำไมเวิร์กในประเทศอื่นแต่ไม่เวิร์กในประเทศไทย คนไทยไปอยู่ประเทศอื่นก็โอเคแต่มาประเทศไทยแล้วเป็นเหมือนเดิม ถ้าเราจะควบคุมให้เขาเปลี่ยนพฤติกรรมมีอะไรทำได้บ้าง มองอีกด้านหนึ่งคือ การเก็บค่าสถิติอาจจะเห็นแพตเทิร์นและสามารถอธิบายได้ เขาไม่สวมหมวกกันน็อกหรอกแต่ก่อนเราก็ทำเหมือนกัน สังเคราะห์มาแล้วถึงจะตั้งป้อมตั้งโต๊ะจับปรับก็ได้แค่วันเดียว พรุ่งนี้ก็เหมือนเดิม สำหรับเรามันขึ้นอยู่กับโจทย์ที่ตั้ง เราเน้นไปทางจิตวิทยาส่วน data ก็น่าจะช่วยได้เยอะในการที่ออกมาเป็นนโยบายในเชิง regulation

รศ.ดร.โสภารัตน์ จารุสมบัติ:

จริงๆ แล้วเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมเรื่องสิ่งแวดล้อมทำไว้เยอะมาก ไม่ใช่เพื่อการอธิบายแต่เพื่อจะเปลี่ยนพฤติกรรม เวลาวิจัยลงไปทำโมเดลจะทำสถานการณ์สมมติเลยเพื่อให้คนเปลี่ยนพฤติกรรมจริงๆ ฟังจากหลายๆ ท่านจะเห็นว่าเราต้องการปรับและเปลี่ยนแปลงในหลายเรื่อง แต่เนื่องจากเวลามีน้อยแต่ละท่านจึงพูดเพียงประเด็นสำคัญๆ ถ้าอยากติดตามตอนต่อไปสามารถอ่านได้ในหนังสือ *พลิกภาครัฐ*[3] เป็นการรวบรวมบทความหลายคนในสาขา Public Administration พลิกหน้าแรก คณบดีโปรยหัวไว้ท้าทายมากและถ้าฟังวันนี้คงได้คำตอบบางอย่าง สาขาบริหารรัฐกิจตายแล้วใช่ไหม ภาครัฐไทยไม่ได้ปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์มากน้อยแค่ไหน ในนี้พยายามจะบอกเราว่าการที่ Public Administration จะอยู่ได้ต้องมีการปรับเปลี่ยนหลายอย่าง และมีหลายเรื่องที่ภาครัฐต้องปรับต้องเปลี่ยน นับเป็นวิทยาทานจากคณะรัฐศาสตร์ในวาระครบรอบ 70 ปีที่จะมอบให้แก่ทุกท่านที่มาร่วมฟังในวันนี้

---

[3] โสภารัตน์ จารุสมบัติ, บรรณาธิการ, *พลิกภาครัฐ สู่การบริหารจัดการยุคใหม่* (ปทุมธานี: ศูนย์วิจัยดิเรก ชัยนาม คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2562)

คณะรัฐศาสตร์

คณะรัฐศาสตร์

Panel 3: สาขาการเมืองการปกครอง[1]
รัฐ(ชาติ) เทคโนโลยี และความขัดแย้งในศตวรรษที่ 21

วิทยากร

- อ.วศิน ปั้นทอง คณะรัฐศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์
- อ.ดุลยภาพ จาตุรงคกุล คณะรัฐศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์
- รศ.ธเนศ วงศ์ยานนาวา คณะรัฐศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์

ดำเนินรายการโดย

ผศ.ดร.ประจักษ์ ก้องกีรติ รองคณบดีฝ่ายวิจัยและบริการวิชาการ
คณะรัฐศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์

[1] เสวนาสาขาการเมืองการปกครอง วันที่ 13 มิถุนายน 2562 ณ ห้อง ร.103 คณะรัฐศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

ผศ.ดร.ประจักษ์ ก้องกีรติ:

ขอต้อนรับทุกท่านเข้าสู่เวทีสุดท้าย เป็นเวทีของสาขาการเมืองการปกครอง เราตั้งชื่อไว้ว่า “รัฐ(ชาติ)” เราจะมาคลี่คอนเซ็ปต์นี้ด้วย เพราะบางทีเราพูดติดกัน “รัฐชาติ” แต่ว่ามันไม่ใช่สิ่งเดียวกัน สิ่งที่เรียกว่า “รัฐ” หรือ state กับสิ่งที่เรียกว่า “ชาติ” หรือ nation มันอยู่ด้วยกันได้ยังไง ขัดแย้งกันหรือไม่เป็นประเด็นที่จะคุยกันในวันนี้

ส่วนคำว่า “เทคโนโลยี และความขัดแย้งในศตวรรษที่ 21” จุดประสงค์ของหัวข้อนี้คือ ในการเมืองที่เป็นจริงในปัจจุบันคงไม่มีใครปฏิเสธว่าโลกเข้าสู่ยุคใหม่ที่มีความท้าทาย บางคนเรียกว่าเป็น “ยุคแห่งความไร้ระเบียบ” ของโลก และบทบาทของรัฐก็ถูกท้าทายอย่างมาก ในยุคนี้เหตุผลหนึ่งที่ทำให้ความไร้ระเบียบเกิดขึ้นแล้วการเมืองทั่วโลกปั่นป่วนวุ่นวาย ซึ่งการเมืองไทยก็อาจจะอยู่ในนี้ด้วย ก็คือบทบาทของเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไปโดยเฉพาะเทคโนโลยีด้านการสื่อสาร เวลาเราพูดถึง “โลกาภิวัตน์” เราพูดถึงโลกที่เชื่อมร้อยเข้าหากัน ตัวที่สำคัญมากคือการปฏิวัติด้านเทคโนโลยี โดยเฉพาะเทคโนโลยีด้านการสื่อสารที่เปลี่ยนเร็วกว่าตัวรูปแบบรัฐเองนำมาซึ่งความท้าทาย ไม่ว่าจะเป็นการปฏิวัติดิจิทัล บทบาทของโซเชียลมีเดียต่างๆ ในโลกยุคปัจจุบัน

เราจึงชวนอาจารย์ 3 ท่านมาคุยกันเรื่องนี้ซึ่งทั้ง 3 ท่านก็สนใจประเด็นนี้ โดย 2 ท่านเป็นอาจารย์รุ่นใหม่ ส่วนอาจารย์ธเนศก็เป็นอาจารย์รุ่นอาวุโส ฉะนั้นวันนี้เราจะได้ฟังทั้ง old wisdom และ young wisdom

เวทีนี้จะเริ่มต้นด้วยอาจารย์วศิน ปั้นทอง ซึ่งจบปริญญาตรีที่คณะรัฐศาสตร์แล้วก็จบปริญญาโท 2 ใบ ใบหนึ่งด้านยุโรปตะวันออกศึกษาที่ University College London อาจารย์สนใจศึกษาคาบสมุทรบอลติกซึ่งไม่ค่อยมีคนศึกษานัก ประเทศที่อาจารย์สนใจเป็นพิเศษคือเอสโตเนีย ซึ่งเป็นกรณีศึกษาที่จะมานำเสนอในวันนี้ หลังจากจบที่อังกฤษแล้วอาจารย์ไปต่อปริญญาโทที่เอสโตเนียอีกหนึ่งใบ ที่มหาวิทยาลัยทาร์ทู (University of Tartu) เรียนด้านบอลติกศึกษาโดยตรงและศึกษาภาษาเอสโตเนียด้วย วันนี้อาจารย์จะมาคุยเรื่องการสร้างชาติในเอสโตเนียว่าเขาใช้เทคโนโลยีและใช้ดิจิทัลมาเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างชาติอย่างไร

"การสร้างชาติดิจิทัลของเอสโตเนียแท้จริงแล้วเป็นปฏิบัติการ
ของการสร้างความเป็นอื่น และถูกซ่อนด้วยกระบวนสร้างนโยบาย
การพัฒนาประเทศแบบเน้นการอนุวัตรดิจิทัลจากบนลงล่าง
ให้มันกลายเป็นของทั่วไป เป็นของธรรมดา และถูกทำให้ดำรงอยู่
ด้วยเครื่องมือประชาสัมพันธ์และกลไกต่างๆ ของรัฐ ซึ่งในที่สุดแล้ว
มันก็กลับมาให้ความชอบธรรมกับการสถาปนาอำนาจนำของดิจิทัล
เทคโนแครต"

-- อ.วศิน ปั้นทอง คณะรัฐศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์

อ.วศิน ปั้นทอง:

ขอบคุณอาจารย์ประจักษ์และสวัสดีทุกท่าน หัวข้อที่เตรียมมานำเสนอในวันนี้คือเรื่องอำนาจนำหรือ hegemony กับการเมืองของการประกอบสร้างรัฐดิจิทัลในเอสโตเนีย เนื้อหาแบ่งออกเป็น 3 ส่วน

ส่วนแรกจะเป็นการแนะนำประเทศเอสโตเนียโดยเล่าผ่านเรื่องเล่าว่าด้วยความสำเร็จของการอนุวัตรดิจิทัลในประเทศเอสโตเนีย เป็นเรื่องเล่าจากมุมมองของสื่อระหว่างประเทศและผู้นำทางการเมืองในเอสโตเนีย ซึ่งผู้นำทางการเมืองที่จะพูดถึงนี้เรียกว่า “ดิจิทัลเทคโนแครต”

ส่วนที่สองจะชี้ให้เห็นว่าเรื่องเล่าเหล่านี้เป็นเรื่องเล่าที่ยังเล่าไม่หมดในความหมายที่ว่าเรื่องเล่าในสื่อต่างชาติหรือเรื่องเล่าเกี่ยวกับประเทศเอสโตเนียผ่านสายตาของดิจิทัลเทคโนแครตชาวเอสโตเนียนเองยังเล่าไม่หมด ยังมีแง่มุมที่ไม่ได้ถูกเล่า นั่นก็คือประเด็นว่าด้วยการสร้างชาติดิจิทัลในฐานะที่เป็นโครงการทางการเมืองในการสร้างอำนาจนำ และมีลักษณะการสร้างชาติจากบนลงล่างเป็น top-down process ซึ่งถูกกำหนดทิศทางและถูกนิยามความหมายโดยกลุ่มดิจิทัลเทคโนแครตมากกว่าที่จะเป็นข้อเรียกร้องจากประชาชนจากล่างขึ้นสู่บน พูดง่ายๆ ก็คือ แนวทางการสร้างชาติดิจิทัลของเอสโตเนียมันสะท้อนวิสัยทัศน์ของดิจิทัลเทคโนแครต มากกว่าที่จะเป็นวิสัยทัศน์ของประชาชนผ่านการมีส่วนร่วมในการเข้ามากำหนดนโยบายการพัฒนาประเทศ จุดนี้เป็นจุดที่ผมต้องการนำเสนอและต้องการจะชี้ให้เห็นว่าการมีโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลที่แม้ว่าจะเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม แต่แท้จริงแล้วไม่ได้หมายความว่าจะเกิด Digital Democracy หรือ “ประชาธิปไตยดิจิทัล” ที่มีคุณภาพ เพราะในที่สุดแล้วในกรณีเอสโตเนียเราจะพบว่าประชาชนอาจจะไม่ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการกำหนดนโยบายหรือแนวทางการพัฒนาประเทศผ่านการอนุวัตรดิจิทัลตั้งแต่ต้น พูดง่ายๆ ก็คือมันขาดมิติของ e-consultation หรือการหารือทางอิเล็กทรอนิกส์ และขาดมิติของ e-decision making หรือการร่วมตัดสินเชิงนโยบายผ่านช่องทางอิเล็กทรอนิกส์ ผ่านไซเบอร์สเปซ

ส่วนสุดท้ายที่จะเสนอเป็นข้อสรุปเบื้องต้นว่าการเมืองของการประกอบสร้างชาติดิจิทัลในเอสโตเนียสะท้อนอะไรบ้าง

เมื่อได้ยินชื่อประเทศเอสโตเนีย ผมมั่นใจว่าหลายคนจะต้องนึกถึงเรื่องของนวัตกรรม เทคโนโลยี ความมั่นคงไซเบอร์ เพราะประเทศเอสโตเนียถูกมองจากสายตาประชาคมโลกว่าเป็นประเทศที่ประสบความสำเร็จในการใช้เทคโนโลยีในการพัฒนาประเทศ การอนุวัตรดิจิทัล การมีโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลที่ครอบคลุม ถ้าใครมีโอกาสไปเอสโตเนียจะพบว่าต่อ wifi ปุ๊บอินเทอร์เน็ตแล่นฉิวเลยไม่ว่าจะอยู่ส่วนไหนของประเทศแม้แต่ในกระท่อมกลางป่า เพราะฉะนั้นโครงสร้างพื้นฐานทางดิจิทัลของประเทศเอสโตเนียดีมาก

มีบทความหนึ่งเขียนไว้ว่าประเทศเอสโตเนียเป็นเหมือน "สาธารณรัฐดิจิทัล" หรือ Digital Republic ซึ่งชื่อน่าสนใจแต่ผมสนใจชื่อรองของบทความนี้มากกว่า คือ "Its government is virtual, borderless, blockchained, and secure"[2] "รัฐบาลของประเทศเอสโตเนียสามารถทำงานได้ในลักษณะเสมือนจริงผ่านช่องทางต่างๆ ในไซเบอร์สเปซ ไร้พรมแดน ทำงานด้วยการใช้บล็อกเชน และที่สำคัญมันปลอดภัย" นี่เป็นสิ่งที่สายตาของประชาคมระหว่างประเทศมองมาที่เอสโตเนีย อีกบทความหนึ่งเขียนว่าประเทศเอสโตเนียเป็น "ประเทศที่มีการอนุวัตรดิจิทัลที่พัฒนาล้ำยุคมากที่สุดแห่งหนึ่งในโลก" ("the most advanced digital society in the world")[3]

---

[2] Nathan Heller, "Estonia, the Digital Republic: Its government is virtual, borderless, blockchained, and secure. Has this tiny post-Soviet nation found the way of the future?," Letter from Tallinn, *The New Yorker*, 11 December 2017 (https://www.newyorker.com/magazine/2017/12/18/estonia-the-digital-republic).

[3] Ben Hammersley, "Concerned about Brexit? Why not become an e-resident of Estonia", 27 March 2017 (https://www.wired.co.uk/article/estonia-e-resident).

อย่างไรก็ตามผมจะชี้ให้เห็นต่อไปว่า จริงๆ แล้วมีบางอย่างซ่อนอยู่ภายใต้ของพวกนี้ ซึ่งสิ่งที่ซ่อนอยู่ก็คือการปฏิบัติการเชิงอำนาจของดิจิทัลเทคโนแครตที่พยายามครอบงำการนิยามความหมายของการพัฒนาประเทศ และคำว่า “อนุวัตรดิจิทัล” ในภาครัฐ แต่ก่อนจะไปถึงตรงนั้น ผมอยากจะทำให้ทุกคนเห็นภาพโดยการแนะนำเทคโนโลยีต่างๆ ในภาครัฐของเอสโตเนียซึ่งผมคิดว่าน่าสนใจ

อย่างแรกคือ x-road เวลาไปเอสโตเนียแล้วถามชาวเอสโตเนียว่าการอนุวัตรดิจิทัลในภาครัฐมีอะไรบ้าง เขาจะต้องตอบอย่างหนึ่งว่ามี x-road ซึ่งเป็นเหมือนเสาหลักหรือกระดูกสันหลังของระบบการเชื่อมโยงข้อมูลภาครัฐและภาคเอกชนของเอสโตเนีย เป็นระบบที่ทำให้เกิดความสามารถในการเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างหน่วยงานต่างๆ โดยไม่จำเป็นต้องสร้างฐานข้อมูลกลาง ตรงนี้เองที่มีส่วนสำคัญในการรักษาความปลอดภัยของข้อมูลด้วย เพราะถ้ามันมีฐานข้อมูลกลางที่บรรจุข้อมูลขนาดใหญ่ไว้ก็จะมีความเสี่ยงมากถ้าฐานข้อมูลนั้นถูกแฮกเข้าไป ซึ่ง x-road ทำให้เอสโตเนียไม่จำเป็นต้องสร้างฐานข้อมูลกลาง ข้อมูลก็อยู่ตามหน่วยงานแต่ละหน่วยงาน เพียงแต่เขาสร้าง x-road ขึ้นมาเป็นเหมือนถนนที่เชื่อมโยงฐานข้อมูลต่างๆ ซึ่งตรงนี้เป็นสิ่งที่น่าสนใจและหลายๆ ประเทศพยายามเอาระบบนี้ไปใช้ อย่างฟินแลนด์เองก็ใช้ระบบ x-road ของเอสโตเนีย

ต่อไปคือ e-cabinet การประชุมคณะรัฐมนตรีผ่านโลกไซเบอร์ ผ่านช่องทางอิเล็กทรอนิกส์ ตรงนี้ก็น่าสนใจ ตั้งแต่ ค.ศ. 2000 เป็นต้นมา ประเทศเอสโตเนียได้ทำสิ่งหนึ่งคือการประชุม ครม. โดยปราศจากกระดาษ เป็น paperless meeting การประชุม e-cabinet มีความน่าสนใจคือ 1 สัปดาห์ก่อนที่รัฐมนตรีจะมาเข้าร่วมประชุมเขาสามารถล็อกอินเข้าไปในระบบของตนเองแล้วทราบวาระการประชุมล่วงหน้า และเขาก็สามารถเขียนลงไปเลยว่าต้องการอภิปรายในประเด็นไหนบ้างและจะไม่อภิปรายในประเด็นไหน ซึ่งประเด็นที่รัฐมนตรีทุกท่านเห็นว่าไม่จำเป็นจะต้องอภิปรายก็ไม่จำเป็นจะ

ต้องเอาเข้ามาถือว่าอนุมัติเลย ซึ่งประหยัดเวลาการทำงานไปได้มาก เป็นนวัตกรรมอย่างหนึ่งของประเทศเอสโตเนีย อีกอย่างหนึ่งสำหรับ e-cabinet ก็คือตัวรัฐมนตรีเองไม่อยู่ในห้องประชุมก็สามารถประชุมผ่านช่องทางออนไลน์ได้ด้วยการล็อกอินเข้าไปในระบบของตนแล้วก็สามารถลงนามในเอกสารผ่านช่องทางออนไลน์ได้

อีกอย่างคือ e-residency ซึ่งเพิ่งมีไม่นาน สำหรับใครที่อยากจะเป็นผู้ประกอบการที่เรียกว่า digital nomad หรือ "ผู้ประกอบการที่ตัวอยู่ที่หนึ่งแต่ไปลงทุนอีกที่หนึ่ง" e-residency น่าสนใจ มันเป็นนโยบายของเอสโตเนียในการเชิญชวนให้ผู้ประกอบการคุณภาพสูงจากทั่วโลกมาลงทุนในประเทศเอสโตเนียโดยที่ไม่ต้องเอาตัวเข้าไปอยู่ในประเทศ พูดง่ายๆ ก็คืออยู่แบบเสมือนจริง เพราะว่าเมื่อลงทะเบียน e-residency แล้วก็จะสามารถเข้าถึงบริการภาครัฐในเอสโตเนียได้ ซึ่งบริการภาครัฐ 90 กว่าเปอร์เซ็นต์อยู่ในพื้นที่ไซเบอร์อยู่แล้ว ตรงนี้เอื้ออำนวยให้นักลงทุนหรือผู้ประกอบการจากทั่วโลกเข้ามาลงทุนในประเทศเอสโตเนีย

เชื่อมโยงกับ startup Estonia นโยบาย e-residency เอื้อให้เกิดการสร้าง startup ใหม่ๆ และทำให้เกิด startup ecosystem ที่เข้มแข็งมากในประเทศเอสโตเนีย จนหลายคนพูดถึงประเทศเอสโตเนียในฐานะที่เป็นซิลิคอนแวลลีย์ของยุโรปเหนือ

สุดท้ายนวัตกรรมล่าสุดของเอสโตเนียคือ data embassy ประเทศเอสโตเนียลงนามความตกลงกับประเทศลักเซมเบิร์กโดยไปฝากเซิร์ฟเวอร์ไว้ในลักเซมเบิร์ก เซิร์ฟเวอร์นี้จะบรรจุข้อมูลภาครัฐของประเทศเอสโตเนียเป็นเหมือนการแบ็กอัปข้อมูล ความน่าสนใจก็คือในกรณีนี้ประเทศเอสโตเนียยืนยันว่า data embassy ยืนอยู่บนหลักการว่าด้วย data sovereignty หรืออธิปไตยทางข้อมูลยังเป็นของเอสโตเนียอยู่ หมายความว่า ประเทศเอสโตเนียเท่านั้นที่จะเข้ามาใช้ฐานข้อมูลนี้ได้แม้จะอยู่ในประเทศลักเซมเบิร์กก็ตาม ตรงนี้ผมว่าคล้ายๆ การทำให้คอนเซ็ปต์เรื่องพรมแดนรัฐเปลี่ยนแปลงไปมากพอสมควร

สิ่งที่พูดมาเป็นการเกริ่นให้เห็นภาพว่าประเทศเอสโตเนียมีการอนุวัตรดิจิทัลมากขนาดไหน แต่การอนุวัตรดิจิทัลในประเทศเอสโตเนีย ที่สุดแล้วมันมีมิติการทำงานของการสถาปนาอำนาจนำของดิจิทัลเทคโนแครต ผมไม่ได้พูดขึ้นมาลอยๆ หรือคิดเอาเองแต่มันมีข้อมูลที่น่าสนใจ

ถ้าเราดูการอนุวัตรดิจิทัลที่เอสโตเนียจากมุมของโครงสร้างพื้นฐานด้านดิจิทัลที่ครอบคลุมต้องถือว่าประเทศเอสโตเนียมีความสำเร็จมาก ดูจากดัชนีระดับภูมิภาค DESI (Digital Economy and Society Index)[4] ปี 2018 เอสโตเนียอยู่ในลำดับที่ 9 ถ้าดูดัชนีความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์โลก GCI (Global Cybersecurity Index)[5] เอสโตเนียก็อยู่ลำดับที่ 5 แต่ถ้าดูดัชนี EGDI

[4] ดัชนีเศรษฐกิจและสังคมดิจิทัล (Digital Economy and Society Index: DESI) เป็นกรอบมาตรฐานในการวัดและเปรียบเทียบความก้าวหน้าและความสำเร็จของการขับเคลื่อนประเทศตามแนวทางเศรษฐกิจและสังคมดิจิทัล ประกอบด้วย 5 ด้าน คือ 1. การเชื่อมต่อ (Connectivity) 2. ทุนมนุษย์ (Human Capital) 3. การใช้งานอินเทอร์เน็ต (Use of Internet) 4. การผนวกเทคโนโลยีดิจิทัล (Integration of Digital Technology) และ 5. บริการดิจิทัลสาธารณะ (Digital Public Service) (https://www.nationtv.tv/main/content/378447827/).

[5] ดัชนีความมั่นคงปลอดภัยทางไซเบอร์ของโลก (Global Cybersecurity Index: GCI) เป็นดัชนีชี้วัดระดับของการพัฒนาการรักษาความมั่นคงปลอดภัยทางไซเบอร์ของแต่ละประเทศ จัดทำโดยสหภาพโทรคมนาคมสากล (International Telecommunication Union: ITU) ร่วมกับสถาบัน ABI Research (Allied Business Intelligence) เพื่อสร้างแรงจูงใจให้แต่ละประเทศตระหนักถึงการรักษาความมั่นคงปลอดภัยทางไซเบอร์ โดยเป้าหมายสูงสุดคือต้องการทำให้การรักษาความมั่นคงปลอดภัยทางไซเบอร์เป็นวัฒนธรรมของโลกและหลอมรวมให้อยู่ในแก่นของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (https://dga.or.th/upload/download/file_a72a7758d9e084011ace28bc4cc09794.pdf)

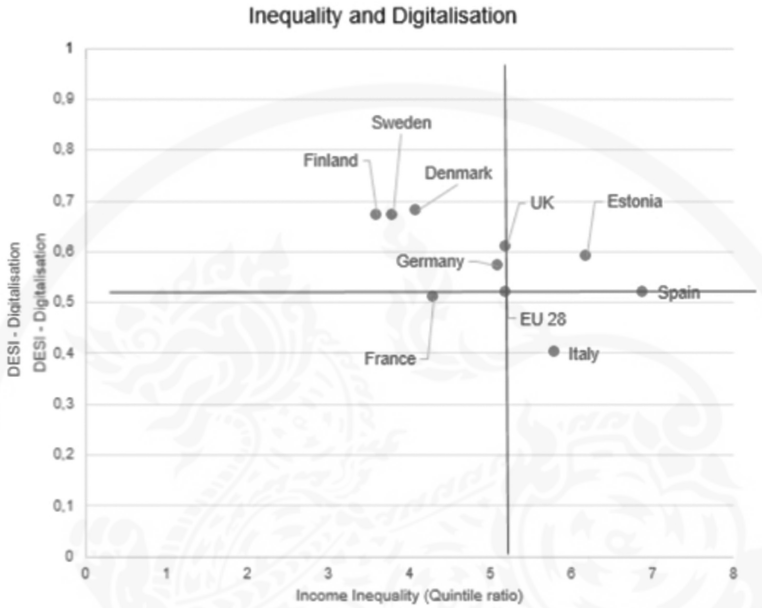

(E-Government Development Index)[6] ที่ทำโดยสหประชาชาติ (UN) เราจะพบว่าเอสโตเนียไม่ได้อยู่ใน 10 อันดับแรกเลย และที่น่าสนใจกว่านั้น เมื่อดู EPI (E-Participation Index)[7] ตั้งแต่ปี 2012 เป็นต้นมาเอสโตเนีย

[6] ดัชนีรัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์ (E-Government Development Index: EGDI) จัดทำโดยองค์การสหประชาชาติ เพื่อประเมินความพร้อมของการพัฒนารัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์ของประเทศต่างๆ โดยพิจารณา 3 ด้านคือ 1. การให้บริการออนไลน์ 2. โครงสร้างพื้นฐานโทรคมนาคม และ 3. ทุนมนุษย์ (https://www.dga.or.th/upload/download/file_5c8636c5db85e9dd70048ab869907275.pdf

[7] ดัชนีการมีส่วนร่วมทางอิเล็กทรอนิกส์ (E-Participation Index: EPI) โดยสหประชาชาติได้กำหนดเกณฑ์ในการวัดการมีส่วนร่วมทางอิเล็กทรอนิกส์ของประชาชนอันประกอบด้วย e-Information, e-Consultation และ e-Decision making (https://www.gotoknow.org/posts/494400)

ไม่ได้ติด 10 อันดับแรก อยู่อันดับที่ 27 ด้วยซ้ำ ตรงนี้ยืนยันให้เห็นว่าการอนุวัตรดิจิทัลในประเทศเอสโตเนียไม่ได้หมายความว่าประชาชนทุกคนเข้ามามีส่วนในการขับเคลื่อนหรือว่าเข้ามามีส่วนในการกำหนดนโยบายการพัฒนาประเทศบนฐานของการอนุวัตรดิจิทัล เพราะกระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่มีลักษณะ top-down พอสมควร คือเป็นการกำหนดนโยบาย กำหนดเส้นทาง แนวทาง วิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศโดยดิจิทัลเทคโนแครต นี่ก็เป็นข้อมูลที่น่าสนใจอีกประการ เราจะพบว่าในกรณีประเทศเอสโตเนีย แม้ว่าการอนุวัตรดิจิทัลจะสูงแต่เราจะเห็นความเหลื่อมล้ำเชิงรายได้ (Income Inequality) ของเอสโตเนียว่าสูงเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าเทียบกับฟินแลนด์ สวีเดน เดนมาร์ก

เพราะฉะนั้นสิ่งที่ผมอยากจะนำเสนอก็คือ การมีโครงสร้างดิจิทัลที่ทันสมัยและครอบคลุมไม่ได้หมายความว่าจะมีประชาธิปไตยแบบดิจิทัลที่มีคุณภาพ ในที่นี้ก็คือประชาชนชาวเอสโตเนียไม่ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายดิจิทัลอย่าง active แต่เป็นกระบวนการที่ถูกชี้นำในระดับหนึ่งแล้วอย่างที่ได้กล่าวข้างต้น มันเป็นการอนุวัตรดิจิทัลจากบนลงล่าง ซึ่งก็ทำให้ผมเกิดข้อสงสัยขึ้นมาว่าทำไมนโยบายการพัฒนาประเทศแบบมุ่งอนุวัตรดิจิทัลในลักษณะบนลงล่างถึงได้รับความชอบธรรมทางการเมือง ไม่ว่าจะเปลี่ยนมากี่รัฐบาลนโยบายการอนุวัตรดิจิทัลของเอสโตเนียในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมาก็ถูกจรรโลงอยู่เช่นนั้นตลอดมา

เรื่องราวความสำเร็จของประเทศเอสโตเนียในฐานะที่เป็นผู้นำรัฐดิจิทัลมีเรื่องที่ไม่ได้เล่าก็คือ จริงๆ แล้วการประกอบสร้างของชาติดิจิทัลของเอสโตเนียเป็นปฏิบัติการที่ก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “exclusion” การสร้างความเป็นอื่น การกีดกันบางอย่างออกไป ซึ่งบางอย่างตรงนี้เป็นบริบทเฉพาะของเอสโตเนีย นั่นก็คือประชากรเอสโตเนียที่มีเชื้อสายรัสเซีย

ถึงตรงนี้ผมอาจจะต้องอธิบายเพิ่มเติม ประเทศเอสโตเนียภายหลังจากได้รับเอกราชในปี 1991 ตอนนั้นเอสโตเนียมีประชากรเชื้อสายรัสเซีย

อยู่ราว 1 ใน 4 ของประเทศ ประชากรกลุ่มนี้ก็ไม่ได้ integrate หรือไม่ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมเอสโตเนียอย่างที่เรียกได้ว่ากลมกลืน เขายังใช้ภาษารัสเซียและติดตามข่าวสารจากรัสเซียด้วยซ้ำ และคนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่อยู่ในเมืองนาร์วา (Narva) ติดกับชายแดนรัสเซีย

ประชากรกลุ่มนี้ถูกกีดกันออกไปจากนโยบายนี้ยังไง สิ่งที่ผมพยายามจะชี้ให้เห็นก็คือการสร้างชาติเอสโตเนีย นักวิชาการหลายคนอธิบายว่าเป็นการสร้างชาติแบบ ethnoculturalism คือเป็นการสร้างชาติบนฐานของภาษาวัฒนธรรม และชาติพันธุ์ของเอสโตเนีย ก็คือชาวเอสโตเนียเชื้อสายเอสโตเนียน พอพลังทางการเมืองที่สร้างชาติหรือแนวความคิดแบบ ethnoculturalism แบบนี้ถือครองอำนาจนำเขาก็ใช้นโยบายการพัฒนาประเทศแบบการอนุวัตรดิจิทัลในการที่จะสร้างความชอบธรรมให้กับเรื่องเล่า (narrative) ของเขาเอง เท่ากับว่าเป็นการกีดกันประชาชนเอสโตเนียที่มีเชื้อสายรัสเซียออกไปจากกระบวนการประกอบสร้างชาติในฐานะที่เป็นชาติดิจิทัล

การประกอบสร้างชาติดิจิทัลของเอสโตเนีย ถ้าเราดูเอกสารเชิงนโยบายของเอสโตเนียตั้งแต่ช่วง ค.ศ. 1994 เป็นต้นมา ผมถือว่าเอกสารเหล่านี้เป็นตัวบทแบบหนึ่ง มันสะท้อนการเมืองของการนิยาม และผมพบว่าผู้นำทางการเมืองที่มีบทบาทในการประกอบสร้างชาติเอสโตเนียเสนอวิสัยทัศน์แบบหนึ่ง นั่นคือการบริหารจัดการภาครัฐด้วย e-solution คือการอภิบาลดิจิทัล หรือ digital governance หรือการสร้างสังคมและเศรษฐกิจแบบดิจิทัล (digtal economy and society) ซึ่งมาพร้อมกับนโยบายชุดหนึ่ง เพื่อที่จะทำให้วิสัยทัศน์เหล่านั้นมันเกิดขึ้นจริงเขาก็จะต้องสร้างสิ่งที่เป็นรูปธรรม เช่น ระบบ x-road, e-cabinet รวมทั้ง i-Voting ที่ผมไม่ได้พูดถึง แต่ว่าเอสโตเนียเป็นประเทศแรกในโลกที่มีการลงคะแนนเสียงผ่านช่องทางออนไลน์ โดยที่ประชาชนสามารถลงคะแนนในมือถือก็ได้

วิสัยทัศน์ดังกล่าวมาพร้อมกับการนิยามความหมายของการพัฒนาชาติและความเป็นชาติดิจิทัล ในขณะเดียวกันปฏิบัติการการนิยามนี้ก็เป็นการ

สร้างความเป็นอื่นให้กับอดีตที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของสหภาพโซเวียตซึ่งผูกโยงอยู่กับคอนเซ็ปต์เรื่องความล้าหลัง ในแง่นี้การประกอบสร้างชาติดิจิทัลของเอสโตเนียจึงเป็นการตอกย้ำ ผลิตซ้ำ และให้ความชอบธรรมกับการนิยามความหมายของการพัฒนาชาติ และความเป็นชาติดิจิทัลในฐานะความเป็นสมัยใหม่ มันตรงกันข้ามกับความเป็นโซเวียตซึ่งถูกมองว่าเป็นความล้าหลัง และยังหมายความรวมไปถึงความเป็นอิสระจากการครอบงำ และความสามารถของเอสโตเนียที่จะกลับมาเป็นส่วนหนึ่งของตะวันตก

ถ้าจะสรุปสั้นๆ ก็คือ discourse หรือวาทกรรมที่มีพลังมากๆ ในเอสโตเนียในการสร้างชาติเป็นวาทกรรมว่าด้วยการ return to the west หรือกลับไปสู่ตะวันตก ซึ่ง “การกลับสู่ตะวันตก” หมายถึงการออกจากสภาวะความเป็นโซเวียต

เราจะพบว่าแนวทางการพัฒนาชาติด้วยการอนุวัตรดิจิทัลที่ผูกโยงกับความหมายที่ผมได้บอกไป ความหมายที่มันยึดโยงอยู่กับคอนเซ็ปต์ความเป็นสมัยใหม่ ความเป็นอิสระจากการครอบงำ และความเป็นตะวันตก มันจึงเป็นโครงการทางการเมืองที่ครองอำนาจนำ เป็นการสถาปนา hegemony ประสานความเห็นพ้องระหว่างผู้นำทางการเมือง ที่สำคัญคือมันทำให้คำว่าชาติดิจิทัลดูราวกับเป็นสิ่งธรรมดา และเมื่อมันกลายเป็นสิ่งที่ธรรมดา การตั้งคำถามต่อความชอบธรรมของแนวทางการพัฒนารัฐแบบดิจิทัลก็จะถูกมองว่าเป็นปฏิปักษ์ต่อความก้าวหน้าของชาติเอสโตเนีย

อย่างไรก็ตาม ต้องเน้นย้ำอีกครั้งหนึ่งว่าโครงการทางการเมืองแบบนี้มันยึดโยงกับแนวคิดและวิสัยทัศน์ของชาวเอสโตเนียเชื้อสายเอสโตเนียน เพราะฉะนั้นประชากรเอสโตเนียที่มีเชื้อสายรัสเซียไม่มีส่วนร่วมในการสร้าง**ชาติดิจิทัลเท่าไรนัก ดังนั้นความเป็นชาติดิจิทัลในตัวมันเองก็ไม่ได้ครอบคลุมอัตลักษณ์ของประชากรเชื้อสายรัสเซีย และเป็นเหมือนการลากเส้นระหว่าง เธอ เขา ข้าพเจ้า ท่าน ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น**

ผมจะสรุปสั้นๆ มี 3 ประเด็นที่อยากจะนำเสนอ ประเด็นแรกคือ การประกอบสร้างชาติดิจิทัลของเอสโตเนียเป็นโครงการทางการเมืองของดิจิทัลเทคโนแครตในลักษณะที่เป็น top-down อำนาจเคลื่อนจากบนลงล่าง ซึ่งดิจิทัลเทคโนแครตในที่นี้หมายถึงประชากรเชื้อสายเอสโตเนียน พูดภาษาเอสโตเนียน พูดง่ายๆ คือเป็นชาวเอสโตเนียพื้นถิ่น

ประเด็นที่ 2 คือกระบวนการนิยามความหมายของการพัฒนาชาติและความเป็นชาติดิจิทัล มันได้ความชอบธรรมจากพลังทางการเมืองที่ดำเนินการบนฐานคิดของ ethnoculturalism ในเอสโตเนีย ซึ่งในทัศนะของคนกลุ่มนี้เอสโตเนียแปลว่าคนเอสโตเนียที่ใช้ภาษาเอสโตเนียน ดังนั้นการสร้างชาติดิจิทัลจึงมีความเกี่ยวข้องกับประชากรเชื้อสายรัสเซียน้อย

ประเด็นสุดท้าย การสร้างชาติแบบนี้แท้จริงแล้วเป็นปฏิบัติการของการสร้างความเป็นอื่น และถูกซ่อนด้วยกระบวนสร้างนโยบายการพัฒนาประเทศแบบเน้นการอนุวัตรดิจิทัลจากบนลงล่างให้มันกลายเป็นของทั่วไป เป็นของธรรมดา และถูกทำให้ดำรงอยู่ด้วยเครื่องมือประชาสัมพันธ์และกลไกต่างๆ ของรัฐ ซึ่งในที่สุดแล้วมันก็กลับมาให้ความชอบธรรมกับการสถาปนาอำนาจนำของดิจิทัลเทคโนแครต

ผศ.ดร.ประจักษ์ ก้องกีรติ:

ขอบคุณอาจารย์วศินครับ มีประเด็นที่น่าสนใจหลายประเด็น ซึ่งต่อเนื่องจากที่อาจารย์ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ กล่าวปาฐกถา และวงเสวนาสาขาการระหว่างประเทศก็ได้พูดถึงความสำคัญของเทคโนโลยีที่มา disrupt ดังที่เราบอกว่าอยู่ในโลก disruptive world ปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นบทบาทของเทคโนโลยี

ประเด็นสำคัญที่อาจารย์ชัยวัฒน์ชี้ให้เห็นก็คือ เทคโนโลยีมาเปลี่ยนรัฐยังไง ไม่ใช่รัฐใช้เทคโนโลยียังไง มันเปลี่ยนซึ่งกันและกันจนทำให้เราไม่สามารถคิดถึงรัฐแบบเดิมได้แล้ว จากที่เป็น “รัฐนาวา” มันต้องคิดถึง “รัฐอากาศยาน” เพราะความเร็วและความแรงมันมากขึ้น แต่นั่นต้องเป็น

ประเทศที่มีโครงสร้างพื้นฐานดีแบบเอสโตเนีย มีไฮสปีดอินเทอร์เน็ต ส่วนของบ้านเรารัฐอาจจะไม่สามารถเร็วและแรงได้เพราะโหลดไม่ไปไหน

อาจารย์วศินพยายามชี้ให้เห็นยุทธศาสตร์การสร้างชาติเอสโตเนียที่เน้นดิจิทัลซึ่งไม่ได้มีแต่แง่มุมด้านเศรษฐกิจ แต่มันเป็นโครงการทางการเมือง (Political Project) ที่ top-down พูดง่ายๆ คือมีคนได้และมีคนเสียในยุทธศาสตร์นี้ ดังนั้นเวลาที่คนตื่นเต้นว่าเอสโตเนียเจริญ เป็นชาติเล็กๆ และสร้างชาติจากดิจิทัล แต่ตัวเลขความเหลื่อมล้ำก็สูง มีกระบวนการที่มีคนถูกกีดกัน คนที่ไม่ได้ประโยชน์จากการสร้างชาติดิจิทัลแบบนี้ อาจขอให้อาจารย์ช่วยขยายความในช่วงซักถามว่า ดิจิทัลเทคโนแครตคือใครบ้าง ดูเหมือนเป็นกลุ่มชนชั้นนำกลุ่มหนึ่งซึ่งค่อนข้างมีอำนาจมากในการกำหนดนโยบาย

ลำดับถัดไป อาจารย์ดุลยภาพ จาตุรงคกุล เป็นอาจารย์น้องใหม่ของคณะเรา อาจารย์สนใจด้านทฤษฎีและปรัชญาการเมือง จบปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยยอร์ก (University of York) ที่อังกฤษและปริญญาโท LSE (London School of Economics) ที่อังกฤษเช่นเดียวกัน โดยวิทยานิพนธ์ปริญญาโททำเกี่ยวกับนักคิด 2 คนคือ คาร์ล ชมิทท์ กับ โธมัส มอร์ ถ้าใครเรียนด้านปรัชญาการเมืองก็คงรู้จักเป็นอย่างดี วันนี้อาจารย์จะมาพูดในหัวข้อน่าสนใจที่ชื่อว่า “พลังชีวิต เทคโนโลยี และการ(ไม่)ปฏิเสธรัฐ”

"ในการมุ่งเปลี่ยนแปลงสังคมที่ประสบกับการครอบงำจากรัฐ
สังคมควรทำตัวเป็นพื้นที่ส่วนรวมในการประกอบสร้างองค์ประธาน
ของการปฏิวัติที่เป็นปฏิปักษ์ต่ออำนาจรัฐโดยบริบูรณ์
หรือสังคมควรตระหนักถึงความจำเป็นของรัฐไปพร้อมๆ
กับการสร้างพื้นที่ให้กับความหลากหลาย
ถ้าเราเชื่อว่าความเป็นไปได้ของสงครามไม่ใช่เพียงวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้น
โดยชนชั้นนำที่ต้องการรวบอำนาจ หรือนักปรัชญาชนชั้นกระฎุมพีที่ถูกฐานะ
ทางชนชั้นกำหนดทิศทางทางความคิด...คำตอบคือไม่มีเทคโนโลยีหรือสิ่งใดๆ
เข้ามาแทนที่รัฐหรืออำนาจอธิปัตย์ได้ ดีไม่ดีเทคโนโลยีใหม่ๆ
ที่ผุดขึ้นมาอย่างต่อเนื่องอาจกำหนดทิศทางได้ยากและสร้างปัญหาใหม่ๆ
ที่คาดไม่ถึงถ้าหากไม่มีรัฐคอยเป็นตัวกลางกำกับ"
-- อ.ดุลยภาพ จาตุรงคกุล คณะรัฐศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์

อ.ดุลยภาพ จาตุรงคกุล:

สวัสดีครับ ฟังอาจารย์ประจักษ์พูดเรื่อง old wisdom กับ new wisdom ผมไม่แน่ใจว่าสิ่งที่ผมจะพูดวันนี้เป็น new หรือ old wisdom เพราะหลายอย่างที่ผมจะพูดคือแก่นปรัชญาจากนักคิดที่เสียชีวิตไป 300-400 ปีแล้ว

สิ่งที่ผมตั้งใจจะทำในวันนี้เป็นเสมือนการสร้างบทสนทนาขึ้นระหว่างตัวผมในฐานะผู้ศึกษาประวัติความคิดทางการเมืองและผู้สนใจแนวคิดทฤษฎีร่วมสมัยเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม กับหนังสือเล่มหนึ่งที่ผมคิดว่าน่าสนใจมาก ชื่อเรื่อง *Conatus*[8] ของอาจารย์เก่งกิจ กิติเรียงลาภ โดยประเด็นที่ผมสนใจและจะนำไปต่อยอดมีอยู่สองมิติด้วยกัน หนึ่ง การเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างชีวิต การเมือง และเทคโนโลยี ผ่านกระแสธารทางความคิดตะวันตกที่วิ่งไหลจากอดีตสู่ปัจจุบัน และสอง การสร้างสังคมใหม่ผ่านปฏิบัติการของความคิดในรูปแบบต่างๆ ผมหวังว่าเมื่อเอาสองมิตินี้มาประกอบเข้าด้วยกัน ภาพที่จะได้คือทฤษฎีการเมืองที่ทรงพลังกว่าเดิม ไม่ว่าในด้านการรับมือกับอำนาจรัฐที่ครอบงำหรือการจัดการกับความขัดแย้งภายในสังคมเอง

ข้อค้นพบหลักๆ ที่ผมได้จากหนังสือ *Conatus* มีอยู่ 3 ประการ หรือ 3 ขั้นตอนต่อไปนี้

ประการแรก การแยกสิ่งที่เรียกว่า “พลังศักยภาพ” หรือ potentiality ของชีวิต ซึ่งเป็นพลังในการสร้างสรรค์ความเป็นไปได้ใหม่ๆ ผ่านการลบล้างหรือการเชื่อมต่อกับพลังอื่นๆ นอกตัวประธานที่เป็นเอกพจน์ โดยมีเทคโนโลยีเป็นตัวแปรสำคัญ ออกจากปฏิบัติการของอำนาจที่มุ่งสถาปนาความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบบนลงล่าง หมายความว่า ถ้าปฏิบัติการในแบบแรกเป็นเหมือน power to do anything by anyone แบบที่ 2 ก็เป็น power over หรือ power over everyone by someone ซึ่ง someone ตรงนี้อาจจะเป็นดิจิทัล

---

[8] เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, *CONATUS ชีวิตและอำนาจควบคุมชีวิตในระบบทุนนิยมแห่งศตวรรษที่ 21* (กรุงเทพฯ: Illuminations Editions, 2561)

เทคโนแครตหรืออาจจะเป็นใครก็ได้

ประการที่ 2 คือการสำรวจผลกระทบของการแบ่งแยกข้างต้นต่อการประกอบสร้างของสิ่งที่เรียกว่า “องค์ประธานของการปฏิวัติ” หรือ Revolutionary Subject ซึ่งปฏิเสธการมองตัวเองในฐานะผู้อยู่ใต้คำบงการของกฎหมาย หรือการเป็น legal subject ถ้ากล่าวอีกแบบก็คือไม่เอารัฐ

ประการสุดท้าย คือการให้ความชอบธรรมกับโครงการที่ดูองอาจมาก

ทั้ง 3 ขั้นตอนที่กล่าวมานี้ดำเนินโดยกลุ่ม Autonomia ซึ่งเป็นกลุ่มนักคิดนักกิจกรรมฝ่ายซ้ายในอิตาลีช่วงทศวรรษ 1970 กลุ่มนี้ต้องการปฏิเสธการดำรงอยู่ของรัฐ องค์อธิปัตย์ ตลอดจนสถาบันพรรคการเมืองหรือชุมชนทางการเมืองใดก็ตามที่มุ่งสถาปนาจริตทางอำนาจที่สมบูรณ์ในตัวมันเอง ในขณะเดียวกันก็ท้าทายจริตเดิมของลัทธิมาร์กซิสต์ซึ่งวางอยู่บนวิธีวิทยาแบบเฮเกเลียน (Hegelian)

ในแง่หนึ่งการตอบโต้ของผมกับหนังสือเล่มนี้จะเป็นไปในลักษณะของการเชื่อมร้อยองค์ความรู้ทางรัฐศาสตร์ที่ถือกำเนิดจากโครงการทางความคิดทั้งหลายที่มุ่งสถาปนารัฐ เข้ากับองค์ความรู้ทางสังคมวิทยาที่สนใจเรื่องเทคโนโลยีและพลังต่างๆ ในสังคมที่ไม่จำเป็นต้องขึ้นกับรัฐ

ส่วนในอีกแง่ผมคิดว่าการทำเช่นนี้จะสามารถทำให้เราเข้าใจพลังศักยภาพหรือ potentiality ของพลังอันหลากหลายในสังคมที่ล้วนมีความเป็นเอกพจน์โดยมีเทคโนโลยีเป็นสื่อกลางหรือแนวระนาบที่ทำการเชื่อมต่อ จัดสรรและขับเคลื่อน เพื่อวัตถุประสงค์ของการต่อต้านอำนาจนั้นซึ่งมันมาพร้อมกับความท้าทายและข้อจำกัดอยู่จำนวนหนึ่ง

เมื่อพูดถึงมโนทัศน์ของอำนาจ อาจารย์เก่งกิจเริ่มต้นด้วยการอธิบายว่า สำหรับนักคิดอย่างเดอเลิซ (Gilles Deleuze) ที่สนใจเรื่องชีวิตกับอำนาจควบคุมชีวิต ฟูโกต์ (Michel Foucault) เป็นผู้กระทำการแบ่งแยกระหว่างตัวปฏิบัติการของอำนาจแบบบนลงล่าง ซึ่งแบ่งออกเป็น “อำนาจอธิปัตย์” (sovereign power) กับ “อำนาจวินัย” และปฏิบัติการอย่างที่ 2 ซึ่งก็คือ

ปฏิบัติการของสิ่งที่เรียกว่า “พลังบริสุทธิ์” (pure force) หรือพลังที่เคลื่อนที่ในแนวระนาบและมาก่อนทุกความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่พยายามทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพลังต่างๆ มีความเป็นทางการหรือมีความตายตัวมากยิ่งขึ้น โดยพลังที่เรียกว่า “พลังชีวิต” ซึ่งก็คือชื่อของหนังสือเล่มนี้ Conatus เดิมทีเป็นพลังบริสุทธิ์ แต่ต่อมาถูกยึดจับและผนวกเข้าให้อยู่ภายในการจัดลำดับช่วงชั้นของโครงสร้างอำนาจ ซึ่งโครงสร้างดังกล่าวก็ย่อมมีรัฐเป็นศูนย์กลาง และรัฐก็ย่อมมีอำนาจในการชี้ขาดว่าใครควรอยู่และใครควรตาย หรือในการกำหนดว่าใครคือเราและใครคือฉัน

โดยปกติคนที่ทำผิดกฎหมายก็จะต้องเผชิญกับอำนาจที่ผูกขาดสิทธิในการออกและบังคับใช้กฎหมาย อำนาจลักษณะนี้จึงสะท้อนอำนาจทางกายภาพที่รองรับโดยกฎหมาย แต่ต่อมาพอรัฐสามารถขยายตัวออกไปครอบคลุมทุกสถาบันทางสังคมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนหรือโรงพยาบาล อำนาจรัฐบาลบางส่วนก็ได้แปรรูปจากอำนาจอธิปัตย์เป็นอำนาจวินัยผ่านการสร้างสังคมวินัย นั่นก็คือการ discipline คนให้เป็นประชาชน ให้เป็นคนดีของรัฐ เชื่อฟังพ่อแม่ เชื่อฟังสถาบันศาสนาทำนองนี้

กระนั้นทั้งหมดนี้ต่างจากปฏิบัติการของอำนาจที่ฟูโกต์เรียกว่า “ชีวอำนาจ” หรือ Biopower ซึ่งเป็นกลไกอำนาจในรูปแบบของเทคนิคการแพทย์หรือความรู้ทางชีวภาพซึ่งก็เป็นเทคโนโลยี และเพราะว่ามันเป็นเทคโนโลยี ทุกฝ่ายก็มีส่วนในการผลิตมัน ตลอดจนตีความมันให้เข้ากับสถานการณ์ที่เฉพาะของตน เหมือนกับภาษาที่พร้อมจะถูกตีความไม่รู้กี่มิติ คือมันพร้อมจะถูกตีความโดยปัจเจกและพร้อมจะนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารชีวิตส่วนตนตามที่ตนเห็นควร

“อำนาจเชิงความรู้” ซึ่งอำนาจชีวภาพก็เป็นอำนาจเชิงความรู้ จึงเป็นอำนาจที่ไม่จำเป็นต้องยึดโยงกับรัฐ หรือสถาบันที่เป็นทางการใดๆ กล่าวถึงที่สุดคือ ชีวอำนาจเป็นอำนาจที่เคลื่อนที่ไปมาในสนามพลังต่างๆ ของชีวิตบนแนวระนาบที่อยู่นอกศูนย์กลางอำนาจรัฐ

จากที่ผมกล่าวมาทั้งหมด เดอเลิซหวังว่าพอได้แยกพลังชีวิตกับชีวอำนาจออกจากอำนาจที่เป็นทางการของรัฐและสังคมวินัย นี่จะเป็นการเปิดประตูให้กับการคิดถึงอำนาจในรูปแบบของการสร้างองค์ประธานของการปฏิวัติที่มุ่งต่อต้านรัฐ รัฐซึ่งเป็นศูนย์รวมของอำนาจที่มีความตายตัวทุกรูปแบบ

ต่อมาเพื่อสมทบทัศนะดังกล่าวด้วยคำอธิบายทางอภิปรัชญาที่คงความเป็นหลักการสูง เดอเลิซตลอดจนกลุ่ม Autonomia ในภายหลังที่ต้องการสานต่อเจตนารมณ์เบื้องต้นของมาร์กซ์และเลนิน จึงได้หันไปสมาทานภววิทยาแห่งชีวิตของนักปรัชญาคนหนึ่งที่ชื่อ เบเนดิกต์ สปิโนซา (Benedict Spinoza, 1632-1677) จากช่วงศตวรรษที่ 17

สำหรับนักคิดกลุ่มนี้ สปิโนซาต่างจากนักคิดคนอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นอริสโตเติล เดการ์ต หรือเฮเกล ตรงที่ว่าสปิโนซาพยายามจะเข้าใจชีวิตมนุษย์บนฐานของความเป็นจริงเชิงวัตถุ ความเป็นจริงซึ่งจริงในตัวมันเองโดยไม่ต้องอาศัยคำอธิบายทางเทววิทยาหรือจิตนิยมที่มองว่ามนุษย์มีจิตวิญญาณที่เชื่อมต่อกับพระเจ้า หรือการเมืองนิยมที่มองว่ามนุษย์ย่อมเป็นสัตว์การเมืองโดยธรรมชาติ เหมือนกับที่เราเห็นในอริสโตเติลหรือในนครรัฐกรีก หรือแม้กระทั่งประวัติศาสตร์นิยมที่มองว่ามวลมนุษยชนมีปลายทางที่ถูกกำหนดไว้แล้วเหมือนกับเฮเกล

ข้อสรุปที่ได้ก็คือการเข้าใจสสารของพลังชีวิตหรือ Conatus ในลักษณะที่ไม่ถูกตีกรอบ หรือกำหนดโดยสสารแบบสารัตถะนิยม ซึ่งสะท้อนความเป็นจริงที่อยู่เหนือโลก ไม่ใช่ความเป็นจริงเชิงวัตถุที่จริงในตัวมันเอง และความเป็นจริงเหนือโลกมันคือความเป็นจริงที่เอาไว้ครอบความเป็นจริงเชิงวัตถุอีกที โดยเมื่อพิจารณาถึงพลังศักยภาพของชีวิตมนุษย์ที่ไร้ขอบเขตโดยธรรมชาติ อันเป็นผลมาจากการสมาทานความเป็นจริงเชิงวัตถุ

กลุ่ม Autonomia จึงเชื่อว่าต่อจากนี้ชีวิตมนุษย์ก็จะเป็นดั่งช่องว่างที่ถูกเปิดให้ความหลากหลายในตัวคนได้เชื่อมต่อกับพลังอื่นๆ แบบต่อเนื่องและไม่สิ้นสุด และอย่างที่เราสามารถจะเข้าใจได้ก็คือเทคโนโลยีก็จะเป็นเครื่องมือ

สำคัญในการเชื่อมต่อพลังต่างๆ ในสังคม สุดท้ายมนุษย์ก็จะสามารถกำหนดยุทธวิธีและกลยุทธ์ร่วมกันในการต่อต้านและปฏิเสธอำนาจรัฐ โดยปัจจัยที่สำคัญยิ่งต่อการดำเนินกิจกรรมเช่นนี้ก็คือการต้องรักษาหลากหลายหรือความเป็นพหุชนไว้ให้ได้

ในประเด็นนี้เราพอที่จะอนุมานได้ว่าถ้าสังคมไร้รัฐจะบังเกิดและคงอยู่ต่อไปได้มันต้องไม่จมปลักอยู่กับภาพของมนุษย์ที่เรียกร้องแต่การปกครอง นี่คือภาพที่ โธมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) อยากให้เราเชื่อ ฮอบส์ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มการนิยามมนุษย์ว่าเป็นสิ่งมีชีวิตที่เห็นแก่ตัว โดดเดี่ยว และโหดร้ายเสมอ

อาจารย์เก่งกิจจึงอธิบายผ่านการตีความสปิโนซาของ อันโตนิโอ เนกริ (Antonio Negri) หนึ่งในสมาชิกคนสำคัญของกลุ่ม Autonomia ไว้ว่า จริงๆ แล้วนวัตกรรมทางความคิดของสปิโนซาคือการไม่จมปลักอยู่กับฮอบส์ มาถึงตรงนี้ผมอยากเสริมว่าจริงอยู่ที่สปิโนซาไม่ได้นิยามธรรมชาติมนุษย์ในเชิงลบแบบแข็งๆ ที่อๆ อย่างที่ฮอบส์ทำ เขามองว่า human ไม่ใช่ being แต่มัน becoming คือพร้อมจะกลายเป็นอย่างอื่นตลอดเวลา ไม่เหมือนที่ฮอบส์มองว่ามนุษย์มีความชั่วร้ายที่ตายตัว

สปิโนซาเองพอเขาไม่ได้เชื่อแบบฮอบส์ ในขณะเดียวกันเขาก็ไม่ได้เชื่อเสียทีเดียวว่ามนุษย์มีแนวโน้มที่จะเป็นพหุชน (multitude) ด้วยการปฏิเสธรัฐและแนวคิดเรื่องประชาชน หรือการไม่ยอมเป็น legal subject นั่นเอง อย่างที่เนกริคิด โดยการเป็นอยู่ของพหุชนหรือสิ่งที่เรียกว่า “being multitude” สำหรับเนกริมันต้องมีองค์ประกอบสำคัญหนึ่งคือองค์ประกอบของความปรารถนาที่จะสร้างส่วนรวมที่มุ่งไปในทางที่ดีขึ้นอยู่เสมอ นั่นก็คือความปรารถนาที่สะท้อนความรักต่อความหลากหลายหรือที่เนกริเรียกว่า “amour” แต่หากพิจารณาจากงานที่เป็นทฤษฎีการเมืองของสปิโนซาจะเห็นได้ว่า การคิดร้ายของคนบางคนในสภาวะธรรมชาติซึ่งก็คือสภาวะไร้รัฐนั่นเองมันเป็นเรื่องปกติพอๆ กับการคิดดีของคนบางคนในสภาวะเดียวกัน

มากไปกว่านั้นสปิโนซายังตระหนักอีกว่า คนไม่มีเหตุผลย่อมกระทำในสิ่งที่เป็นภัยต่อตัวเองและผู้อื่น ส่วนคนมีเหตุผลย่อมแสวงหาเสรีภาพและความมั่นคงในรัฐ นี่คือกฎแห่งธรรมชาติ ดังนั้นคนมีเหตุผลควรเป็นคนที่พาทุกคนออกจากสภาวะธรรมชาติ ด้วยการสถาปนาอำนาจรัฐที่สามารถโน้มน้าวคนไม่มีเหตุผลด้วยอารมณ์และความรู้สึกกลัว ตรงนี้เขาไม่ได้ปฏิเสธฮอบส์อย่างเต็มที่ การสร้างวินัยจึงเป็นเรื่องสำคัญพอๆ กับการให้ประชาชนใช้เหตุผลได้อย่างเต็มที่ เสรีภาพจะเกิดขึ้นได้อย่างไรถ้าหากทุกคนจะต้องมานั่งคอยระแวงกันและกันอยู่เสมอ ถ้าขาดรัฐไปเมื่อไรความเป็นเอกภาพของพหุชนก็จะหายไปเมื่อนั้น กล่าวอีกแบบคือ การเป็นอยู่ของพหุชนยืนด้วยตัวเองไม่ได้ถ้าไม่มีกลไกของรัฐคอยค้ำจุนและทำหน้าที่ปลูกฝังวินัยในการรักผู้อื่น เคารพต่อความหลากหลายในตัวคนและทำเพื่อส่วนรวม

สรุปได้ว่าความท้าทายที่มาพร้อมกับการสมาทานพลังชีวิตหรือ Conatus ในความหมายที่โดนกำหนดโดยอนันต์ของความปรารถนาและพลังศักยภาพของมนุษย์ที่ไม่หยุดนิ่ง คือการต้องยอมจำนนต่อความเป็นจริงในเชิงวัตถุที่เข้าใจว่าพลานุภาพในการทำลายล้างของมนุษย์มันคือด้านกลับของศักยภาพเดียวกันในการพัฒนาตัวเองอย่างไร้ขีดจำกัด

มากไปกว่านี้ ถ้ากลับไปพิจารณาอิทธิพลที่สปิโนซาได้รับจากนักคิดในยุคสมัยเดียวกัน จะเห็นได้ว่าในแง่หนึ่งตัวสปิโนซาเองก็ได้รับอิทธิพลจากฮอบส์ ที่แท้แล้วทั้งคู่ต่างเป็นนักวัตถุนิยมที่เห็นพ้องต้องกันในเรื่องการที่มนุษย์ไม่ได้ดีโดยธรรมชาติ หรือมีแนวโน้มที่จะดีขึ้นเรื่อยๆ โดยอาศัยเพียงครรลองของธรรมชาติ ฮอบส์เองก็เป็นนักคิดคนแรกๆ ที่พยายามอธิบายทุกสรรพสิ่งรวมถึงจิตของมนุษย์ผ่านภววิทยาเชิงวัตถุที่มุ่งเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์แบบที่เป็นอยู่จริงๆ โดยไม่ต้องอิงกับกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมใดๆ ไม่ว่าจะเป็น “แบบ” (forms) ของเพลโต, “เทลอส” (Telos) ของอริสโตเติล หรือ “พระเจ้า” ของเซนต์ออกัสติน การสถาปนารัฐและอำนาจอธิปัตย์ของฮอบส์จึงดำเนินไปในลักษณะของการสถาปนาจากสภาวะในโลกมากกว่าสภาวะเหนือ

โลกเช่นสวรรค์หรือพระเจ้าด้วยซ้ำ โดยฮอบส์ได้พยายามทำให้การมีอำนาจเชิงศีลธรรมเป็นเรื่องเดียวกับการมีอำนาจอธิปัตย์ที่สถาปนาขึ้นโดยปัจเจกที่ต่างต้องการทำทุกอย่างเพื่อรักษาพลังศักยภาพของชีวิตให้มากที่สุด

นอกจากการที่ฮอบส์ไม่เชื่อในสิ่งที่เรียกว่า "Objective morality" แล้ว ฮอบส์ยังมองอีกว่าในยุคสมัยของเขาผู้คนได้แต่อ้างความถูกต้องทางศีลธรรมในการทำร้ายกันและกัน ดังนั้นเพื่อตัดปัญหาของความขัดแย้งที่เกิดจากการเห็นต่างในเรื่องศีลธรรมและหลักศาสนา อำนาจเชิงศีลธรรมจึงควรสะท้อนอัตวิสัยของตัวองค์อธิปัตย์มากกว่าความเป็นภววิสัยของพระเจ้าซึ่งล้ำกว่าตัวองค์อธิปัตย์เสียอีก นี่คือที่มาของคำพูดว่า "auctoritas non veritas facit legem" หรือ "authority not truth makes law" นี่คือสิ่งที่ต้องทำถ้าปัจเจกต้องการได้รับการคุ้มครองจากรัฐ

จากที่กล่าวไปข้างต้น สปิโนซาได้กระทำการปฏิเสธสภาวะเหนือโลกเหมือนกับฮอบส์ด้วยการยึดสภาวะในโลกเป็นฐานที่มั่นให้กับปรัชญาการเมืองของเขา ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงแก่นของความต่างระหว่างตัวสปิโนซากับฮอบส์จะเห็นได้ว่า "รัฐ" สำหรับสปิโนซาไม่ได้มีไว้แค่เพื่อตอบโจทย์ของความมั่นคง แต่มีไว้เพื่อตอบโจทย์ของเสรีภาพอีกด้วย โดยเสรีภาพสำหรับสปิโนซาหมายถึงการใช้ชีวิตที่เปี่ยมด้วยปัญญาหรือเหตุผล ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะในทัศนะของสปิโนซา มนุษย์ไม่ได้เลวแบบถาวรอย่างที่ฮอบส์คิด อย่างน้อยที่สุดผู้คนควรมีเสรีภาพทางความคิดและการแสดงความคิดเห็น และองค์อธิปัตย์ไม่ควรใช้ความน่าสะพรึงกลัวปกครองอย่างเดียว เป้าหมายปลายทางที่แท้จริงของรัฐคือ "เสรีภาพ" โดยจุดที่มองข้ามไม่ได้คือ ปัจเจกต้องไม่ปฏิเสธรัฐ ไม่ว่ารัฐจะไม่เสรีขนาดไหน เหตุผลก็คือรัฐจำเป็นต่อเสรีภาพ เพราะความมั่นคงจำเป็นต่อเสรีภาพ และการดำรงอยู่ของรัฐจำเป็นต่อความมั่นคง กล่าวคือ ถ้าไม่มีรัฐก็ไม่มีทั้งความมั่นคงและเสรีภาพ การมีรัฐที่ไม่ดีจึงดีกว่าการไม่มีรัฐเสียเลย

ดังนั้นในเมื่อธรรมชาติมนุษย์นั้น หนึ่ง มีทั้งพลังการทำลายล้างและพลังการสร้างสรรค์แบบไร้ขีดจำกัด สอง จำเป็นต้องพึ่งอำนาจรัฐที่ไม่จำเป็นต้องวางอยู่บนฐานคติของ Transcendental morality สวรรค์หรือพระเจ้าที่มาจากสภาวะเหนือโลก คำถามคือในการมุ่งเปลี่ยนแปลงสังคมที่ประสบกับการครอบงำจากรัฐ สังคมควรทำตัวเป็นพื้นที่ส่วนรวมในการประกอบสร้างองค์ประธานของการปฏิวัติที่เป็นปฏิปักษ์ต่ออำนาจรัฐโดยบริบูรณ์ หรือสังคมควรตระหนักถึงความจำเป็นของรัฐไปพร้อมๆ กับการสร้างพื้นที่ให้กับความหลากหลาย

ถ้าเราเชื่อว่าความเป็นไปได้ของสงครามไม่ใช่เพียงวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นโดยชนชั้นนำที่ต้องการรวบอำนาจ หรือนักปรัชญาชนชั้นกระฎุมพีที่ถูกฐานะทางชนชั้นกำหนดทิศทางทางความคิด แต่มากไปกว่านั้น มันสะท้อนความเป็นจริงเชิงวัตถุที่สปิโนซาเองก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ ข้อเสนอเรื่องสังคมไร้การเมืองของกลุ่ม Autonomia ก็จะดูเบาลงดูอ่อนแอลง ต่อให้กลุ่มนี้เชื่อว่าฐานเบื้องต้นของความสัมพันธ์ที่จำเป็นต่อการใช้ชีวิตร่วมกันของมนุษย์สะท้อนความเป็นหนึ่งเดียวที่ครอบคลุมมิติของภาษา เทคโนโลยี หมวดของการผลิตที่เป็นลักษณาการของสังคมในขณะนั้นๆ หรือช่วงเวลานั้นๆ ตลอดจนการแบ่งปันของปัญญา ดังที่สมาชิกคนสำคัญอีกคน เปาโล วีร์โน (Paolo Virno) เรียกว่า “General intellect” คำตอบคือไม่มีเทคโนโลยีหรือสิ่งใดๆ สามารถเข้ามาแทนที่รัฐหรืออำนาจอธิปัตย์ได้อยู่ดี ดีไม่ดีเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่ผุดขึ้นมาอย่างต่อเนื่องอาจกำหนดทิศทางได้ยาก และสร้างปัญหาใหม่ๆ ที่คาดไม่ถึงถ้าหากไม่มีรัฐคอยเป็นตัวกลางกำกับ

สำหรับวีร์โน General intellect ในแง่หนึ่งมันเป็นผลผลิตของประสบการณ์ร่วม ประสบการณ์ซึ่งทำให้องค์ประธานของการปฏิวัติเกิดขึ้นได้ ถ้าผู้แบ่งปันล้วนประสบกับการขูดรีดจากนายทุนและรัฐที่อยู่เบื้องหลัง ผนวกกับการที่เทคโนโลยีในช่วงนั้นๆ สามารถทำให้โซเชียลมีเดียเป็นเหมือนแพลตฟอร์มหรือพื้นที่ร่วมในการเคลื่อนไหว องค์ประธานของการปฏิวัติที่เกิด

ขึ้นก็จะต้องมีลักษณะของการเป็นเครือข่ายไร้ผู้นำ ต่างจากการสถาปนาพรรคกองหน้าของการปฏิวัติในยุคสมัยของเลนิน ซึ่งเลนินมองว่าองค์ประธานของปฏิวัติก็คือพรรคบอลเชวิคนั่นเอง

ด้วยประการนี้เองอาจารย์เก่งกิจจึงปิดด้วยการนิยามว่า ความเป็นการเมืองสำหรับกลุ่ม Autonomia คือการสร้างองค์กรสำหรับการเปลี่ยนแปลงและสร้างสังคมใหม่ โดยหัวใจของมันคือการต้องอาศัยการลองผิดลองถูก

สรุปได้ว่าข้อเสนอเรื่องพหุชนของกลุ่ม Autonomia เป็นการผสมผสานกันระหว่างหลายกระแสธารทางความคิด ไม่ว่าจะเป็นมาร์กซ์และเลนินในเรื่องการปฏิวัติโดยชนชั้นทางสังคมที่ถูกกดขี่หรือโดนขูดรีด หรือฟูโกต์ในเรื่องพลังบริสุทธิ์ที่เคลื่อนที่บนแนวระนาบและเทคโนโลยีซึ่งทำงานเป็นแนวระนาบนั้น กับเดอเลิซในเรื่องของการกลับไปอ่านสปิโนซาเพื่อแสวงหาคำอธิบายเชิงอภิปรัชญา แต่ปัญหาที่ผมได้กล่าวไปและผมพยายามเสนอคือความท้าทายที่ต้องเผชิญจากตัวสปิโนซาเองผู้ได้รับอิทธิพลจากฮอบส์ในบางมิติ ความท้าทายซึ่งทำให้เห็นว่าท้ายที่สุดการปฏิเสธรัฐและการลงดิ่งสู่สภาวะสงครามเป็นไปได้ยากถ้าวิธีวิทยาที่ใช้ยังไม่สามารถก้าวล่วงล้ำกรอบของรัฐได้ทั้งหมด

ผศ.ดร.ประจักษ์ ก้องกีรติ:

ขอบคุณอาจารย์ดุลยภาพครับ หลายประเด็นดูเหมือนไม่เกี่ยวอะไรกับเราหรือสิ่งที่เกิดขึ้นในการเมืองไทย แต่ผมคิดว่าอาจารย์ดุลยภาพพยายามสนทนากับหนังสือเล่มนี้ของอาจารย์เก่งกิจโดยมีนัยบางอย่างที่เกี่ยวกับข้อถกเถียงในปัจจุบันหลายเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องรัฐกับเสรีภาพ เรื่องอำนาจทางศีลธรรม หรือเรื่องศักยภาพในการเปลี่ยนแปลง ในการต่อต้านรัฐผ่านโซเชียลมีเดีย หรือการที่ไม่ต้องมีองค์กรจัดตั้งแบบสมัยเดิมแบบมาร์กซิสต์ มันเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหนเวลาคนพูดถึงเรื่องการปฏิวัติผ่านโซเชียลมีเดียและภาวะการไร้ผู้นำหรือไร้องค์กร นับเป็นประเด็นร่วมสมัยที่สำคัญมาก

คนสุดท้ายอาจารย์ธเนศ วงศ์ยานนาวา หัวข้อที่อาจารย์เตรียมมาเข้าใจว่าเกี่ยวกับซิลิคอนแวลลีย์ ทุนนิยมดิจิทัล และบทบาทของรัฐ

"รัฐต้องการความโปร่งใสจากประชากร ถ้าไม่โปร่งใสก็ต้องมีการ
สอดส่องเพื่อทำให้โปร่งใส ถึงแม้ว่ากรอบคิดของเสรีนิยม
การสืบความลับของประชากรเป็นการละเมิดความเป็นส่วนตัว
แต่การแทรกแซงความเป็นส่วนตัวเพื่อล้วงความลับเป็นหัวใจสำคัญของรัฐ
องค์ประกอบสำคัญของความเป็นรัฐในฐานะองค์กรทางการเมือง
จึงต้องการสืบความลับและปฏิบัติการลับ...การตรวจสอบสอดส่องข้อมูลต่างๆ
ที่เรียกว่า dataveillance นั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายใต้ cybersurveillance
นี่เป็นสิ่งที่รัฐในศตวรรษที่ 21 ให้ความสำคัญ"
-- รศ.ธเนศ วงศ์ยานนาวา คณะรัฐศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์

รศ.ธเนศ วงศ์ยานนาวา:

ภาพยนตร์เรื่อง *In the Mood for Love* (ค.ศ. 2000) ของหว่องกาไว เหลียงเฉาเหว่ยเดินไปพูดกับรูหินที่ประตูปราสาทหินนครวัด ความลับที่อยู่ในใจ ฝากเก็บไว้กับรูหิน ความลับที่ยังอยู่กับหินตลอดไปเพราะหินพูดไม่ได้ ความลับที่อยู่กับพระเมื่อสารภาพบาป ความลับที่อยู่กับจิตแพทย์เมื่อไปปรึกษา ภายใต้โลกที่ต้องการความโปร่งใสที่สามารถตรวจสอบได้ กลายมาเป็นวิถีสำคัญของสภาวะสมัยใหม่ เพียงแต่เจตจำนงแห่งความโปร่งใสไม่ได้เป็นสิ่งที่ประชากรในระบอบการเมืองตรวจสอบการทำงานของรัฐเท่านั้น แต่รัฐเองยังตรวจสอบวิถีชีวิตและความคิดของประชากรด้วย ประชากรที่มีพลวัต ไม่ว่าจะเป็นการเกิด แก่ เจ็บ ตาย พลวัตของประชากรที่ต้องการควบคุมผ่านการบริหารจัดการโดยผ่านรัฐ เช่นสถิติอันเป็นศาสตร์แห่งรัฐในศตวรรษที่ 18

สายสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันไม่ได้เกิดขึ้นจากรัฐที่ต้องการตรวจสอบและควบคุมประชากรเท่านั้น ภายใต้เทคโนโลยีของการประมวลผลอภิมหาข้อมูลหรือ Big Data ยังได้กลายมาเป็นเครื่องมือสำคัญของระบบทุนนิยมดิจิทัลที่ไม่ได้ทำงานผ่านการแสวงหาแรงงานราคาถูกอีกต่อไป แรงงานราคาถูกเป็นของถูกจนกลายเป็นสิ่งที่ไร้มูลค่าเมื่อเทียบกับข้อมูลที่ได้มาโดยไม่ต้องลงทุนอะไรเลย

surplus data หรือข้อมูลส่วนเกินที่ได้มาจากสารพัดแหล่ง ไม่ว่าจะเป็นการค้าในโลกไซเบอร์ หรือสื่อในโลกไซเบอร์ โลกดิจิทัลที่มีเป้าหมายเชิงพาณิชย์อันเป็นนวัตกรรมใหม่นำพานักธุรกิจไปสู่โลกและตลาดแบบใหม่ มูลค่าที่ได้มาจากเครือข่ายต่างๆ สิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นมีเป้าหมายเพื่อล้มล้างการค้าแบบเก่าๆ หรือเทคโนโลยีใหม่ที่หยุดยั้งธุรกิจแบบใหม่ที่เรารู้จักกันว่า “Disruptive Technology”

เทคโนโลยีใหม่ที่ถูกนำมาใช้ในเชิงพาณิชย์ที่กลับกลายเป็นการทำลายธุรกิจแบบใหม่นั้น เป็นคำของนักวิชาการด้านบริหารธุรกิจคือ โจเซฟ บาวเออร์ (Joseph Bower) และ เคลย์ตัน คริสเตนเซน (Clayton Christensen) ที่

ปรากฏอยู่ในบทความ “Disruptive Technologies: Catching the Wave” ใน *Harvard Business Review* ปี 1995[9]

ถึงแม้ว่าการล่มสลายของบรรษัทขนาดใหญ่จะเป็นที่รู้กันว่าจะเกิดขึ้นจากความเป็นระบบข้าราชการ ระบบขนาดใหญ่ Bureaucracy ความหยิ่งยโส นี่เป็นคำพูดของบาวเออร์และคริสเตนเซน ความหยิ่งยโสหรือถือดีว่าตัวเองยิ่งใหญ่ ความเหนื่อยล้าและสายเลือดของผู้บริหารที่ไม่เอาไหน การวางแผนที่ย่ำแย่ ทั้งหมดนี้ไม่ได้มีความสำคัญเท่ากับความต้องการของตลาดและนวัตกรรมใหม่ๆ ไม่ได้จำเป็นเสมอไปที่จะต้องล้มล้างธุรกิจแบบเก่า การล้มล้างเชิงเทคโนโลยีเกิดขึ้นจากการที่ผู้ประกอบการเห็นช่องทางในการนำเทคโนโลยีใหม่เหล่านี้มาเปิดวิถีทางทางการค้าแบบใหม่อันยังไม่เป็นที่ต้องการของตลาดกระแสหลัก โดยเทคโนโลยีใหม่ๆ เหล่านี้ทำให้ลูกค้ากลุ่มใหม่ที่ยังไม่มีความสำคัญหรืออาจจะเรียกโดยใช้คำพูดของบาวเออร์และคริสเตนเซน คือยังไม่ปรากฏตัวขึ้น ในลักษณะแบบนี้บาวเออร์และคริสเตนเซนจึงเห็นว่าการใช้แนวทาง “rational, analytical investment processes” จึงเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม อย่างไรก็ตาม ธุรกิจที่หยุดยั้งธุรกิจแบบเก่าๆ นั้นไม่ได้เกิดขึ้นจากความต้องการของภาคธุรกิจแต่เพียงเท่านั้น ภาคธุรกิจเป็นเพียงผู้นำผลพวงอันเกิดขึ้นจากพัฒนาการของเทคโนโลยีด้านดิจิทัลไปใช้เชิงพาณิชย์

พลังสำคัญในการผลักดันเทคโนโลยีหลักนั้นเป็นพลังที่เกิดขึ้นจากภาคการทหาร ภาคที่ต้องการทำลายล้างที่สมบูรณ์แบบ ภาคที่ต้องการชัยชนะที่ไม่เหลือพื้นที่ให้ฝ่ายตรงข้ามยืน การยอมจำนนอย่างไม่มีเงื่อนไขเป็นเป้าหมายสำคัญของสงคราม เป้าหมายของสงครามไม่เพียงแต่ต้องการชัยชนะเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการมีชีวิตรอดของรัฐ ชีวิตที่ต้องการความมั่นคง

---

[9] Joseph L. Bower and Clayton M. Christensen, “Disruptive Technologies: Catching the Wave”, *Harvard Business Review*, January-February 1995.

ภายใต้การต่อสู้ของสงครามที่เกิดขึ้น ไม่ได้เกิดขึ้นในทุ่งหญ้าหรือในป่าดงดิบอีกต่อไป แต่เป็นสงครามที่เกิดในเมืองและไม่ได้มีขนาดใหญ่ที่ขยายไปในวงกว้าง สงครามในเมืองเกิดขึ้นในรูปแบบของการบ่อนทำลาย เช่นการก่อการร้าย การต้องการและทำลายล้างก่อนภัยจะมาเป็นสิ่งที่กระทำได้จากสอดส่องหรือ surveillance การตรวจสอบค้นหาศัตรูที่ซ่อนอยู่ราวกับการงมเข็มในกองหญ้าหรือกองฟาง

การตรวจสอบว่าใครอยู่ข้างใดเป็นวิถีสำคัญในทางการเมืองนับตั้งแต่การปฏิรูปศาสนาเป็นต้นมา สงครามในยุโรปกลายมาเป็นกิจวัตรประจำปีของรัฐในยุโรป การไม่เปิดเผยว่าใครอยู่ฝ่ายใดเพราะการนับถือศาสนาเป็นเรื่องภายในตามแนวทางของโปรแตสแตนต์ ทำให้การล้วงลูกลึกไปจนถึงความคิดภายในเป็นสิ่งที่สำคัญมากของรัฐในยุโรป รัฐจึงจำเป็นที่จะต้องรู้ว่าใครเป็นโปรแตสแตนต์ ใครเป็นคาทอลิก ใครที่เปลี่ยนศาสนาไปแล้วยังคงศรัทธาศาสนาแบบเดิม ความลับที่อยู่ในใจจึงเป็นอะไรที่ถูกนำมาเปิดเผย การสืบความลับและข้อมูลต่างๆ ยังเป็นที่ต้องการของรัฐเมื่อประชากรอยู่ในฐานะทรัพยากรมนุษย์ เป็นหัวใจสำคัญของการดำรงอยู่ของรัฐสมัยใหม่ รัฐที่อาจจะมีสถานะเป็นเพียงสัตว์ประหลาดร้ายน่ากลัวแบบ Leviathan ยังต้องการความจงรักภักดีประหนึ่งความศรัทธาที่มีต่อพระผู้เป็นเจ้า อันเป็นหัวใจสำคัญของศาสนาเอกเทวนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งโปรแตสแตนต์ ภายใต้หลักการของ Sola Fide หรือศรัทธาเท่านั้น ก็เพื่อให้เกิดความมั่นใจได้ว่าทรัพยากรมนุษย์จะไม่ย้ายไปที่ไหน ประชากรจะกลายเป็นต้นไม้ที่มีรากที่เคลื่อนตัวไปไหนไม่ได้อีกต่อไป

นอกจากนั้นพรมแดนของรัฐที่เต็มไปด้วยศัตรูที่จะเข้ามาบ่อนทำลายรัฐก็มีมากมายในช่วงของสงครามศาสนา ยุโรปในช่วงของสงครามความขัดแย้งทางศาสนาคือการบ่อนทำลายของฝ่ายตรงข้าม ไม่ว่าจะเป็นคาทอลิกหรือโปรแตสแตนต์ เซอร์ฟรานซิส วอลซิงแฮม (Francis Walsingham) ในช่วงเอลิซาเบทที่ 1 คือตัวอย่างที่ดีของการสืบความลับ การสืบความลับอันเป็นปฏิบัติการลับคือวิถีแห่งรัฐ ความลับจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของรัฐ ความ

ลับดำมืดแสดงมิติที่สำคัญของความอยู่รอดของรัฐ ปฏิบัติการลับของรัฐไม่ต้องการการตรวจสอบ ปฏิบัติการการล้วงความลับจากรัฐอื่นๆ เป็นวิถีที่ปฏิบัติกันมาตลอดระยะเวลาในประวัติศาสตร์ การมีชีวิตรอดของรัฐต้องการความลับจากรัฐอื่นๆ และฝ่ายตรงข้าม ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะสามารถปฏิบัติการก่อนหน้าฝ่ายอื่นๆ ที่จะลงมือปฏิบัติการได้ ความลับเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติการอย่างรวดเร็ว ปฏิบัติการลับของรัฐจึงอยู่ได้ด้วยความรวดเร็วที่ไม่มีใครล่วงรู้ ความลับและความเร็วจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของปฏิบัติการของรัฐ

การปฏิบัติการลับเป็นรูปแบบหนึ่งของการเก็บข้อมูลรัฐ การแทรกแซงของรัฐอื่นๆ เพื่อประโยชน์แก่รัฐเป็นสิ่งที่ปฏิบัติกันอยู่เสมอๆ และเสมอ ประธานาธิบดีดิลมา รุสเซฟฟ์ (Dilma Rousseff) แห่งบราซิลงดการเยือนสหรัฐฯ เพราะสหรัฐฯ สอดแนมเธอในเรื่องความลับ เครื่องบินของประธานาธิบดีอีโว โมราเลส (Evo Morales) แห่งโบลิเวียถูกบังคับให้ลงจอดที่กรุงเวียนนาเพราะเชื่อกันว่ามีการลักลอบนำตัวเอ็ดเวิร์ด สโนว์เดน (Edward Snowden) ออกจากรัสเซีย ในขณะที่ อังเกลา แมร์เคิล (Angela Merkel) นายกฯ เยอรมนีกล่าวหาว่าสหรัฐฯ สอดแนมความลับของเธอ รัฐจึงไม่ใช่มีแค่ดินแดน อำนาจอธิปไตย และประชากรตามวิชารัฐศาสตร์พื้นฐาน แต่รัฐสมัยใหม่จะเป็นไปได้ก็คือการมีหน่วยสืบราชการลับและปฏิบัติการลับ “ลับ” ที่ทำให้รัฐไม่มีวันที่จะโปร่งใส ความลับที่อยู่ในรัฐไม่สามารถที่จะบอกประชากรของรัฐได้ แม้ว่าความพยายามที่จะทำให้ปฏิบัติการลับๆ ของรัฐนั้นกระทำการอย่างถูกต้องตามรัฐธรรมนูญเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ก็ตาม การมีชีวิตรอดของรัฐหมายถึงการรอดของประชากร อะไรที่ดีสำหรับรัฐย่อมหมายถึงสิ่งที่ดีสำหรับประชากร การปฏิบัติการลับๆ ของรัฐกระทำในนามของการพิทักษ์ผลประโยชน์และความปลอดภัยของประชากร

ในศตวรรษที่ 21 ศัตรูที่ท้าทายที่สำคัญของอำนาจรัฐคือการก่อการร้าย การสืบความลับเพื่อรักษาความมั่นคงให้กับรัฐและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชากรจากการก่อการร้ายจึงเป็นเป้าหมายสำคัญ เพียง

แต่การสืบความลับของรัฐเป็นการละเมิดวิถีชีวิตของเสรีนิยมไปในตัว เพราะความลับที่ซ้อนทับกับความเป็นส่วนตัว เป็นวิถีแห่งเสรีภาพของประชากร รัฐไม่สมควรที่จะเข้าไปล่วงรู้ความลับของประชากร แต่ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาอย่างน้อยๆ นับตั้งแต่สงครามศาสนา รัฐต้องการสืบความลับของประชากรและรัฐอื่นๆ อยู่เสมอ เนื่องด้วยว่าไม่สามารถที่จะไว้ใจได้ว่าใครยังมีศรัทธาต่อศาสนาของศัตรู ความลับที่ยังไม่เปิดเผยของประชากรสะท้อนออกมาได้ว่า ถ้าคุณไม่มีอะไรที่จะซ่อน คุณไม่มีอะไรที่จะต้องกลัว

รัฐต้องการความโปร่งใสจากประชากร ถ้าไม่โปร่งใสก็ต้องมีการสอดส่องเพื่อทำให้โปร่งใส จะได้รู้ว่าใครเป็นใคร อยู่ฝ่ายไหน เช่น ข้อมูลที่ถูกประมวลผลโดยใช้การคาดการณ์ล่วงหน้าที่เราเรียกว่า “predictive policing” ว่าการก่อการร้ายจะเกิดขึ้นหรือไม่ รัฐไม่สามารถที่จะใช้ความสงสัยกับประชากรได้ เพราะความลับและปฏิบัติการลับของรัฐคือวิถีแห่งรัฐดังที่ได้กล่าวมา

ถึงแม้ว่ากรอบคิดของเสรีนิยม การสืบความลับของประชากรเป็นการละเมิดความเป็นส่วนตัว แต่การแทรกแซงความเป็นส่วนตัวเพื่อล้วงความลับของรัฐเป็นหัวใจสำคัญของรัฐ องค์ประกอบสำคัญของความเป็นรัฐในฐานะองค์กรทางการเมืองจึงต้องการสืบความลับและปฏิบัติการลับดังที่ผมได้กล่าวมาแล้ว

อย่างไรก็ดี การปฏิบัติการลับของเสรีนิยมถูกกำหนดอยู่เสมอว่าต้องอยู่ภายใต้กรอบของรัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ดี ในกรณีของ เอ็ดเวิร์ด สโนว์เดน ผู้เปิดเผยความลับของการสืบความลับของรัฐบาลอเมริกัน ชี้ให้เห็นว่า การปกป้องรัฐที่ต้องการปฏิบัติการลับและครอบครองความลับเป็นเรื่องคอขาดบาดตายของรัฐที่จำเป็นเสมอที่จะต้องก้าวข้ามพันรัฐธรรมนูญ การปฏิบัติการลับต้องการความรวดเร็วเพื่อป้องกันการก่อการร้ายขององค์กรรัฐที่ทำงานด้านความมั่นคง จะทำได้ด้วยการมีข้อมูลของผู้คนมากมาย เพราะความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั้นเชื่อมโยงกับวงจรความสัมพันธ์ของประชากร สายสัมพันธ์ของ

เป้าหมายของรัฐนั้นเกิดขึ้นจากการกินพื้นที่ของความสัมพันธ์มากมาย ทั้งนี้พลวัตของสายสัมพันธ์และอิทธิพลที่มีต่อกันส่งผลต่อคนรอบตัว จากเพื่อนไปสู่เพื่อนและเพื่อนของเพื่อน สิ่งที่คุณรู้จักในนามว่า “Six Degrees of Separation”[10] นั่นก็หมายความว่า หน่วยงานความมั่นคงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเก็บข้อมูลมากมายมหาศาลในระดับอย่างน้อยๆ Six Degrees of Separation จากสายสัมพันธ์ที่มีไม่กี่สิบคนสามารถที่จะขยายเครือข่ายระดับ 2 ออกไปเป็นหลายพันคน ก่อนที่จะเป็นระดับ 3 ที่กลายเป็นล้านๆ คน เพราะฉะนั้น Big Data จึงเป็นสิ่งที่มีประโยชน์มาก

ประชากรนับล้านคนที่จะต้องเก็บข้อมูลเพื่อที่จะตรวจสอบคน 1 คน การกระทำดังกล่าวเป็นอะไรที่เกินความสามารถของมนุษย์ AI จึงเป็นสิ่งที่สำคัญมากในการเข้ามาทำงานแทนมนุษย์ในการประมวลอภิมหาข้อมูลเหล่านี้ การตรวจสอบสอดส่องข้อมูลต่างๆ ที่เราเรียกว่า dataveillance นั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายใต้ cybersurveillance นี่เป็นสิ่งที่รัฐในศตวรรษที่ 21 ให้ความสำคัญ

การตรวจสอบอีเมลโดยเครื่องมือที่เรียกว่า pinwheel ที่เป็นรหัสของ National Security Agency (NSA) หน่วยงานความมั่นคงของสหรัฐอเมริกา หรือ MUSCULAR[11] ที่เป็นปฏิบัติการร่วมกันของหน่วยสืบราชการลับอังกฤษ

---

[10] ทฤษฎีหกช่วงคน (Six Degrees of Separation) ถูกคิดขึ้นและนำมาเขียนเป็นเรื่องสั้นที่ชื่อว่า ห่วงโซ่ (Chains) ในปี ค.ศ. 1929 โดยนักประพันธ์ชาวฮังการี Frigyes Karinthy ต่อมาถูกนำไปสร้างเป็นบทละครเพลงของบรอดเวย์ในปี 1990 โดย John Guare. แนวคิดของทฤษฎีหกช่วงคนนี้กล่าวถึงแง่ของความเป็นไปได้ว่าบุคคลทุกคนในโลกนี้สามารถรู้จักกัน หรืออาจจะรู้จักกันโดยผ่านตัวกลางที่เป็นเพื่อนหรือคนรู้จักอีกไม่เกิน 6 คนเท่านั้น (https://en.wikipedia.org/wiki/Six_degrees_of_separation)

[11] MUSCULAR (DS-200B) คือชื่อโครงการสอดแนมที่เป็นปฏิบัติการร่วมกันของ GCHQ ของอังกฤษและ NSA ของสหรัฐฯ ถูกเปิดโปงโดย เอ็ดเวิร์ด สโนว์เดน (https://en.wikipedia.org/wiki/MUSCULAR_(surveillance_program))

Government Communications Headquaters (GCHQ) กับ NSA ของสหรัฐฯ การติดตามเสียงจากโทรศัพท์มือถือ การตรวจสอบเสียง voice recognition ว่าตรงกับใคร การตรวจสอบข้อมูลของประชากรในการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองผ่านโลกอินเทอร์เน็ตเพื่อขอวีซ่าเข้าสหรัฐฯ ข้อมูลมากมายมหาศาลเหล่านี้มีความสำคัญในระดับความเป็นความตาย เพราะข้อมูลเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญของปฏิบัติการลับ เช่นการปฏิบัติการระยะไกลของโดรนสังหาร อัตราการเพิ่มขึ้นของดิจิทัลเทคโนโลยีทำให้การแข่งขันทางอาวุธดิจิทัลเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่นการพัฒนา Killer Robot ที่ตัดสินใจฆ่าได้เอง อันเป็นที่ต้องการของรัฐบาลสหรัฐฯ จีน อิสราเอล เกาหลีเหนือ รัสเซีย และอังกฤษ แม้ UN จะมีความพยายามที่จะควบคุมหุ่นยนต์สังหารนี้ก็ตาม แต่ทั้งหมดเป็นการควบคุม ไม่ใช่หยุด

ในขณะเดียวกันรัฐก็ต้องการข้อมูลเกี่ยวกับประชากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนภายในรัฐและอื่นๆ อันตรายที่มาจากภายนอกและภายในทำให้ปฏิบัติการความมั่นคงในโลกดิจิทัลต้องป้องกันสงครามก่อนการก่อการร้ายที่จะเกิดขึ้น เป้าหมายของการทหารคือการบริหารจัดการประชากรในเรื่องของความมั่นคงทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ และแน่นอน นี่คือสิ่งที่สำคัญของ AI เพียงแต่ว่าโลกของ AI และโลกดิจิทัล สิ่งต่างๆ เหล่านี้ที่เกิดขึ้นด้วยความเร็วไม่ได้เป็นประโยชน์ต่อองค์กรทหารและรัฐเท่านั้น โลกดิจิทัลและอินเทอร์เน็ตที่เชื่อมโยงชีวิตต่างๆ เข้าด้วยกันกับบรรษัทเอกชนจากเล็กไปจนถึงบรรษัทขนาดใหญ่ที่ต้องการและใช้ข้อมูล ข้อมูลที่ไม่ต้องการต้นตอเงื่อนไข บริบท และความเป็นมาของข้อมูล

ข้อมูลต้องการการประมวลผลเพื่อให้ได้มาซึ่งผลลัพธ์และประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับต่อไปในอนาคต ข้อมูลในปัจจุบันไม่ได้มีความหมายต่ออดีตที่ผ่านมาหรือปัจจุบัน แต่ข้อมูลอยู่เพื่ออนาคต อนาคตที่ยังมาไม่ถึง อนาคตที่จะต้องพยายามออกแบบให้ได้และควบคุมให้ได้

เจตจำนงแห่งการควบคุมอนาคตจึงเป็นเจตจำนงซึ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ในยุคแอนโทรโพซีน (Anthropocene)[12] การประมวลข้อมูลดำเนินไปเพื่อการควบคุมอนาคต ดำเนินไปด้วยหลัก induction ที่ปฏิบัติการเคียงคู่ไปกับระเบียบวิธีวิจัยทางวิทยาศาสตร์ที่ประมวลผลหาข้อสรุปจากข้อมูลดิบ การคาดคำนวณว่าอะไรจะเกิดขึ้นจากอนาคตจึงเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่า

การคำนวณว่าอะไรจะเกิดขึ้นในอนาคตแสดงให้เห็นถึงแรงปรารถนาที่จะควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างให้ดำเนินการตามแผนงานที่วางไว้ เพียงแต่แรงปรารถนาที่จะควบคุมแสดงถึงความพยายามที่จะลดสิ่งต่าง ๆ ที่คาดการณ์ไม่ได้ หรือลดความเสี่ยงให้กลายเป็นสิ่งที่คาดการณ์ได้

การลดความเสี่ยงหรือลดสิ่งที่ไม่ปรารถนาในอนาคต คือการเพิ่มความเป็นไปได้ของสิ่งที่พึงปรารถนา การลดความเสี่ยงคือการบริหารจัดการอนาคตที่จัดการได้ (manageable) อนาคตที่อยู่ในมือประชากรของรัฐประชาชาติที่กำหนดชะตาชีวิตตัวเองได้ อนาคตของประชากรที่จะคาดเดาได้ว่าน่าจะเกิดอะไรขึ้น เมื่อคาดเดาได้ว่าน่าจะเกิดอะไรขึ้นก็จะแสดงให้เห็นการคาดเดาได้อีกว่า อะไรเป็นสิ่งที่ไม่น่าจะเกิดขึ้น

---

[12] ศัพท์ธรณีวิทยาคำนี้เพิ่งเกิดขึ้นไม่กี่ปี Anthropocene คือข้อเสนอในการกำหนดยุคขึ้นใหม่ว่าเป็นยุคที่มนุษย์เป็นผู้กำหนดความเปลี่ยนแปลงของโลก การดำรงอยู่และพฤติกรรมของมนุษย์ทำให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศของโลกอย่างมีนัยสำคัญ ผู้ริเริ่มศัพท์คำนี้คือ พอล ครูตเซน (Paul Crutzen) นักเคมีชาวดัตช์ ปัจจุบันยังไม่มีการกำหนดชัดเจนว่าแอนโทรโพซีนเริ่มขึ้นเมื่อไร ก่อนหน้านี้มีผู้เสนอว่าควรจะนับเริ่มต้นจากหมุดหมายคือเหตุการณ์ทดลองระเบิดนิวเคลียร์ลูกแรก (Trinity test) ในปี 1945 อย่างไรก็ตามผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่เห็นว่าช่วงทศวรรษ 1950-1960 หลังสงครามโลกครั้งที่สองยุติลงเป็นช่วงที่แอนโทรโพซีนได้เริ่มต้นขึ้นแล้ว (https://thematter.co/science-tech/wellcome-to-anthropocene/8781)

วิถีแห่งอนาคตที่เป็นไปได้จึงเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่า สิ่งที่เป็นไปได้หรือ probability จึงกลายเป็นสิ่งที่พยายามจะให้เป็นไปได้ เพราะนั่นคือสิ่งที่เราคิดว่ามันเป็นไปได้

สิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้กลายมาเป็นข้อมูลสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นไบโอเมทริกซ์ (Biometrics) ที่กลายมาเป็นคุณลักษณะเชิงชีววิทยาสำคัญของทุกๆ คน และเป็นสิ่งที่มีความหมายในเชิงเศรษฐกิจ เพราะได้กลายมาเป็นข้อมูลสำคัญของบรรษัทต่างๆ ที่จะคาดคำนวณได้ว่าคุณมีลักษณะอย่างไร

ตัวเลขที่ปรากฏในรูปแบบต่างๆ เช่นลำดับขั้นของความนิยม แม้กระทั่งวงการวิชาการเองก็หนีไม่พ้นเรื่องความนิยม (popularity) ลองคลิกเข้าไปดูในวารสารต่างๆ เขาจะบอกว่าอะไรที่ได้รับการอ่านมากที่สุดที่ป๊อปปูลาร์ที่สุด ผลงานที่ถูกอ้างอิงมากที่สุดคือตัวอย่างที่สำคัญ ดัชนีวารสารวิชาการที่ระบุว่าบทความไหนได้รับการอ่านมากที่สุด การจัดอันดับ (ranking) จึงเป็นตัวเร่งการแข่งขันและความภาคภูมิใจที่จะนำไปสู่ความพึงพอใจในการดำรงชีวิตของเหล่าอาจารย์

ในอดีต อายุเป็นเพียงตัวเลข ในโลกของอภิมหาข้อมูลของสังคมดิจิทัล ชีวิตเป็นเพียงตัวเลข ปริมาณของพฤติกรรมของประชากรในมิติต่างๆ ปรากฏออกมาเป็นตัวเลข เช่น ประมาณของความนิยมในบทความ หนังสือที่ได้รับการอ่าน ปริมาณของการอ้างอิงที่ปรากฏอยู่ในรูปของดัชนี อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ ไปจนถึงความสุขความสำเร็จ ทำให้โลกนี้เต็มไปด้วยดัชนี

ปริมาณของดัชนีและอภิมหาข้อมูลที่เพิ่มขึ้นท่วมโลกทำให้เกิดสาขาวิชาใหม่ Data Science ที่ต้องการให้ผู้คนมีความสามารถในการบริหารจัดการข้อมูลหรือ Database Management รวมไปจนถึง Machine Learning ที่ปฏิบัติการด้วยอัลกอริธึมและโมเดลในทางสถิติ สามารถทำหน้าที่ในการจัดระเบียบข้อมูลเพื่อหาแพตเทิร์นที่ต้องการ

ทั้งนี้การเรียนรู้ของเครื่องจักรต่างๆ เหล่านี้เรียนรู้ด้วยตนเอง ไม่จำเป็นที่จะรอคำสั่งจากใคร ด้วยข้อมูลเพียงนิดเดียวแบบเดียวก็สามารถที่จะประมวล

ผลออกมาได้ ตัวเลขที่สามารถทำให้คำนวณเรื่องราวในชีวิตโดยองค์กรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นบรรษัทเอกชน รัฐ ชีวิตประชากรเชิงปริมาณเป็นของรัฐและบรรษัท เช่น Facebook Google และ Amazon

ทั้งนี้ตัวเลขของชีวิตที่มีความสม่ำเสมอทำให้คาดการณ์ได้ว่าในอนาคตจะเกิดอะไรขึ้น พฤติกรรมของประชากรที่มีความคงที่ได้กลายมาเป็นข้อมูลมหาศาลสำหรับธุรกิจในโลกดิจิทัลที่มีพื้นที่ที่ดูราวกับความเป็นอนันต์ที่มักจะกล่าวกันว่าไม่มีใครเป็นเจ้าของ เพียงแต่เป็นข้อมูลที่บรรษัทแห่งโลกดิจิทัลและโลกไซเบอร์ที่ไม่มีฐานการผลิตอีกต่อไปนั้นมีอยู่และควบคุมเอาไว้

บริษัทที่ให้บริการแก่ประชาชนในโลกจำนวนมาก ยกเว้นประเทศที่กันพรมแดนไซเบอร์เช่นจีน ข้อมูลมหาศาลเป็นข้อมูลที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการที่จะเพิ่มประสิทธิภาพของการใช้บริการ แต่ข้อมูลมหาศาลเหล่านี้ก็สามารถที่จะนำไปใช้ในการคาดการณ์พฤติกรรมของผู้ใช้บริการ ข้อมูลที่เป็นส่วนเกินของบริษัทที่ให้บริการผ่านการประมวลข้อมูลด้วยกลไกของการประเมินข้อมูลเพื่อหารูปแบบต่างๆ เหล่านี้ สามารถที่จะนำไปขายให้บริษัทอื่นๆ พฤติกรรมในอนาคตที่เกิดจากการประมวลผลพฤติกรรมล่วงหน้าที่เรียกว่า “Behavioral futures market” จึงเป็นสิ่งสำคัญ

นี่คือสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งหมด และทั้งหมดนี้เกิดขึ้นจากการทำงานของมหาวิทยาลัย คนที่สำคัญที่สุดคือ เฟรเดริก เทอร์แมน (Frederick Terman) แห่งมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด ที่ทำให้มหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ดกลายเป็นผู้ประกอบการอย่างทรงประสิทธิภาพ สิ่งที่เกิดขึ้นทั้งหมดนั้นจึงกลายเป็นว่ามหาวิทยาลัย นักวิชาการ คือกลไกสำคัญในการสร้างรัฐที่ผมเรียกว่า “Silicon Valley State” ขึ้นมา และทุนนิยมดิจิทัล

เฟรเดริก เทอร์แมน เป็น electrical engineering และเป็นคนสำคัญมากที่ทำให้ซิลิคอลแวลลีย์เกิดขึ้น ก็คือ Stanford Industrial Park เทอร์แมนให้การสนับสนุน Hewlett Packard บริษัทอิเล็กทรอนิกส์ที่โด่งดังมากของสหรัฐอเมริกาและได้อานิสงส์จากสงคราม เพราะฉะนั้นสงครามคือตัวจักร

สำคัญที่สร้างโลกดิจิทัลขึ้นมา เริ่มตั้งแต่ American Marconi Company แข่งกับ Federal Company ในการที่รัฐบาลกองทัพเรือสหรัฐฯ ต้องการติดต่อกวมให้ได้ นั่นคือช่วงเวลาที่สหรัฐฯ ขยายตัวออกมาปลายศตวรรษที่ 19 ต้นศตวรรษที่ 20 ทหารเรือก็จ้างบริษัทพวกนี้มาว่าจะทำยังไงให้วิทยุไวร์เลสพวกนี้ติดต่อเกาะกวมได้ แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดคือตอนนั้นสหรัฐฯ มีคลองปานามา ทำยังไงคุณถึงจะติดต่อกันได้ ในปี 1937 เทอร์แมนก็สนับสนุนฮิวเลตต์-แพคการ์ด (Hewlett-Packard) พอข้ามมาช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง เทคโนโลยีต่างๆ เพื่อชนะสงครามก็เป็นสิ่งที่ต้องการ

เพราะฉะนั้นซิลิคอนแวลลีย์เกิดขึ้นจากการร่วมมือของพวกเรานี่แหละครับ เพียงแต่ว่าเราไม่ใช่อาจารย์ในด้าน engineering เท่านั้น อาจารย์เหล่านั้นสนับสนุนและทำให้สิ่งนี้เกิดขึ้นในการที่จะควบคุม ดังที่เห็นในหนัง *Jason Bourne* (2016) ว่า CIA กับบริษัทดิจิทัลพวกนี้ร่วมมือกัน

เพราะฉะนั้นเราทุกคนในห้องนี้จัญไรพอกัน อาจารย์มหาวิทยาลัยคือพวกที่มีบทบาทสำคัญมาก สจวร์ต เลสลี (Stuart Leslie) ถึงเรียกว่า Military Industrial Academic Complex ผมขอเรียกว่า Military Industrial Academic Digital Complex ดังนั้นส่วนที่สำคัญก็คือนักวิชาการ และก็จะมีความสำคัญมากขึ้นเมื่อมหาวิทยาลัยนั้นถูกผลักดันให้เป็น Neoliberal เราต้องสร้าง Disruptive Technology ตลอดเวลา เราต้องใช้ Auditing Culture บรรดาค่า KPI ต่างๆ ที่อาจารย์ต้องกรอกอยู่ทุกวันนี้ ผมมาแจ้งข่าวให้อาจารย์ทั้งหลายทราบว่าเราไม่ได้ดีขนาดนั้นครับ

ผศ.ดร.ประจักษ์ ก้องกีรติ:

ฟังแล้วก็อึ้งกันไป แต่ว่าคณะรัฐศาสตร์เหมือนไม่มีมูลค่าเท่าไร อาจารย์พูดถึงวิศวะ พวก Data Science เป็นหลัก อย่างไรก็ตามมีประเด็นที่เชื่อมโยงกับสองท่านแรก คืออาจารย์วศินพูดถึงกลุ่มดิจิทัลเทคโนแครตซึ่งสร้างชาติดิจิทัลแบบ top-down และรัฐที่มีโครงสร้างพื้นฐานทางดิจิทัลดีไม่ได้

หมายความว่าจะมีประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมแบบ Digital Democracy มันอาจจะสวนทางก็ได้ถ้ารัฐใช้เครื่องมือเหล่านั้นมาควบคุม อาจารย์ธเนศพูดว่ามันยากมากที่เราจะมีสิ่งที่เรียกว่า "รัฐที่โปร่งใส" เพราะธรรมชาติของรัฐคือการมีความลับ ซึ่งดูเหมือนจะเป็น message ใหญ่อันหนึ่งที่อาจารย์ชี้ให้เห็นว่ามันเป็นของคู่กัน รัฐกับการควบคุมข้อมูลข่าวสารและการควบคุมความลับ แต่ในขณะเดียวกันรัฐต้องการแทรกซึมเข้าไปถึงชีวิตประชากรทั้งหมด คือชีวิตของพลเมืองต้องโปร่งใสสำหรับรัฐ แต่รัฐไม่ต้องโปร่งใสสำหรับประชาชน มาบวกกับตอนท้ายที่อาจารย์พูดถึงซิลิคอนแวลลีย์หรือทุนนิยมดิจิทัลทั้งหลาย สุดท้ายรวมถึงวงวิชาการมหาวิทยาลัยก็เอาความรู้เหล่านี้ไปรับใช้รัฐและรับใช้ทุนนิยม คำถามที่ผมอยากจะทิ้งไว้ตรงนี้โยงกับของอาจารย์ดุลยภาพคือมีโอกาสมากน้อยแค่ไหนที่ประชาชนจะใช้เครื่องมือเหล่านี้เพื่อความเปลี่ยนแปลงหรือสู้กับรัฐ

ถามตอบ Q & A

ถาม รศ.ธเนศ วงศ์ยานนาวา:

ในรัฐเสรีนิยมทุนนิยมที่ปัจเจก (individual) เสมือนเป็นคุณค่าสูงสุดที่ประชาชนมีเพราะฉะนั้นปัจเจกก็จะเสนอทางเลือก (preferred choice) และไม่ยอมรับการกระทำของรัฐที่ไม่เป็นเหตุเป็นผล อย่างไรก็แล้วแต่ ปัจเจกก็ไม่สามารถที่จะหนีรอดการครอบงำของรัฐได้ อาจจะเป็นกรณีความมั่นคงที่อาจารย์อ้างถึงบ่อย อาจารย์พูดถึงการที่รัฐประชาชาติปัจจุบันจำเป็นที่จะต้องเข้าถึงข้อมูลและรับรู้ทุกอย่างเกี่ยวกับประชากรภายในรัฐนั้นเองผมจึงอยากชวนอาจารย์สะท้อนกรณีที่เพิ่งเกิดขึ้นว่าอาจารย์มองเรื่องความสามารถของโทรศัพท์รุ่นใหม่ที่จะแข่งกันเรื่องการซูมอย่าง Huawei ออกมาล่าสุดซูมได้ 50 เท่าขายดีทั่วโลกยกเว้นอเมริกา ล่าสุด Oppo ออกมาบอกว่าจะซูมเพิ่มเป็น 60 เท่า คือ Private sector business พวกนี้เริ่มที่จะสร้างอำนาจ (empower)

ปัจเจกกับอุปกรณ์เทคโนโลยีที่ทำให้ปัจเจกดูเหมือนมีพลังอำนาจมากขึ้นในการเข้าสู่ข้อมูลหรือมีความสามารถในการซูมหาสิ่งที่ตามองไม่เห็นอย่างที่ Huawei บอกว่าซูมถึงพระจันทร์ มันเป็นความสามารถหรือความต้องการที่สัมพันธ์กับความต้องการที่จะหาความจริงของวัฒนธรรมความเป็นตะวันตก ซึ่งผมคิดว่ามันเป็นเทรนด์แล้วที่ภาคธุรกิจเริ่มแข่งขันกันสร้างผลิตภัณฑ์ในลักษณะนี้ เป็นไปได้ไหมว่าในอนาคตข้างหน้าจะมีสินค้าแบบนี้มากขึ้นที่เข้ามาสร้างอำนาจให้ปัจเจกมีความสามารถที่จะเข้าสู่ชุดข้อมูลหรือซูมหาบางสิ่งหรือเข้าหาความจริงเทียบเท่ากับอำนาจของรัฐมากขึ้น และถ้ามันเกิดแบบนั้นจริงๆ จะส่งผลต่อรัฐยังไงบ้าง

รศ.ธเนศ วงศ์ยานนาวา:

ขอตอบสั้นๆ มีบริษัทไหนบ้างเปิดอัลกอริธึมให้คุณรู้ กลไกอัลกอริธึมในการทำงานในสิ่งพวกนี้คือดีเบตใหญ่ว่าบริษัทพวกนี้ไม่มีวันเปิดให้คุณรู้ว่ามันทำงานยังไง คุณกดอะไรเข้าไปมันก็จะเก็บข้อมูลคุณทั้งหมด แล้วมันก็คาดการณ์รูปแบบ (predict pattern) ก็จะรู้แล้วว่าคนคนนี้มีแนวโน้มจะชอบอะไร ชอบดูหนังแบบไหน กินอาหารแบบไหน และสิ่งหนึ่งที่สำคัญมาก predictive policing ในการมาดูว่าพฤติกรรมของคนคนนี้จะเป็นยังไงต่อในอนาคต แล้วคุณจะได้ paroled หรือ probation (ควบคุม) มันเป็นปัญหามาก เพราะคุณไม่สามารถที่จะบอกได้เลยว่าอัลกอริธึมมันมี bias หรือไม่มี bias ส่วนใหญ่มันจะบอกไม่มี bias เพราะเทคโนโลยีไม่มี bias นี่เป็นปัญหา และข้อมูลพวกนี้ถูกนำเอามาใช้ในการตลาดตลอดเวลา เพียงแต่ว่าประเทศเราไม่ค่อยกังวล แต่ในตลาดขนาดใหญ่มันเป็นสิ่งสำคัญ ระบบทุนนิยมก็มีการสอดส่องสิ่งพวกนี้อยู่ตลอดเวลา ไม่ต่างจากรัฐ เพียงแต่ว่าทุกคนก็ใช้ประโยชน์อันนี้ในมุมมองที่แตกต่างกันในผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน

เฉพาะพวกเรากันเอง ถามว่าทำไมต้องทำค่า KPI หรืออะไรต่างๆ สำหรับผมมันคือ data ทั้งหมดที่จะทำให้คุณประเมินได้ว่าต่อไปนี้ถ้ามองไป

อีก 5 ปี อีก 10 ปีข้างหน้าคณะรัฐศาสตร์จะมีศักยภาพแค่ไหนถ้าคุณมองจากตัวเลข ซึ่งในท้ายที่สุดตัวเลขที่คุณได้มันอาจไม่สัมพันธ์กันเลย แต่มันวิเคราะห์ผ่าน data ของคุณทั้งหมด และคุณก็รู้อยู่ว่าค่าพวกนี้ที่คุณได้ที่กรอกลงไปมันโกหกทั้งนั้น นี่คือสิ่งที่เราพูดกันอยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้น data พวกนี้จำนวนหนึ่งคุณเอาไปใช้ สมมติว่าค่า KPI ของคณะรัฐศาสตร์ที่รวมไปแล้ว Times Educational Supplement ต้องการประเมินว่าคณะรัฐศาสตร์จัดอยู่อันดับ (Ranking) ที่เท่าไร เราจะเห็นว่าการต่อสู้พวกนี้เป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะท้ายที่สุดแล้วการจัดอันดับและประเมินมหาวิทยาลัยมันจะสัมพันธ์กับการจะได้งบประมาณเท่าไรด้วย นี่คือสิ่งที่ทะเลาะกัน ไม่ต้องพูดถึงเรื่องความมั่นคงของชาติแค่เรื่องพวกเรากันเองนี้ก็ปวดหัวแล้วว่ามันจริงหรือไม่จริง เมื่อ 2 ปีก่อน Times Educational Supplement ถูกด่าว่าประเมินยังไง ทุกอย่างมันก็ต้องมาจากตัวเลข มันดูจาก data พวกนี้ ซึ่งตัวเลขพวกนี้มันหลุดออกจากบริบททั้งหมด มันไม่ได้มีความหมาย ผมถึงบอกว่าต่อไปนี้อายุไม่ใช่เพียงตัวเลข แต่ชีวิตเป็นเพียงตัวเลข

ผศ.ดร.ประจักษ์ ก้องกีรติ:

ในแง่นี้ก็น่ากลัวเพราะข้อมูลเหล่านี้มีความคลาดเคลื่อนสูง พอรวมกันเข้าไปแล้วรัฐที่ใช้ข้อมูลเหล่านี้ไปในการวิเคราะห์หรือทำอะไรต่างๆ

รศ.ธเนศ วงศ์ยานนาวา:

แฟรงค์ ปาสกาเล (Frank Pasquale) ถึงเขียนหนังสือออกมาชื่อว่า *Black Box Society*[13] ว่ามันมีปัญหา เพราะในท้ายที่สุด สิ่งที่เกิดขึ้นคือ **เอาง่ายๆ สมมติอาจารย์ประจักษ์ไปขอเครดิตการ์ด สิ่งที่ต้องดูคือ credit rating**

[13] Frank Pasquale, *The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information* (Harvard University Press, 2015).

ของอาจารย์เท่าไร จะกู้ได้หรือไม่ได้ ถ้าสมมติมีอะไรผิดพลาดสักนิดหนึ่ง สกอร์ได้ 8 อาจารย์ประจักษ์เกิดป่วยส่งเงินไม่ทันมันไม่ได้เอามาคิดคำนวณด้วย คือสกอร์ตัวนี้มันเป็นเพียงตัวเลข มันไม่ได้พูดถึงอะไรอื่นๆ อีกเลย ตัวเลขมันคือตัวเลข ชีวิตของอาจารย์ประจักษ์ต่อไปก็คือตัวเลขว่ากี่คะแนน

ผศ.ดร.ประจักษ์ ก้องกีรติ:

อาจารย์พูดถึงรัฐที่อาจจะมีประสิทธิภาพมากอย่างอเมริกา จีน หรือประเทศอื่นในการเข้าถึงข้อมูลเหล่านี้แล้วก็ล้วงความลับ สอดแนมและควบคุม รวมถึงทุนนิยมดิจิทัลในโลกตะวันตกที่อาจทะลุทะลวง แล้วในกรณีรัฐไทย อาจารย์คิดว่าเราอยู่ในรัฐที่มีศักยภาพในการทำสิ่งเหล่านี้มากน้อยแค่ไหน ถึงระดับที่น่ากลัวไหม

รศ.ธเนศ วงศ์ยานนาวา:

ผมขอพูดกลางๆ เมื่อครู่ที่ผมพูดถึงปัญหา credit rating ต่างๆ นั้นไม่ได้เกิดเฉพาะประเทศไทยที่เดียว เพราะตัวเลขพวกนี้มันพร้อมเสมอที่จะผิดพลาด และที่น่ากลัวที่สุดก็คือคุณใช้ predict ข้อมูล สมมติคนคนหนึ่งที่ต้องการออกจากคุก เขาประพฤติดีอะไรต่างๆ แล้วคุณใช้ตัวเลขพวกนี้มาประเมินมันคือเรื่องคอขาดบาดตาย คือคนอย่างเราเรื่องนี้อาจไม่ได้ส่งผลเท่าไรสมัครเครดิตการ์ดไปแล้วไม่ให้ก็ไม่เป็นไร แต่สำหรับคนบางคนมันเป็นเรื่องใหญ่ สมมติว่า Times Educational Supplement บอกว่าคณะรัฐศาสตร์ธรรมศาสตร์ ได้สกอร์ 3 จาก 10 ดังนั้นผมจะไม่ให้งบประมาณคุณเพราะ performance คุณไม่ดี สกอร์ 3 มาจากอะไร ผมถึงบอกว่าอายุไม่ใช่ตัวเลข อีกแล้ว ชีวิตคุณเป็นเพียงตัวเลข ทุกคนมี value ว่ากี่คะแนน

ผศ.ดร.ประจักษ์ ก้องกีรติ:

ในแง่นี้ถ้าเอางานของ เจมส์ สกอตต์ (James C. Scott) *Seeing Like a State*[14] มาวิเคราะห์มันน่ากลัวมากขึ้น เพราะว่ารัฐอยู่บนข้อมูลที่มันผิวเผินมากขึ้น

รศ.ธเนศ วงศ์ยานนาวา:

รัฐมันก็ทำได้แค่นี้ ไม่ว่ารัฐไหนก็ตาม ถ้ายิ่งจัญไรมันก็ยิ่งจัญไรเพิ่มมากขึ้น เพราะฉะนั้นข้อมูลพวกนี้สำหรับผมมันพร้อมเสมอที่จะผิดพลาดทุกที่ ไม่ว่ารัฐแบบไหนก็ตาม และมันก็เป็นสิ่งที่ง่ายที่สุดในการประเมินคุณเวลาสมัครงาน เกียรตินิยมหรือเปล่า 3.5 3.8 3.7 ผมว่านี่ก็คือสิ่งที่เกิดขึ้น คุณเกิดมาพร้อมกับการที่คุณอยู่ภายใต้ว่าคุณมีคะแนนเท่าไร

ถาม รศ.ธเนศ วงศ์ยานนาวา:

เราพูดเรื่องความมั่นคงของรัฐกับความลับของรัฐ แล้วเส้นแบ่งระหว่างความมั่นคงของรัฐกับสิทธิส่วนบุคคลควรจะอยู่ตรงไหน

รศ.ธเนศ วงศ์ยานนาวา:

ผมตอบง่ายๆ ให้คุณซื้อตั๋วเครื่องบินไปหา เอ็ดเวิร์ด สโนว์เดน เขาจะเป็นคนตอบคุณได้ดีที่สุด ไม่ใช่ผม อันนี้เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ หรือกลับไปดูหลัง 9/11 ทำไมถึงมี Patriot Act[15]

---

[14] James C. Scott, *Seeing like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed* (Yale University Press, 1999).

[15] Patriot Act หรือ "รัฐบัญญัติรักชาติ" ได้รับการอนุมัติโดยประธานาธิบดีจอร์จ บุช เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม ค.ศ. 2001 เป็นกฎหมายที่ให้อำนาจใหม่เพื่อบังคับใช้ในประเทศ และให้อำนาจแก่หน่วยข่าวกรองต่างประเทศในการสืบหาการเคลื่อนไหวของกลุ่มก่อการร้ายผ่านการสอดแนมการสื่อสารทางอิเล็กทรอนิกส์ของคนอเมริกัน (https://prachatai.com/journal/2015/01/57457)

ถาม อ.วศิน ปั้นทอง:

คำถามแรก อาจารย์ได้กล่าวถึงนโยบายหรือรูปแบบการสร้างชาติแบบดิจิทัล นอกจากการแสวงหาการมองภาพใหม่ของเอสโตเนีย การกลับไปสู่ตะวันตกที่ไม่มองตัวเองว่าเป็นหนึ่งในรัฐบริวารของโซเวียตที่มองว่าโซเวียตล้าหลัง นอกจากปัจจัยนี้มันมีบริบทอื่นๆ ไหมที่ส่งผลให้นโยบายนี้ออกมาทำให้การสร้างชาติของเอสโตเนียมีลักษณะแบบนี้

คำถามที่ 2 อาจารย์บอกว่าการสร้างนโยบายแบบนี้คล้ายกับสร้างมาสำหรับคนเอสโตเนียซึ่งเป็นเชื้อชาติเอสโตเนียนและพูดภาษาเอสโตเนียนแล้วก็ค่อนข้างมีการสร้างความเป็นอื่นให้คนเอสโตเนียที่เป็นเชื้อสายรัสเซีย ผมอยากรู้ว่าคนเอสโตเนียนที่ไม่ใช่คนรัสเซีย อาจจะเป็นเชื้อสายลัตเวียหรืออาจจะเป็นฟินแลนด์ เขาได้รับผลกระทบจากนโยบายที่มีลักษณะเป็น identity แบบนี้ไหม

คำถามที่ 3 ที่ว่าประชาธิปไตยดิจิทัลของเอสโตเนียไม่ใช่ประชาธิปไตยที่มีคุณภาพ สงสัยว่ากลุ่มคนเอสโตเนียเชื้อสายรัสเซียเป็นคนยังไง เป็นฝ่ายตรงข้ามกับรัฐหรือไม่ หรือว่าพยายามอยู่ร่วมแต่ถูกกันออกไป

อ.วศิน ปั้นทอง:

สำหรับคำถามแรกที่ถามว่ามีปัจจัยอื่นๆ อีกไหม ที่จริงมีงานจำนวนหนึ่งซึ่งเป็นงานที่ศึกษาคนละ approach กับของผม เป็นงานของกลุ่มที่เรียกว่าเป็นแนวทางสถาบันนิยม เขาจะบอกว่ามันมีปัจจัยเชิงสถาบันจำนวนหนึ่ง เช่น เรื่องของความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับเอกชนเป็นปัจจัยหนึ่ง แล้วก็มีปัจจัยเรื่องการขับเคลื่อนผลักดันจากภาค ICT เทคโนโลยีสารสนเทศ รวมไปถึงความเห็นพ้องต้องกันของผู้นำทางการเมือง ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มันก็ส่งผลหรือว่าเอื้อให้เกิดการสร้างชาติดิจิทัลของเอสโตเนีย นี่จะเป็นงานในสายของแนวทางสถาบันนิยม แต่งานของผมวันนี้พยายามจะนำเสนออีกภาพหนึ่ง

ส่วนคำถามที่ 2 เรื่องประชากรเอสโตเนียนที่เป็นชนกลุ่มน้อยที่นอกเหนือจากประชากรที่พูดภาษารัสเซียผมไม่ทราบจริงๆ ว่าเขามีความรู้สึกอย่างไร เพราะว่างานเชิงประจักษ์ที่ผมไปดูมายังไม่มีใครทำตรงนี้ อาจจะเป็นช่องว่างที่สามารถไปศึกษาต่อได้ เพราะว่าชนกลุ่มน้อยในเอสโตเนียไม่ได้มีแค่คนเชื้อสายรัสเซียเท่านั้นที่ใช้ภาษารัสเซียและวัฒนธรรมรัสเซีย เพียงแต่ว่าชนกลุ่มน้อยนี้เป็นชนกลุ่มน้อยที่มีขนาดใหญ่ ประชากร 1 ใน 4 ของเอสโตเนียเป็นประชากรที่มีเชื้อสายรัสเซีย คำถามนี้จึงตอบไม่ได้

ส่วนคำถามสุดท้าย ถามว่าเขาเป็นยังไงเขาต่อต้านไหม ประชากรเอสโตเนียที่มีเชื้อสายรัสเซียเขาไม่ได้ต่อต้านกระบวนการการสร้างชาติดิจิทัลของเอสโตเนีย เพียงแต่ว่าการสร้างชาติแบบนี้มันกีดกันในลักษณะที่ว่าเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากบนลงล่าง โดยที่คนข้างล่างในที่สุดแล้วก็ยังมีโอกาสที่จะเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานทางดิจิทัลของเอสโตเนียอย่างเท่ากัน หมายถึงว่าระบบมันก็มีอยู่ แล้วประชากรทั้งเชื้อสายเอสโตเนียนและเชื้อสายรัสเซียก็สามารถที่จะเข้าถึงบริการสาธารณะเหล่านั้นได้ซึ่งมันก็อยู่ในพื้นที่ไซเบอร์ ประเด็นที่ผมพยายามชี้ให้เห็นก็คือว่า การสร้างชาติเอสโตเนียที่ขับเคลื่อนโดยดิจิทัลเทคโนแครต ในที่สุดแล้วมันไม่ได้เกิดขึ้นจากล่างขึ้นบน ซึ่งเป็นจุดสำคัญของ Digital Democracy ก็คือประชาธิปไตยควรจะเป็นกระบวนการที่ประชาชนได้มีโอกาสมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางนโยบาย แนวทาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพัฒนาประเทศ ซึ่งในกรณีของเอสโตเนียเราจะพบว่ากระบวนการมันวิ่งจากบนลงล่าง โดยที่ประชากรส่วนใหญ่ โดยเฉพาะประชากรชาวรัสเซียมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางในการพัฒนาในการสร้างชาติดิจิทัลไม่มากเท่าไร นี่คือความหมายที่บอกว่าทำไมถึงไม่มีคุณภาพเท่าที่ควร อย่างไรก็ตาม ถ้าเปรียบเทียบกับหลายๆ ประเทศในโลกเราก็จะพบว่ามันก็เป็นประชาธิปไตยที่ถือว่าอยู่ในเกณฑ์ที่ดี แต่ยังมีช่องว่างที่จะพัฒนาได้โดยการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น

ถาม รศ.ธเนศ วงศ์ยานนาวา:

ตอนที่มี AI ยุคแรกๆ ผมเคยคิดว่างานหลายๆ อย่างจะโดนผลกระทบไปหมด แต่มันก็คงจะมีงานด้านศิลปะที่คงไม่โดนผลกระทบจาก AI เพราะมันคงไม่มีความคิดทางด้านอารมณ์เท่ากับมนุษย์ แต่ล่าสุดมีหุ่นยนต์ที่สามารถวาดรูปได้ ผมก็เลยคิดว่าบางทีข้อเท็จจริงทางสถิติที่เป็นตัวเลข ถ้ารัฐสามารถสร้างเทคโนโลยีที่เข้าใจอารมณ์ของมนุษย์ขึ้นมาได้ มันจะทำให้การประมวลผลข้อมูล ไม่ใช่แค่ว่าเราชอบฟังเพลงนี้ทำไม ฟังเพลงนี้เท่าไร แต่มันสามารถเข้าใจถึงอารมณ์ได้ว่าเราฟังเพลงนี้เพราะอะไร เป็นไปได้ไหมที่รัฐจะสามารถใช้สิ่งนี้เพื่อควบคุมมนุษย์เพื่อเข้าใจถึงอีกแง่มุมที่มากกว่าตัวเลขในอนาคต

รศ.ธเนศ วงศ์ยานนาวา:

ผมว่าเรื่องศิลปะ อย่างเพลงป็อปมันก็เป็นแพตเทิร์นที่ตายตัวอยู่แล้ว มัน predict ได้ ถูกจัดระเบียบมาพอสมควรอยู่แล้ว มันก็ปรับตัวและเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย มันก็รู้ความต้องการของตลาดเป็นยังไง เพียงแต่ว่าในระดับแต่ละคนมันอาจจะยังไม่รู้ แต่ตอนนี้ด้วย data พวกนี้ที่คุณคลิกเข้าไปในที่ต่างๆ มันมีลักษณะที่อาจจะเรียกว่า customize พอสมควร ผมคิดว่ามันคงเป็นไปได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งตอนนี้มันอยู่ในโครงสร้างแบบนี้พอสมควรแล้ว เพียงแต่ว่าอารมณ์ของคนมันเป็นสิ่งซึ่งไม่รู้ว่าจะใช้อัลกอริธึมแบบไหน

สมมติผมนั่งมองคณบดียิ้มอยู่ตอนนี้ เราจะตีความยิ้มนั้นว่าอะไร เพราะพฤติกรรมมันไม่ได้สำคัญเพียงแค่พฤติกรรม มันสำคัญตรงที่ว่าคุณตีความพฤติกรรมแล้วคุณเข้าใจพฤติกรรมนั้นว่ายังไง ซึ่งถ้าคุณไปในระดับนั้นได้ตอนนั้นผมคงตายไปก่อนแล้ว ผมคิดว่ามันไม่ใช่แพตเทิร์น ไม่ใช่สิ่งที่มีความสม่ำเสมอ (regularity) ที่คุณจะคาดการณ์ได้ พฤติกรรมซ้ำซากที่เกิดขึ้นมันไม่ได้หมายความแบบนั้นตลอดไป มันมีความหมายได้หลายอย่าง คุณไม่มีวันที่จะรู้เลยว่าผมขยิบตายักคิ้วมันหมายถึงอะไร นี่คือสิ่งที่ผมคิดว่ามันยังมีความซับซ้อนของชีวิตมนุษย์ การขยิบตาในแต่ละสังคม

ก็ยังไม่เหมือนกันอีก มันมีความซับซ้อน เพราะฉะนั้นการตีความพฤติกรรมจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก ผมไม่รู้ว่า AI จะไปถึงวันนั้นหรือเปล่า แต่ถ้าไปถึงผมคงไม่อยู่แล้ว อันนี้ผมตอบไม่ได้ แต่ผมขอทิ้งไว้ตรงนี้ว่ามันไม่ใช่แค่ regularity มันไม่ใช่ prediction ว่าคุณจะมีพฤติกรรมนี้ เพราะว่ามันมีความหมายว่าคุณตีความพฤติกรรมนั้นว่ายังไง คุณเข้าใจตัวคุณเองกับพฤติกรรมนั้นว่ายังไง สมมุติวันนี้คุณซื้อสินค้า X อีก 10 ปีข้างหน้าคุณซื้อสินค้า X มันอาจจะมีความหมายไม่เหมือนกัน เพราะคุณต้องไม่ลืมว่าตัวเราเองนั้นเราเข้าใจตัวเองผ่านความทรงจำของเราที่มันเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มันคงไม่ง่ายที่ผมจะเข้าไปในสมองคนคนหนึ่งตอนอายุ 18 และกลับมาดูคนคนนั้นตอนอายุ 35 แล้วคาดการณ์ว่าคนคนนั้นเมื่ออายุ 78 ควรจะทำอะไร ถ้าทำได้ถึงขั้นนั้นผมคงไปก่อนแล้ว

ผศ.ดร.ประจักษ์ ก้องกีรติ:

มันคงจะน่ากลัวมากในแง่นั้น แล้วเวลาอาจารย์เห็นนายกฯ ประยุทธ์ยิ้มอาจารย์อ่านออกไหมว่าเป็นแบบไหน

รศ.ธเนศ วงศ์ยานนาวา:

ยิ้มมีหลายอย่าง ยิ้มแสยะ ยิ้มดูถูก ยิ้มเย้ยหยัน สารพัดยิ้ม มันไม่ได้ยิ้มแบบเฟรนด์ลี่อย่างเดียว มันมีความหมายได้เยอะแยะ การยิ้มหลอก ยิ้มจริง ยิ้มไม่จริง มันมี physiology ของการยิ้ม นักวิทยาศาสตร์เขาดูเลยว่ายิ้มแบบไหนใช้กล้ามเนื้อตรงไหน ยิ้มไม่ได้มีแบบเดียว แต่มีหลายแบบมากและยังขึ้นอยู่กับคนตีความอีก เช่น ยิ้มแสยะอาจจะดีกับเราก็เป็นไปได้ หรือเราตีความผิดเขาอาจจะยิ้มแสยะยิ้มเย้ยหยันแต่เราคิดว่าเป็นมิตรก็ได้ นี่ก็ยิ่งวุ่นวายกันไปใหญ่

ผศ.ดร.ประจักษ์ ก้องกีรติ:

เดี๋ยวนี้รูปรูปเดียวคนตีความไปได้หลายแบบ พฤติกรรมการยิ้ม การหลิ่วตา ทุกอย่างมันตีความหมายได้ร้อยแปด และอาจสร้างความขัดแย้งได้

รศ.ธเนศ วงศ์ยานนาวา:

ถ้าพูดแบบ physiology ก็คือมันขึ้นอยู่กับว่าระดับ Testosterone และ Stress hormone ของคุณมากน้อยแค่ไหน ถ้าตอนนั้นคุณมี Stress hormone สูงแล้วผมยิ้มให้ คุณก็จะหันมาบอกว่าอาจารย์ธเนศอย่ามองหน้าด้วยสายตากวนและยิ้มกวนแบบนั้น เพราะ Stress hormone และ Testosterone ในร่างกายคุณตอนนั้นกำลังพุ่งกระฉูดหรือคุณอาจกำลังง่วงนอนมากก็เป็นไปได้ เพราะฉะนั้นเราไม่มีวันที่จะรู้เลยว่า Stress hormone และ Testosterone จะพุ่งกระฉูดเมื่อไร เราจะเห็นและพูดอยู่เสมอๆ ว่า เขายิ้มให้คุณ แต่ยิ้มอย่างนี้ยิ้มหาเรื่องก็เป็นไปได้ ก็ขึ้นอยู่กับคนตีความว่าวันนั้นคุณเป็นยังไง

ถาม อ.ดุลยภาพ จาตุรงคกุล:

คำถามแรก คาร์ล ชมิทท์ ในประเทศไทยคืออาจารย์วิษณุ เครืองาม และคุณมีชัยใช่หรือไม่ คำถามที่ 2 เทคโนโลยีจะมีโอกาสในการที่จะปลดปล่อยให้มนุษย์มีเสรีภาพมากขึ้นได้หรือไม่โดยที่ยังอยู่ภายใต้กรอบของรัฐ

อ.ดุลยภาพ จาตุรงคกุล:

คำถามที่ 2 คือโจทย์ที่ผมทิ้งท้ายไว้คือรัฐถูกแทนที่ด้วยเทคโนโลยีไม่ได้ แต่ในขณะเดียวกันรัฐก็ไม่ได้มีไว้เพื่อความมั่นคงอย่างเดียว แต่ความมั่นคงมันจำเป็นต่อเสรีภาพ ดังนั้นทำอย่างไรให้สองอย่างนี้ไปด้วยกันได้ ซึ่งก็คือการมีรัฐหรือการยึดกรอบของรัฐอยู่กับการมีเสรีภาพ จากที่ผมเสนอไปเหตุผลที่กลุ่ม Autonomia ปฏิเสธรัฐ มันก็เป็นเหตุผลเดียวกับที่ทำไมเขาถึงปฏิเสธพรรคการเมือง แต่ผมมองว่าพรรคการเมืองไม่ใช่รัฐ แล้วมันสามารถทำ

หน้าที่เป็นคล้ายๆ แพลตฟอร์มในเซนส์ของเทคโนโลยี ในการรวบรวมคนให้สามารถเคลื่อนไหวในทางการเมือง ซึ่งการเคลื่อนไหวในที่นี้คือการเคลื่อนไหวในลักษณะของการปะทะกันของความหลากหลาย เพราะพรรคการเมืองไม่ใช่รัฐ หมายความว่าพรรคการเมืองเป็น subset คือมันจะมีหลายอันพอพรรคการเมืองสู้กัน มันคือพื้นที่ของเสรีภาพ คือการเคลื่อนไหวของคน พรรคการเมืองโดยใช้เทคโนโลยีอาจจะเป็นโซเชียลมีเดียอย่างเช่นที่พรรคอนาคตใหม่ทำและประสบความสำเร็จมาก นี่คือการพยายามที่จะระดม (mobilize) คน เหมือนเป็นการสร้างอำนาจ (empower) ให้คนสามารถเข้าไปต่อสู้ท้าทายรัฐ หรือต่อสู้และท้าทายพรรคการเมืองที่เห็นต่าง ดังนั้นเสรีภาพจึงจำเป็นต้องมีอยู่สำหรับผมในรูปแบบของพรรคการเมือง โดยเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสำคัญในการที่พรรคการเมืองต่างๆ จะสามารถรวบรวมคนที่อยู่ชายขอบเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองได้

ส่วนคำถามแรก คือผมไม่ได้ศึกษาความคิดของอาจารย์วิษณุดีพอ แต่ที่ผมอยากจะฝากไว้คือการโยงใครกับชมิทท์ เราต้องเข้าใจชมิทท์ให้ดีก่อนว่าเขาเป็นคนยังไง เขามีอุดมการณ์แบบไหน เขาเป็นคาทอลิกด้วย มันมีหลายปัจจัย เวลาเราจะทำการโยงกันแบบนี้ เราอย่าไปคิดว่าสิ่งที่ชมิทท์ทำซึ่งคือการเป็นสมาชิกพรรคนาซีและการที่เขาสนับสนุนฮิตเลอร์มันเป็นสิ่งเดียวกับที่อาจารย์วิษณุทำ เราไม่ควรจะตัดสินคนจากการกระทำของเขา นี่คือสิ่งที่ผมพยายามจะบอก ชมิทท์เขามีเหตุผลของเขา และเหตุผลที่เขาใช้เรื่องการแบ่งเขากับเรามันเป็นเหตุผลที่ ชานทาล มูฟฟ์ (Chantal Mouffe) ซึ่งเป็นนักคิดนักกิจกรรมฝ่ายซ้ายเอาไปใช้ แต่ถามว่าเราสามารถเอาอะไรของอาจารย์วิษณุไปใช้ได้หรือไม่ หรือเขามีอะไรให้เราสามารถนำไปใช้ได้หรือไม่ อันนี้ผมตอบไม่ได้ แต่เราไม่ควรจะไปทำให้ชมิทท์เป็นตัวร้าย นี่เป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ เราควรไปอ่านและศึกษาพวกนักคิดสุดโต่งที่สนับสนุนเผด็จการดูว่าทำไมเขาถึงสนับสนุน มันอาจจะมีทั้งข้อดีข้อเสียที่เราสามารถเอาไปใช้ในการเติมเต็มจุดบอดของเราในการต่อสู้กับอำนาจรัฐหรืออำนาจเผด็จการ

ถาม อ.วศิน ปั้นทอง:

ถ้าพูดเรื่องการสร้างชาติจากดิจิทัลในบริบทของประเทศไทย อาจารย์คิดเห็นอย่างไร เป็นไปได้มากน้อยแค่ไหนที่ไทยจะสร้างชาติดิจิทัล และอะไรที่อาจจะเป็นข้อขัดขวางให้สำเร็จหรือไม่สำเร็จ

อ.วศิน ปั้นทอง:

ถ้าพูดถึงการสร้างชาติดิจิทัลของเอสโตเนียเป็นบริบทเฉพาะของเอสโตเนียน ผมอยากจะตอบเรื่องการสร้าง "รัฐ" ดิจิทัลหรือการออกแบบรัฐดิจิทัลก็คือประเทศเอสโตเนียถูกมองโดยหลายๆ ประเทศทั่วโลกว่าเป็น wired state เป็นรัฐที่ถูกเชื่อมโยงร้อยรัดด้วยไฟเบอร์ออปติก เส้นใยแก้วนำแสง แต่ถ้าถามถึงประเทศไทย ผมว่าประเทศเราก็เชื่อมโยงร้อยรัดกันด้วยสายไฟฟ้า เพราะเวลาไปที่ไหนเราไล่ตามสายไฟฟ้าไปได้เลยเราก็จะเห็นความเชื่อมโยงอย่างเป็นรูปธรรมของประเทศเรา ส่วนเรื่องโอกาสและความท้าทาย ผมคิดว่าเราไม่จำเป็นจะต้องวางโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลเหมือนเอสโตเนีย แต่สิ่งหนึ่งที่สำคัญมากคือเราจะต้องเตรียมคนให้พร้อมที่จะรับมือกับการอนุวัตรดิจิทัล รวมถึงคนที่พร้อมจะใช้ประโยชน์จากเครื่องมือดิจิทัลได้มากที่สุด พูดง่ายๆ ก็คือเราน่าจะมองที่การเตรียมคนไปพร้อมๆ กับวางโครงสร้างนั่นเป็นสิ่งที่เราควรจะทำ

ถาม รศ.ธเนศ วงศ์ยานนาวา:

เช กูวารา ยังมีอิทธิพลทางการเมืองโลกอยู่ไหม

รศ.ธเนศ วงศ์ยานนาวา:

ถ้าผมเดาใจคนถามไม่ผิด น่าจะมีความหมายที่ว่าการเมืองแบบมาร์กซิสต์ในยุค 60 และยุค 70 ลากไปจนถึงการสิ้นสุดของสงครามเย็น

ยังเป็นสิ่งที่มีความหมายอยู่ไหม ถ้าตีความจากประโยคนี้ ถ้าเราตัดความเป็น Leninism ทิ้ง ผมคิดว่าสิ่งที่มีความสำคัญในต้นศตวรรษที่ 21 ไปจนถึงอย่างน้อยที่สุดกลางศตวรรษนี้คือปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนรวยกับคนจนที่จะเพิ่มความสำคัญและจะทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น นอกจากความขัดแย้งทางความแตกต่างด้านรายได้ชนชั้น ซึ่งชนชั้นในที่นี้ไม่ใช่เพียงแค่รายได้ มันคือวิถีชีวิต การมองโลก สารพัดอย่างที่กอปรขึ้นมาเป็นตัวคุณ องค์ประกอบที่สำคัญอันหนึ่งที่จะเพิ่มมากขึ้นนั่นก็คือความขัดแย้งทางเจนเนอเรชั่น ถ้าดูประเทศในยุโรปทั้งหมดอายุเฉลี่ย (median age) ของประชากรสูงมากคือ 40 กว่าปี นั่นก็คือ เราจะต้องเผชิญกับช่องว่างในการรับรู้ระหว่างคนอายุรุ่นผม Baby Boomer เนื่องจากเราอยู่กันนานเป็นสังคมสูงวัย (Aging Society) แล้วเราก็น่าจะอยู่กันอีกนานพอสมควรน่าจะถึง 90 กว่าปี นั่นหมายความว่าคุณจะต้องเผชิญกับคนอีกเจนเนอเรชั่น 30, 40 ไล่ลงมาจนถึง 20 กว่า แล้วผมคิดว่านี่จะเป็นอีกปัจจัยหนึ่ง เพราะถ้าเราเอาอายุบวกเข้ากับชนชั้นและรายได้ของคนพวกนี้ เราจะเห็นได้ว่าคนจำนวนมากที่กุมอำนาจทางเศรษฐกิจและด้านการเงินทั้งหมดที่เราเรียกว่า One Percent ถึงแม้คุณจะมี Disruptive Technology อาจจะมี startup จำนวนมากที่เป็นคนรุ่นใหม่ คนพวกนี้นั้นในท้ายที่สุดแล้ว ถ้าไปดูในโครงสร้าง คนพวกนี้มันคือ Top One Percent ทั้งสิ้น มาร์ค ซัคเคอร์เบิร์ก ไม่ได้เรียนที่หนองหมาว้อ มันเป็นเรื่องชนชั้นทั้งสิ้น อย่าลืมว่า มาร์ค ซัคเคอร์เบิร์ก จบ Phillips Exeter Academy เพราะฉะนั้นมันก็จะยิ่งน่ากลัวขึ้นไป เพราะฉะนั้นสองตัวนี้ก็จะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ มันไม่ใช่ความขัดแย้งของรายได้ทางเศรษฐกิจ ชนชั้นที่เกิดขึ้นแบบที่มาร์กซิสต์อธิบาย มันผสมเข้าไปกับสังคมที่คนแก่และคนหนุ่ม สำหรับผมมันเห็นชัดมากเลยในประเทศพัฒนาแล้ว เพราะมันเป็น Aging Society ที่อายุเฉลี่ยสูงมาก เช่น ญี่ปุ่น ฟินแลนด์ ประเทศในยุโรปตะวันตกทั้งหมด แน่นอนว่าอายุเฉลี่ยต่ำที่สุดในตอนนี้อยู่ในแอฟริกาเป็นหลัก เพราะฉะนั้นนี่จะเป็นปัญหาใหญ่สำหรับประเทศพัฒนาแล้ว ผมคิดว่าเราก็เข้าไปอยู่ในโครงสร้างนี้แล้วฉะนั้น

ก็คงเป็นสิ่งที่หลีกหนีไม่พ้น ดังนั้นจึงมีคำถามตลกๆ ว่าถ้าเชยังมีชีวิตอยู่เชจะเลือกพรรคอะไรเชจะอยู่ฝ่ายไหนทำนองนี้ ขอบคุณครับ

ผศ.ดร.ประจักษ์ ก้องกีรติ:

หัวข้อเรื่อง "รัฐ(ชาติ) เทคโนโลยี และความขัดแย้งในศตวรรษที่ 21" เราได้ครอบคลุมประเด็นเหล่านี้และนอกเหนือจากนี้ด้วย เวทีนี้อาจไม่ได้มีคำตอบให้แก่คำถามของทุกท่าน แต่ผมคิดว่าเป็นเวทีที่จุดประกายให้เราขบคิดเรื่องนี้อย่างรอบด้านและมันก็แตกแขนงออกไปอย่างรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงมากขึ้น